

B XXI

¹DE INCANTATIONE² ET DEMONVM SVPERSTITIONE³

- i. De diuinis
- ii. Que sint superstitiose hominum institutiones
- iii. Quod omnis superstitio fugienda sit
- iiii. Quod ad periculum anime pertineant temporum obseruationes
- v. De kalendis Ianuariis⁴
- vi. Quod uiri et femine qui filios de sacro fonte suscipiunt pro illis apud Deum fideiussores existunt, et ideo eos admonere debent ne auguria obseruent, et in omnibus benefaciant
- vii. De his qui ad aliquid agendum obseruant lunam uel diem⁵ uel stellas
- viii. De eodem
- viii. Quod mathematici sint dampnandi
- x. Quod non debeamus sub exemplo Ione uel Mathie sortibus credere⁶
- xi. Qui sint sortilegi
- xii. De his qui de euangeliiis sortes legunt
- xiii. De illis qui salutem non a Salvatore sed ab eius creatura requirunt
- xiii. De magis et micromantiis quid sint, et quid possint
- xv. Qui sint diuini, incantatores, arioli, aruspices, augures, auspices, phytonisse, astrologi, genethliaci, oroscopi, sortilegi, salisatores⁷
- xvi. De natura demonum
- xvii. De diuinatione demonum [fo.187vb]
- xviii. Quod immane uicium sit donare histrionibus
- xviii. Quod qui emit oblationem idoli, si nescit immunis est
- xx. Quomodo festiuitates gentilium declinare debeamus, et quod Iudeorum confabulatio magna sit pollutio
- xxi. Quod Christianus si se sciente et prohibere ualente, aliquid de area sua ad sacrificia demoniorum tolli permiserit, peccat!

¹ heading and capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

² incautione P

³ superstitione CRWP; superstitionibus (*corr. fr. superstitionibus*) B

⁴ v. - Ian. after c 1, marked for insertion here B

⁵ uel diem CLRWP; uel solem (uel diem *supersc.*) B

⁶ *corr. fr.* condere B

⁷ sort. salis. in mg. R²

1

*De diuinis*¹

Intelligi uoluit Dominus etiam illa que a diuinantibus non secundum Deum dicuntur si acciderint que dicuntur, non accipienda sicut fiant que precipiuntur ab eis, aut colantur que coluntur ab eis.

ID 11.10; +C 26 q 2 c 5

¹ et magis aut demonum diuinatione (incipit add HQ) ZJTHQA, om. CRSWBP

2

Augustinus de doctrina Christiana, libro ii¹. Que sint superstitiose hominum institutiones²

Illud quod est secundum institutiones hominum partim superstitiosum est, partim non est superstitiosum. Superstitiosum est quicquid institutum³ est ab hominibus⁴ ad facienda idola et colenda pertinens, uel ad colendam sicut Deum creaturam, partemue ullam creature, uel ad consultationes et pacta quedam significationum cum demonibus placita, atque⁵ federata, qualia sunt molimina magicarum artium, que quidam commemorare potius quam docere solent poete. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore uanitate aruspicum et augurum libri. Ad⁶ hoc genus etiam pertinent omnes ligature atque remedia, que medicorum quoque disciplina condempnat⁷ siue in precantationibus siue in quibusdam uotis⁸ quos characteres uocant, siue in quibusque⁹ rebus¹⁰ suspendendis¹¹ atque ligandis, uel etiam saltandis, quodammodo non ad temperationem¹² corporum, sed ad quasdam significationes¹³ aut¹⁴ occultas aut manifestas que eminentiore nomine physicam uocant, ut quasi non¹⁵ superstitione implicare sed natura prodesse uideantur, sicut sunt [fo.188ra] in aures in summo singularum¹⁶ aurium aut de structionum¹⁷ ossibus ansule in digitis, aut cum tibi dicitur singultienti ut dextera¹⁸ manu pollicem¹⁹ teneas. His adiunguntur milia inanissimarum obseruationum, si membrum aliquod salierit, si iunctim²⁰ ambulanti bus amicis lapis aut puer medius interuenerit. Hinc etiam sunt illa, limen calcare²¹ cum ante domum suam transit, redire ad lectum si quis dum se calciat sternutauerit²², redire ad²³ domum²⁴ si procedens offenderit, uel si uestis a soricibus roditur. ITEM. Neque ab hoc genere superstitionis perniciose segregandi sunt qui genethliaci propter naturalium considerationes dierum, nunc autem mathematici uocantur²⁵. Nam et ipsi quamuis ueram stellarum positionem cum²⁶ quisque nascitur consequuntur, et aliquando peruestigent, tamen quod inde conantur uel actiones nostras, uel actionum euenta producere, nimis errant²⁷.

ID 11.13a; +C 26 q 2 c 6a

¹ Aug. - ii om. S

² !Que - hominum (om. P) institutiones CRSWBP; om. ZTHA

³ institutum CRBZTHQ; institum A

⁴ hominibus CRBZTHQ; hominum A?

⁵ atque CRPZTHA; aut B

⁶ Ad CRBZTHQ; Ab A

⁷ -nat repeated and canc. R

⁸ uotis C?LRXBPZTQA; notis SH; rebus W

⁹ corr. fr. quibusdam uotis quosque X

¹⁰ rebus LRXSBZTHA; ? add. C² in mg.

¹¹ -den- ss R; suscipiendis A

¹² temperationem CRS²BZTQA; temperationum S; temptationem H

¹³ quasd. sign. CRSBZTA; sign. quasd. HQ

¹⁴ aut CRZTHQA; ad W; om. B; ? P

¹⁵ non C²LXSWBPZJTQA; om. C; in R

¹⁶ -arum CRXSBPH; -arium WZJTQA

¹⁷ structionum CRXSWJTHQ; strutionum BZJ²A; ? P

¹⁸ dextera CLRXWP; dextra SBZJTHQA

¹⁹ corr. fr. polluc- R

²⁰ iunctim CSWZJTHA; iunctum RXBP

²¹ calc- C²LXSWBPZJTHQA; carc- R; ? C

²² obsc. corr. fr. sterritauerit S

²³ ad CRSWBP; om. ZJTHA

²⁴ ad dom. ss R

²⁵ uocantur CRBZTHQ; nominantur A

²⁶ erasure follows in Z

²⁷ corr. fr. erat

3

Item. Quod omnis superstitio fugienda sit¹

Hoc genus fornicationis anime salubriter diuina auctoritas non tacuit, neque ab ea sic deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur a professionibus eorum², sed etiam si dixerint, Vobis, inquit, et ita euenerit, ne³ credatis eis. Non⁴ enim quia imago Samuhelis mortui Sauli uera pronuntiauit, propterea talia sacrilegia quibus illa imago presentata est minus execranda sunt, aut quia in actibus apostolorum femina⁵ uentriloqua⁶ uerum testimonium perhibuit apostolis Domini. Ideo Paulus apostolus⁷ non pepercit spiritui illi ac non potius feminam illius demonii correctione⁸ atque exclusione mundauit. Omnes igitur artifices huiusmodi uel nugatorie uel noxie superstitionis [fo.188rb] ex quadam pestifera societate hominum⁹ et demonum quasi pacta infidelis et dolose amicitie constituta penitus sunt repudianda et fugienda Christiano.

ID 11.13b; +C 26 q 2 c 6b

¹ Quod - sit CRSWBP; De eodem ZJTHA

² ss W

³ ne CRSWBZJT; non HQ; nec A

⁴ Non CRSWBZJTA; Neque HQ

⁵ femina CRWBZTHA; mulier S

⁶ uentriloqua C?RXSWBPZTHA; uentriloca L

⁷ Paulus ap. CRSWBP; ap. Paulus ZJTHQA

⁸ an erasure follows in C

⁹ P p. 344 has remainder of this as text of B 22.8, and then continues with B 21. 4- 21, numbered as cc 19, 5-16, but with many inconsistencies.

4¹*Augustinus super epistolam ad Galathas². Quod ad periculum anime pertineant temporum obseruationes³*

Intelligat lector⁴ ad tantum periculum anime pertinere superstitiosas temporum obseruationes, ut dicat apostolus, Timeo uos, ne forte sine causa laborauerim in uobis⁵. Quod cum tanta celebritate⁶ atque auctoritate per orbem terrarum in ecclesiis legatur, plena⁷ sunt conuenticula uestra⁸ hominibus qui tempora rerum agendarum a mathematicis⁹ accipiunt. Iam uero ne aliquid inchoetur¹⁰ aut edificiorum aut huiusmodi quorumlibet operum diebus quos Egyptiacos uocant, sepe etiam nos monere non dubitant.

ID 11.15; +C 26 q 7 c 17b (cf below c 8)

¹ as B 22 c 19 P

² super - Gal. om. S

³ Quod - obseruationes CRSWBP; om. ZTHA

⁴ lector CLXSWBPZTHA; auctor R

⁵ lab. in uobis RXSWBPZTHA; in uobis lab. CL

⁶ celebr- CRSWBZJTA; celer- HQ

⁷ corr. fr. pla X²

⁸ uestra CXSWB; nostra LRPZTHQA

⁹ corr. fr. nath- H

¹⁰ corr. fr. -oitur H

5

Sermo¹ Augustini, de kalendis Ianuariis, qui sic incipit, Dies Kalendarum

¹ beati add. CRX, sancti add. TA, om. LWPZJH, Sermo om. S; Sermo - Aug. om. Q

Sunt qui kalendis Ianuariis² ita auguria obseruant ut focum de domo sua uel aliud quodcumque beneficium cuicumque³ petenti non tribuunt, diabolicas enim tecnas et ab aliis accipiunt et ipsi aliis tradunt.

ID 11.16

² -ariis CRWBZJHQ; -arii TA

³ cuicumque C²LR²BPZTHA; quic- C?RX; cuiuscumque S

6

Sermo beati¹ Augustini², Dominica i post Pascha, qui sic incipit, Hodiernus dies.

Quod uiri et femine qui filios de sacro fonte suscipiunt, pro illis apud Deum fideiussores existunt, et ideo eos admonere debent ne auguria obseruent, et in omnibus benefaciant³

Vos⁴ ante omnia tam uiros quam feminas qui filios in baptismo suscepistis moneo, ut⁵ uos cognoscatis fideiussores apud Deum pro illis extitisse, quos uisi estis de sacro fonte suscipere. Ideo semper eos admonete, ut castitatem diligant, iusticiam custodiant, caritatem [fo.188va] teneant⁶, hoc omnibus faciant quod sibi fieri⁷ uolunt, auguria non obseruent, ad arbores et ad fontes uota non reddant, precantatores et caragios⁸, et sacrilega phylacteria uelut dyaboli uenena refugiant⁹, nec furtum faciant¹⁰, nec¹¹ falsum testimonium dicant¹². Ante omnia symbolum et orationem dominicam et uos ipsi tenete, et illis quos¹³ excepistis ostendite.

ID 11.17; De cons. D 4 c 105

¹ beati CLRX; sancti SBA; om. WPZJTHQ

² episcopi add. CRX, om. LSWBPZJTHQA

³ Quod - benefaciant CLRXSGBP; om. ZTHA

⁴ autem add. and canc. B

⁵ ut CRBZHQA; om. T

⁶ iusticiam custodiant - teneant in mg. L²

⁷ fieri CRBZTHQ; om. A

⁸ -agios CRPZTHQA; -igios B

⁹ refugiant CRPZTHQA; fugiant B

¹⁰ nec furtum CRPZTHQA; furtum non B

¹¹ nec CRBZTHQ; ne A

¹² in mg. J

¹³ quos CRBZTHQ; quod A

7

Augustinus ad Ianuarium, libro ii¹. De his qui ad aliquid agendum obseruant lunam, uel diem, uel stellas²

Eos³ culpat apostolus qui dicunt, Non proficiscar, quia posterus est, aut quia luna sic fertur, uel, Proficiscar ut prospera cedant, quia ita se habet positio dierum⁴, Non agam hoc in mense commercium, quia illa stella michi agit mensem⁵, uel Agam⁶, quia suscepit mensem. Non plantabo uineam in hoc anno, quia bissextus est. Non autem quisquam sapiens arbitratur obseruatores temporum reprehendendos, qui dicunt, Non proficiscar hodie, quia tempestas exorta est, aut, Non nauigem, quia hiberne sunt reliquie⁷, aut tempus seminandi, quia ymbribus autumnalibus terra saciata est, uel si

¹ i P. Aug. - ii] Item S

² De - stellas CRSGBP; om. ZTHQA

³ Eos CRSWBZJTH; Hos Q; Nos A

⁴ dierum CRSWB; siderum ZTHQA

⁵ quia illa stella - mensem in mg. L²

⁶ t add. and canc. R

⁷ sunt rel CRPZTHQA; rel. sunt B

qui forte alii naturales⁸ effectus circa motum aeris et humoris ad uariandas temporum qualitates in syderum ordinatissima conuersione notati sunt.

ID 11.18; IP 8.81

⁸ mat- LRXSBPZJTHA; nat- CL²WQ

8

Aug' in libro Enchyridion, cp. lxxv¹. De eodem²

Quis³ estimaret quam magnum peccatum sit dies obseruare⁴, et menses et annos, et tempora, sicut obseruant qui certis diebus siue mensibus, siue annis uolunt uel nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum uanas doctrinas hominum fausta uel infausta existiment tempora nisi huius mali magnitudinem ex timore apostoli pensaremus, qui talibus [fo.188vb] ait, Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis?

ID 11.19; IP 8.80; +C 26 q 7 c 17a (cf above c.4)

¹ cp. lxxv om. S

² De eodem CRWBP; om. ZTHA

³ non add. S

⁴ dies obs. CRSWBZJT; obs. dies HQ; dies et obs. A

9

Aug' confessionum libro iiii¹. Quod mathematici sint dampnandi²

Illos³ planetarios⁴ quos mathematicos⁵ uocant plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis sacrificium, et nulle preces ad aliquem⁶ spiritum ob diuinationem dirigerentur, quod tamen Christiana et uera⁷ pietas consequenter expellit et dampnat.

ID 11.20; IP 8.79; +C 26 q 2 c 8

¹ lib. iiii CRWPZTHA; om. B. Aug. – iiii] Item S

² Quod - dampnandi CRSWBP; om. ZTHA

³ Illos CRSBPZTHQA; Quos W

⁴ planeta and lacuna A

⁵ mathematicos CLXSWBPZJTHQA; maticos R

⁶ aliquem CRBZTHQ; quem A

⁷ et uera CRBZTHQ; uera et A

10

Ieronimus¹ super Ionam. Quod non debeamus sub exemplo Ione uel Mathie sortibus credere²

Non statim debemus sub exemplo Ione sortibus credere, uel illud de actibus apostolorum, huic testimonio copulare ubi sorte in apostolatam Mathias eligitur, cum priuilegia singulorum non possint legem facere communem.

ID 11.21; IP 8.73; C 26 q 2 c 2 to eligitur

¹ Ieronibus R

² Quod - credere CRSWBP; om. ZTHQA

11

Ysidorus ethimologiarum, libro viii, cp. viiii¹. Qui sint sortilegi²

Sortilegi sunt qui sub nomine ficte³ religionis per quasdam quas sanctorum uocant sortes⁴ diuinationis sententiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.

¹ lib. viii (corr. to viiii Z) cp. viiii CRWPZJTHQA; om. SB

² Qui - sortilegi CRSWBP; om. ZTHQA

³ ficte CRBZTHQ; om. A

⁴ uoc. sort. CRSBZTA; sort. uoc. HQ

ID 11.22; C 26 q 1 c 1

12

Augustinus ad inquisitiones Ianuarii, libro i¹. De his qui de euangeliiis sortes legunt²

Hii³ qui de paginis euangelicis sortes legunt, etsi⁴ optandum est ut id potius faciant quam ad demonia consulenda⁵ concurrant, tamen ista michi displicet consuetudo, ad negotia secularia, et ad uite huius uanitatem diuina oracula uelle conuertere.

ID 11.29; IP 8.74; C 26 q 2 c 3

¹ lib. i CRWPZTHA (Ian. lib. i in mg. A); om. B; ad inq. – i om. S

² De - legunt CRSWBP; om. ZTHA

³ Hii CLRXWBZJTQA; Si SH

⁴ after corr. Z

⁵ ss H

13

¹De illis² qui salutem non³ a Salvatore sed ab eius creatura requirunt⁴. Augustinus dicit in libro de ciuitate Dei⁵

Qui enim sine Salvatore salutem uult habere, et sine uera sapientia estimat se⁶ prudentem fieri posse⁷, non saluus sed⁸ eger, non prudens sed stultus in egritudine assidua [fo.189ra] laborabit, et in cecitate noxia stultus et demens⁹ permanebit. Ac proinde omnis inquisitio, et omnis curatio que a diuinis et magis uel ab ipsis demoniis in idolorum cultura expetitur, mors potius dicenda est quam uita. Et qui ea sectantur si se non correxerint ad eternam perditionem tendunt, psalmista dicente, Omnes dii gentium¹⁰ demonia.¹¹ Qui per deceptos homines alios decipere cotidie gestiunt, ut perditionis sue faciant eos esse participes. Itaque hec uanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorum in toto terrarum orbe¹² plurimis seculis ualuit per quandam scientiam futurorum et infernorum, et per inuentiones eorum inuenta sunt¹³ aruspicia, augurationes, et ipse¹⁴ que dicuntur oracula et nicromantia.

ID 11.66 as BD 10.41; +C 26 q 2 c 7

¹ Idem add. S

² illis CRWBZJTHA; his Q

³ non CRWBZTHQ; om. A

⁴ De - req. in mg. Q

⁵ Dei CRWBZJ²HQA; Domini JT. Aug. – Dei om. S

⁶ se CRBZJHQ; om. TA

⁷ fieri posse in mg. Q

⁸ sed CRWBHQ; et ZJTA

⁹ st. et dem. in mg. H

¹⁰ sunt add. R²PZJHA, om. CLRXSWBTQ

¹¹ sunt add. W

¹² orbe CRPZTHQA; om. B

¹³ sunt CRWBZJHQ; om. TA

¹⁴ ipse CRWB; ipsa SZJTHQA

14

Ex dictis eiusdem. De magis et nicromantiis, quid sint et quid possint¹

Nec mirum de magorum prestigiis quorum in tantum prodire² maleficorum³ artes, ut etiam Moysi in illis signis resisterent, uertentes uirgas in dracones, aquas in sanguinem, cum fertur⁴ etiam in gentilium libris, quod quedam maga famosissima Circe socios Vlixis mutauerit in bestias, legitur et de sacrificio quod Archades deo suo

¹ Ex - eiusdem. De (om. W) - possint CRSWBP; De eadem re. Ex - eiusdem ZTHA

² -iere CRWPZJTHA; -ierunt B

³ -icorum LRXSWBPZJTHA²; -iciorum CA

⁴ cum fertur CRBZTHQ; confertur A

Lico immolabant, ex quo⁵ quicumque sumerent, in⁶ bestiarum formas conuerterentur. Sed hec omnia magicis prestigiis potius fingeantur quam⁷ rerum ueritate complerentur. Vt ergo ipsi errores ignorantibus manifesti fiant, de eorum proprietate atque inuentoribus iuxta traditionem maiorum primum dicere congruum arbitramur. Magi sunt qui uulgo malefici ob⁸ facinorum magnitudinem nuncupantur⁹. Hii permissu [fo.189rb] Dei elementa concutiunt, turbant mentes hominum minus confidentium in Deo ac sine ullo ueneni haustu uiolentia tamen¹⁰ carminis interimunt¹¹. Vnde et Lucanus¹², Mens hausti nulla sanie polluta ueneni¹³, incantata perit. Demonibus enim accitis audent uentilare, ut quisquis suos perimat malis artibus inimicos. Hii etiam sanguine utuntur, et uictimis sepe contingunt corpora mortuorum. Nicromantii sunt quorum precantationibus uidentur resuscitati¹⁴ mortui diuinare, et ad interrogata respondere. Nicro enim Grece mortuus. Mantia, diuination nuncupatur. Ad quos suscitandos cadaueri¹⁵ sanguis adicitur. Nam amare demones sanguinem dicuntur. Ideoque quotiens nycromantia fit, cruor aque miscetur, et colore¹⁶ sanguinis facilius prouocantur. Ydromantici¹⁷ ab aqua dicti. Est enim ydromantia, in aque inspectione umbras demonum euocare, et imagines ludificationis eorum uidere, ibique ab eis aliqua audire. Vbi adhibito¹⁸ sanguine¹⁹ etiam inferos perhibentur sciscitare²⁰.
ID 11.67 as BD 10.42; IP 8.65; +C 26 q 5 c 14a

⁵ after corr. Z

⁶ in CRBZTHQ; om. A

⁷ quam CRSWBTQ²; quarum ZJHQ

⁸ ob CRBZTHQ; hoc A

⁹ nuncupantur CRBZTHQ; non culpantur A

¹⁰ tamen LRWB; tantum C?SZJHQ; tanti TA

¹¹ uiol. - inter. C²LR²SBPZHA; om. RX

¹² ac sine ullo – Lucanus ? over erasure C

¹³ haustu add. and canc. R

¹⁴ -ati CLXSWBPZJTHA; -ari R

¹⁵ nuncupatur – cadaueri in mg. W

¹⁶ corr. fr. cal- Z

¹⁷ Ydromantici CRWBP; Ydromatici S; Idromanci ZJTHQA

¹⁸ -ito CSWBPZJT; -itos HQA

¹⁹ add. in mg. B?; obsc. corr. R; as here P

²⁰ sciscitare CLR²SWPZTHA; suscitare RX; suscitari B; sciscitari H²

15

Ex dictis eiusdem. Qui sint diuini, incantatores, arioli, aruspices, augures, auspices, phytonisse, astrologi, genethliaci, oroscopi, sortilegi, salisatores¹

Igitur genus diuinationis a Persis fertur allatum². Varro³ autem dicit diuinationis quatuor esse genera, terram, aquam, aerem, et ignem. Hinc geomantiam, ydromantiam⁴, eromanciam⁵, pyromantiam dictam autumat. Diuini dicti sunt quasi Deo pleni. Diuinitate enim se esse plenos⁶ assimilant, astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant⁷. Duo autem sunt genera diuinationis, ars et [fo.189va] furor. Incantatores⁸ dicti sunt, qui artem uerbis peragunt. Arioli uocati sunt, propterea⁹ quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt,

¹ Ex - eiusdem. Qui - salisatores CRWBP; Eiusdem. Qui – salis. S; De eadem re. Ex - eiusdem ZTA; Item de eadem HQ

² allatum CRSWBZJTA; perlatum HQ

³ corr. fr. Varo H

⁴ ydromantiam CRSBJTHA; om. Z

⁵ eromanciam RXWBPZJTHQA; euromanciam CL; nicromanciam S; idromanciam Z²

⁶ se esse plenos CRSWBP; plenos se esse ZJTHA

⁷ coniectant RXSWBPZJTHA; coiectant CL

⁸ uero add. ZJTHA, om. CRSWBP

⁹ propterea CRSWB; ? P; propter ZJTHA

hisque celebritatibus¹⁰ demonum¹¹ accipiunt responsa. Aruspices nuncupantur quasi horarum inspectatores, dies enim et horas in agendis negociis operibusque custodiunt, et quid per singula tempora obseruare debeat homo intendunt. Hii etiam exta¹² pecudum inspiciunt, et ex eis futura predicunt. Augures sunt qui uolatus auium et uoces intendunt, aliaque signa rerum uel obseruationes improuisas hominibus occurrentes ferunt. Idem et auspices. Nam¹³ auspicia sunt que iter facientes obseruant. Dicta autem sunt auspicia, quasi auium aspicia, et auguria quasi auium garria, hoc est auium uoces et lingue. Item augurium quasi auigerium, quod¹⁴ aues gerunt. Duo autem sunt genera auspiciorum, unum ad oculos, alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet uolatus, ad aures uox auium. Phytonisse a Picio Apolline dicte, quod is auctor fuerit diuinandi. Astrologi dicti sunt, eo quod in astris auguriantur. Genethliaci appellati sunt propter nataliciorum considerationes dierum. Geneses enim hominum per duodecim celi signa describunt, syderumque cursus, nascentium mores, actus, et euentus predicere conantur, id est¹⁵ quis quali¹⁶ signo fuerit natus, aut quem effectum habeat¹⁷ uite qui nascitur interpretantur. Hii sunt qui uulgo mathematici uocantur, cuius superstitionis genus constellationes Latini uocant, id est¹⁸ notationes syderum quomodo se habeant cum quisque nascitur. Primum autem id est stellarum interpretes [fo.189vb] magi nuncupantur, sicut de his legitur qui in euangelio natum Christum annuntiauerunt. Postea hoc nomine soli mathematici dicti sunt, cuius artis scientia usque ad euangelium fuit concessa, ut Christo edito, nemo exinde natiuitatem alicuius de celo interpretetur. Oroscopi dicti sunt quod horas natiuitatis hominum specularentur dissimili¹⁹ et diuerso fato²⁰. Sortilegi²¹ sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam quas²² sanctorum sortes uocant²³ diuinationis sententiam²⁴ profitentur, aut quarumcumque scripturarum sententie inspectione futura promittunt. Salisatores uocati sunt, quia dum eis membrorum quecumque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu²⁵ triste significari predicunt.

ID 11.68 as BD 10.43; IP 8.66; C 26 q 3/4 c 1

¹⁰ clebr- B

¹¹ -onum CRSBTHA; -onium ZJ

¹² corr. from extra CR (not LXS)

¹³ et add.SHA (later canc. A), om. CRWBZJTQ

¹⁴ quod LR²SWZTHQA; que CXB; q^o de R; quia P

¹⁵ id est CRSWB; idem PZJTH?QA

¹⁶ quali CRSWBP; quasi ZJTHQA

¹⁷ habeat CRBZJHQA; om. T

¹⁸ stellarum add. and canc. A

¹⁹ -li ss Z

²⁰ fato CRWBZJHQ; facto TA

²¹ -legi CRWBPA; -logi ZJTHQ; dicti add. A, om. CRWBPZTHQ

²² quas LR²SBPZTHA; om. RX; ? C

²³ uocant C²LR²SBPZTHA; uocauit RX; ? C

²⁴ sententiam CRSWBP; scientiam ZJTHA

²⁵ seu CRWZTHA; siue B; se P

16

Ex dictis eiusdem. De natura demonum¹

Sciendum uero est hanc demonum esse naturam, ut aerii corporis sensu, terrenorum corporum sensum facile precedant, celeritate² etiam propter aerii corporis superiorem mobilitatem non solum cursus quorumlibet³ hominum uel ferarum uerumetiam uolatus auium incomparabiliter uincant. Quibus duabus rebus quantum ad aerium

¹ Ex - eiusdem. De - dem. CRWBP; Idem. De - dem. S; De - dem. Ex - eiusdem ZTHA

² celeritate CRBZTHQ; celebritate A

³ cursus quor. CRBZTHQ; quor. cursus A

corpus attinet predicti⁴, hoc est acrimonia sensus et celeritate⁵ motus, multo ante cogitata prenuntiant uel nuntiant que homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit etiam demonibus per tam longum tempus quo eorum uita protenditur rerum longe maior experientia quam potest hominibus propter breuitatem uite prouenire. Per has efficacitas quas⁶ aerii corporis natura sortita est, non solum multa futura predicunt demones, uerumetiam mira multa faciunt. Que quoniam homines dicere ac facere non possunt, eos dignos [fo.190ra] quidam quibus seruiant, et quibus honores diuinos deferant arbitrantur, inuestigante maxime uicio curiositatis propter amorem felicitatis false, atque terrene, et⁷ excellentie temporalis.

ID 11.70a as BD 10.45a; IP 8.68 as here; C 26 q 3/4 c 2a

⁴ predicti CRBZTHQ; predicti A

⁵ celeritate CRWBZ²JTHQ; ceritate Z; celebritate A

⁶ quas CRSBJTHA; qua Z

⁷ ss R

17

Ex dictis eiusdem. De diuinatione demonum¹

Igitur nunc primum sciendum est quoniam de diuinatione demonum questio est, illos ea plerumque prenuntiare que ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sepe potestatem et morbos inmittere², et ipsum aerem uiciando morbidum reddere, et peruersis atque amatoribus terrenorum commodorum malefacta suadere, de quorum moribus certi sunt quod sint eis talia suadentibus consensuri. Suadent miris et inuisibilibus modis per illam subtilitatem corporum suorum corpora hominum non sentientium³ penetrando, et se cogitationibus⁴ eorum per quedam imaginaria uisa miscendo, siue uigilantium, siue dormientium. Aliquando autem non que ipsi faciunt sed que naturalibus signis futura prenoscunt, que signa in hominum sensus uenire non possunt, ante predicunt. Neque enim quia⁵ preuidet medicus quod preuidere nescit huius artis ignarus, ideo iam diuinus habendus est. Quid autem mirum si quemadmodum ille in corporis humani uel perturbata⁶ uel modificata temperie⁷ seu bonas seu malas futuras preuidet ualitudines, sic demon in aeris affectione atque ordinatione sibi nota, nobis ignota⁸, futuras preuidet tempestates? Aliquando et hominum dispensationes⁹, non solum uoce prolatas¹⁰, uerumetiam¹¹ cogitatione conceptas, cum signa quedam ex animo exprimuntur¹², in corpore tota facilitate perdiscunt, atque hinc etiam multa¹³ futura prenuntiant, aliis uidelicet mira, qui ista [fo.190rb] disposita non nouerunt. Fallunt autem etiam studio fallendi, et inuida uoluntate, quia hominum errore letantur. Sed ne apud¹⁴ cultores suos pondus auctoritatis¹⁵ amittant, id agunt, ut interpretibus suis signorumque suorum coniectoris culpa tribuatur, quando quod¹⁶ decepti fuerint uel mentiti. Nonnunquam

¹ Ex - eiusdem. De - demonum CRWP; Idem. De - dem. S; De - demonum B; De - demonum. Ex - eiusdem ZTHA

² inmittere C²LR²XPZTHA; immitare R; ? C

³ sentientium C²LR²SWPZ²JTHQA; sententiam RXB; ? CZ

⁴ cogitatio A

⁵ quia CRPJZTHA; que B

⁶ per- ss T

⁷ corr. fr. tempore R

⁸ ignota CRPZTHA; innota B

⁹ dispensationes CRSWBP; dispositiones ZJTHQA

¹⁰ -atas CRSBZTQA; -atis H

¹¹ uerumetiam CRWPZTHA; sed etiam B; uerum Q

¹² ex an. exp. CRSWBZJTA; exp. ex an. HQ

¹³ mul- ss A

¹⁴ apud CRSBZTQA; a quod H

¹⁵ -atis C²LWBPZJTA; -ates RXS; ? C

¹⁶ quando quod LRWB; C here obscured, but ends quod; aliquando quod S; q^on P; quando uel ZJTHA

uero ipsi maligni spiritus et illusores hominum atque inuisores salutis eorum solent predicere defectum culture sue et idolorum ruinam, quatinus prescii uideantur quid in singulis regnis aut locis uenturum sit et quid aduersi¹⁷ sue factioni¹⁸ contingere possit¹⁹. Quod etiam illi qui gentilium hystorias legunt non ignorant. Quid ergo²⁰ mirum, si iam imminente temporum et simulachrorum euersione quam prophete Dei summi tanto²¹ ante predixerant, Serapis demon alicui cultorum suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi diuinationem recedens uel fugiens commendaret?
ID 11.71a as BD 10.46a, here with some long omissions; C 26 q 3/4 c 2b

¹⁷ *obsc. corr.* L

¹⁸ affectioni P

¹⁹ sit et quid – possit in smaller script in mg. CR, in text LSBPZTHA; *om.* C²R²; et quid possit *om.* X

²⁰ ergo CRPZTHA; uero B

²¹ *supersc.* B

18

Augustinus super Iohannem parte¹ secunda². Quod immane uicium sit donare histrionibus³

Donare⁴ res suas histrionibus uicium est immane, non uirtus. Et scitis de talibus quam fit frequens fama cum laude, quia sicut scriptum est, Laudatur peccator in desideriis anime sue, et qui iniqua gerit benedicitur⁵.

ID 11.84; +D 86 c 7

¹ *corr. fr.* pars J

² super – sec. *om.* S

³ Quod – histrionibus CRSWBP; *om.* ZTHA

⁴ Sonare *corr. from* Sonaire A

⁵ -itur CRSBZTQA; -atur H

19

Ambrosius in prima epistola ad Corinthios¹. Quod qui emit oblationem idoli si nescit immunis est²

Licet aliquid pollutum sit per accidentiam, id est oblationem idoli, cum tamen nescit qui emit, nullum patitur scrupulum, et apud Deum immunis est.

ID 11.96; +C 26 q 2 c 11

¹ in prima – Cor. *om.* S

² Quod – est CRWBP; *om.* ZTHA

20

Sermo beati¹ Ambrosii episcopi² de quadragesima, qui sic incipit, Intellexisse uos. Quomodo festiuitates³ gentilium declinare debeamus, et quod Iudeorum confabulatio magna sit pollutio⁴

Obseruant diem et mensem qui kalendis⁵ Ianuarii aut non ieunant aut non [fo.190va] procedunt ad ecclesiam, procedunt ad campum. Ergo⁶ fratres omni studio gentilium festiuitates et ferias declinemus, ut quando illi epulantur⁷ et leti sunt, tunc nos simus sobrii atque ieuni quo intelligant leticiam suam nostra abstinentia

¹ beati CRXW; sancti SA; *om.* BPZJTHQ

² episcopi CRXW; *om.* SBPZJTHQA

³ faesta S; ss W

⁴ Quomodo – pollutio CRSWBP; *om.* ZTHQA

⁵ -dis CLRXWH; -das Z; *abbrev.* SB?JTA

⁶ Ergo CRPZTHQA; Ego B

⁷ -antur CRBZTHQ; -entur A

condempnari. Non solum autem gentilium sed et Iudeorum consortia uitare debemus, quorum etiam confabulatio est magna pollutio⁸.

ID 11.97

⁸ magna poll. CRSBZTQA; poll. magna H

21¹

Augustinus ad Publicolam². Quod Christianus si se sciente et prohibere ualente aliquid de area sua ad sacrificia demoniorum tolli permiserit, peccat³

Si de area uel torculari tollitur aliquid ad sacrificia demoniorum sciente Christiano⁴, ideo⁵ peccat si fieri permittit, ubi prohibendi potestas est. Quod si factum comperit, aut prohibendi potestatem non habuit, utitur mundis reliquis fructibus, unde illa sublata sunt⁶.

ID 11.98a; +C 26 q 2 c 10

B XXII

⁷DE MENDACIO ET DE IVRAMENTIS⁸

- ⁹i. De mendacio et periuriis, et eorum correctione
- ii. Quod iuramentum et pacem solidius roborat et amicitias concordius conciliat
- iii. Quod iuramentum non fit contra Domini preceptum
- iiii. Quod non iurare sed peierare sit peccatum
- v. Quod etsi iuratio non sit bona, tamen est necessaria
- vi. Quod melius sit iuramentum exhibere Deo quam demoniis
- vii. Quod dum iurandi usum facimus, periurium incurrimus
- viii. Quod iuratio non sit peccatum, et quando iurare debeamus
- viii. Quod tolerabilius sit stulte promissionis uota reicere quam inutilia promissa implere
- x. Quod aliquando sit contra officium promissum soluere sacramentum
- xi. Quod Daud iuramentum per sanguinis effusionem non impleuit maior pietas fuit
- xii. Quod debemus in malis promissis fidem rescindere, in turpi uoto decretum mutare
- xiii. Quod si incaute aliquid iurauerimus, illud salubriori consilio mutemus [fo.190vb]
- xiii. De fide adhibita ad peccatum admittendum
- xv.¹⁰ Quod grauius sit noxia cum iuramento promissa soluere quam periurare
- xvi. De eodem
- xvii.¹¹ Quod iusiurandum habeat comites ueritatem, iudicium, atque iusticiam

¹ om., placing at end of coll. Z

² ad publ. om. S

³ Quod - peccat CRSWBP; om. JTHA

⁴ sciente Christiano CRBJTHQ; Christiano sciente A

⁵ ideo CRBJTHQ; iam A

⁶ unde illa - sunt om. P, which continues with text of B 20.34

⁷ Capitula add. S

⁸ De mend. - per. om. P

⁹ capitulatio in CLRXSWBP; om. ZJTHQA

¹⁰ no no. so now one out L

xviii.	Ne ¹² paruuli iurare cogantur, et qui periurus fuerit, nec testis sit nec ad sacramentum accedat
xviii.	Quod qui alios ad falsa testimonia adtraxerit, ipse quidem usque ad exitum uite non communicet, hii uero qui ei consenserint, ab omni testimonio sint remouendi
xx.	De eo quo audiente falsum iuratur
xxi. ¹³	De eo qui per demonia uel falsos deos iurauerit
xxii.	Quod quacumque arte quis iuret, Deus tamen ita hoc accipit sicut ille cui iuratur intelligit, et quod tolerabilius sit non implere sacramentum quam permanere ¹⁴ in stupri ¹⁵ flagitio
xxiii.	De eo qui iurat uerum esse quod falsum putat, et e conuerso ¹⁶
xxiii.	Non est mentiendum causa humilitatis
xxv.	Quod cum ea que non sunt tanquam ioco dicuntur, non putantur mendacia
xxvi.	Quod non oporteat aliquem artificioso mendacio uel simplici uerbo mentiri
xxvii.	Spirituali homini nullomodo ¹⁷ esse mentiendum
xxviii.	Duo esse genera mendaciorum in quibus non est magna culpa
xxviii.	Tropicam loquutionem non esse mendacium
xxx.	De illis qui iniusta uota iuramento firmauerint
xxxi.	De illis qui incaute iurauerint
xxxii.	Que in memoria habere debeat qui domino suo fidelitatem iurat, et quod dominus in eisdem fideli suo uicem rependere debeat
xxxiii.	Quod definitio incauta soluenda sit

¹¹ no no. so now two out L¹² corr. fr. De L²¹³ no no. so now three out L¹⁴ -manere in mg. R¹⁵ sacr. - stupri rewritten over erasure C¹⁶ et e conu. CLRSWP; om. B¹⁷ non add. B, om. CRSWP

1

*Augustinus in libro de mendacio*¹. *De mendacio et periuriis et eorum correctione*²

Primum est capitale mendacium longeque fugiendum, quod fit³ in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quisquam debet adduci. [fo.191ra] Secundum ut aliquem ledat iniuste, quod tale est, ut⁴ nulli prosit, et obsit alicui. Tercium, quod ita prodest⁵ alteri, ut obsit alteri⁶, quamuis non ad immundiciam obsit corporalem. Quartum, sola mentiendi fallendique libidine, quod mirum mendacium est. Quintum, quod sit placendi cupiditate de⁷ suaui⁸ loquio. His omnibus penitus euitatis atque reiectis, sequitur⁹ sextum genus, quod et nulli obest, et prodest alicui,

¹ de mend. om. S² Aug. - mendacio (ss T). De - corr. (corr. fr. -iuris R) CRWBJT; Augustinus in libro de mendacio et periuriis et eorum correctione (correptione A) PA; Aug. De mendacio et - correctione. Aug. in libro de mendacio Z; De mendacio - correctione. Aug. in libro (in libro om. Q) de mendacio. Incipit HQ³ fit CXSWBZTHQ; sit RPPal; om. A⁴ et add. ZJTHQA, om. CRSWBPPal⁵ corr. fr. pprodest R⁶ after corr. R⁷ de CRPZTHA; om. B⁸ corr. fr. suasi P⁹ ss B

uelut si quispiam¹⁰ pecuniam alicuius iniuste tollendam sciens, ubi sit nescire se mentiatur. Septimum¹¹, quod et nulli obest, et prodest alicui, uelut si nolens hominem ad mortem quesitum prode mentiat. Octauum est genus mendacii, quod et nulli obest, et ad¹² hoc prodest, ut ab immundicia corporali aliquem tueatur. Non igitur mentiendum doctrina pietatis, magnum scelus est, et primum genus detestabilis mendacii. Non est mentiendum secundo genere, quia nulla facienda est iniuria. Non est mentiendum tercio genere¹³, quia nulli cum alterius iniuria consulendum est. Non est mentiendum quarto genere propter mendacii libidinem, que per se ipsam uiciosa est. Non est mentiendum quinto genere, quia nec ipsa ueritas sine placendi hominibus enuntianda est, quantominus mendacium quod per se ipsum quia mendacium¹⁴ est utique turpe est? Non est mentiendum sexto genere, neque enim recte etiam testimonii ueritas pro cuiusque temporali commodo ac salute corrumpitur. Ad sempiternam uero salutem nullus ducendus¹⁵ est opitulante mendacio. Neque septimo genere mentiendum est, non enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis perficiende fidei¹⁶ preferenda est, nec se quisquam in recte factis¹⁷ nostris tam male mouetur [fo.191rb] ut fiat etiam¹⁸ animo deterior, longeque a pietate remotior. Nec octauo genere mentiendum est, quia et in bonis castitas animi, pudicitia corporis, et in malis quod ipsi facimus eo quod fieri¹⁹ sinimus maius est. In his autem octo generibus tanto quisque minus peccat cum mentitur, quanto emergit ad octauum, tanto amplius quanto mergit²⁰ ad primum. Quisquis autem esse aliquod genus mendacii quod peccatum non sit putauerit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitratur aliorum.

ID 12.1; IP 8.82A (= 8.124); C 22 q 2 c 8

¹⁰ quispiam RXSWBPZTHA; quisquam CLPal

¹¹ l add. and canc. R

¹² ad CRBZTHQ; ab A

¹³ ment. terc. gen. CRBZTQA; terc. gen. men. H

¹⁴ mendacium CRBZTQA; mentiendum H

¹⁵ corr. fr. doc- B

¹⁶ added in mg. C

¹⁷ factis CRBZTQA; fastis H

¹⁸ etiam CRB(mg.)ZTHQ; et A

¹⁹ fieri C²LRSWPZJTHA; feri C; om. B

²⁰ mergit CRBZTQA; emergit H

2

Ex concilio Toletano¹ viii², cp. iiii. Quod iuramentum³ et pacem solidius roborat et amicitias concordius conciliat⁴

Omne quod in pacis federa uenit, tunc solidius subsistit, cum iuramenti hoc interpositio roborat. Sed et omne quod amicorum animos⁵ conciliat tunc fidelius durat, cum eos sacramenti uincula ligant. Omne enim⁶ quod testis astipulatur uerius constat, cum id adiectio iurationis affirmat. Quod etsi testis deficiat, innocentis fidem sola iusiurandi⁷ taxatio manifestat.

ID 12.2; IP 8.83; C 22 q 1 c 1

¹ Ex concilio Toletano LRWPPal; Ex Toletano concilio CB; Toletanum concilium ZJTHQA

² viii CRWZTHQA; cap. viii B; xiii P. Ex – iiii om. S

³ after corr. L

⁴ Quod - conciliat CRSWBPPal; om. ZTHA

⁵ amicorum animos CRSWBPPal; animos amicorum ZJTHA

⁶ ss Z

⁷ iusiurandi CLRSBPPalH; iurisiurandi WB²ZJTQA

3

Augustinus super epistolam ad Galathas¹. Quod iuramentum non sit contra Domini preceptum²

Non est contra preceptum Dei iuratio, que a malo non iurantis est, sed incredulitatis, a quo iurare³ cogitur. Nam hinc intelligitur ita Dominum prohibuisse a iureiurando⁴, ut quantum in ipso est quisque non iuret, quod multi faciunt in ore⁵ habentes iurationem, tanquam magnum ac suaue aliquid. Nam utique apostolus nouerat preceptum Domini, et iurauit tamen. Non enim⁶ audiendi sunt qui has iurationes esse non putant. Quid enim facient de illa, Cotidie morior per uestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Ihesu domino nostro, quam Greca [fo.191va] exemplaria manifestissimam esse iurationem conuincunt? Quantum ergo in ipso est non iurat apostolus, non enim appetit iurationem cupiditate, aut dilectione iurandi. Amplius est enim quam⁷ est, est, non, non, et ideo a malo est, sed infirmitatis aut incredulitatis eorum qui non aliter mouentur ad fidem.

ID 12.3; IP 8.84; C 22 q 1 c 2

¹ super – Gal. om. S

² Quod - preceptum CRSWBPPal; om. ZTHA

³ iurare CRBPALZHQA; iurare T

⁴ iureiurando CRSWBPPal; iurando ZJTHA

⁵ in ore CXSWBP?ZJHQA; in hore R; more T?

⁶ enim LRXSWBPPalZTHA; tamen C

⁷ repeated and canc. Z

4

¹Epistola Augustini ad Publicolam². Quod non iurare sed peierare sit peccatum³

In nouo testamento dictum est, ne omnino iuremus. Quod michi quidem propterea dictum uidetur, non quia iurare peccatum est, sed quia periurare immane peccatum est, a quo nos longe esse uoluit qui omnimodo ne iuremus⁴ commonuit⁵. ITEM. Quamuis dictum sit ne iuremus, nusquam in scripturis sanctis legi memini, ne ab aliquo⁶ iurationem accipiamus.

ID 12.4; IP 8.85; C 22 q 1 c 3 to commonuit, C 22 q 1 c 15 Quamuis to end

¹ Ex add. CWPAl, om. RXBPJZTHA

² Ex – Publ. om. S

³ Quod – sit peccatum (pecc. sit S) CRSWBPPal; om. ZTHA

⁴ iuremus CRBZTQA; iuraremus H

⁵ commonuit LR²SBP?ZTHA; commouit RX; ? C

⁶ aliquo CRSWBP; alio ZJTHA

5

Augustinus de sermone Domini in monte, libro i¹. Quod etsi iuratio non sit bona, tamen est necessaria²

Tu non malum facis qui bene uteris iuratione, que etsi non bona, tamen necessaria est³, ut alteri persuadeas quod utiliter suades, sed a malo est illius cuius infirmitate iurare⁴ cogeris.

ID 12.5; C 22 q 1 c 6

¹ Aug. – i om. S

² Quod - necessaria CRSWBPPal; om. ZTHA

³ tamen nec. est CRBPALZTHQ; est tamen nec. A

⁴ iurare C²LR²SWBPZJTHA; om. CRX

6

Ieronimus super Matheum, libro i¹. Quod melius sit iuramentum exhibere Deo quam demoniis²

Considera quod Saluator non per Deum iurare prohibuerit, sed per celum, et per terram, et per Ierosolimam, et per caput tuum. Et hoc quasi paruulis fuerat lege concessum, ut quomodo uictimas immolabant Deo, ne eas immolarent idolis, sic et iurare permetterentur in Deum, non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere quam demoniis.

ID 12.6; IP 8.87; C 22 q 1 c 8

¹ super – i om. S

² Quod - demoniis CRSWBP; om. ZTHA

7

Ysidorus sententiarum libro ii, cap. xxi¹. Quod² dum iurandi usum facimus, periurium incurrimus³

Non est contra Dei preceptum iurare sed [fo.191vb] dum iurandi usum facimus, periurii crimen incurrimus.

ID 12.7; IP 8.88; C 22 q 1 c 13

¹ xxi CLRXWP; cap. xxi om. B; xxxi ZJTHQA; Sent. – xxi om. S

² melius sit iuramentum exhibere Deo add. and canc. X

³ Quod - incurrimus CRX²SWBP; om. ZTHQA

8

Augustinus de uerbis apostoli, sermone¹ xxviii². Quod iuratio non sit peccatum, et³ quando iurare debeamus⁴

Si peccatum esset iuratio, nec in ueteri lege diceretur, Non periurabis, reddes Domino iuramentum⁵ tuum⁶. Non enim peccatum preciperetur⁷ nobis. ITEM. Non uobis dicimus non nos iurare, si enim hoc dicimus, mentimur. Quantum ad me pertinet iuro, sed quantum michi uidetur magna necessitate⁸ compulsus cum uidero nisi faciam michi non credi, et ei qui michi non credit non expedire quod non credit. Hac perpensa⁹ ratione et consideratione librata cum magno timore dico coram Deo, aut testis est Deus, aut scit Christus quod scit¹⁰ sic esse in animo meo. Et uideo quia plus est, id est quod amplius est quam¹¹ est, est¹², non, non. Sed hoc quod amplius est, a malo est, etsi non a malo iurantis, a malo est non credentis.

ID 12.8 as CB Varia IC 13b-c; IP 8.89; C 22 q 1 c 14

¹ sermone CLRXWB; sermo ZHA; serm' JT

² corr. from xxiii C; de – xxviii om. S

³ om. S

⁴ Quod - debeamus CRSWBP; om. ZTHA

⁵ iuramentum CRSWBP; iusiurandum ZJTHA

⁶ tuum CLXSWBPZJTHQA; om. R

⁷ prec- CX²SWBPZJTHQA; perc- LRXW²

⁸ magna nec. CRPZTHA; nec. magna B

⁹ corr. from perpensis A

¹⁰ corr. fr. sit H

¹¹ quam CRSWB; quod ZJTHA

¹² est est] esset P

9

Ex concilio Toletano¹ viii. cp. iiii². Quod tolerabilius sit stulte promissionis uota reicere, quam inutilia promissa implere³

Si publicis sacramentorum gestis quod Deus auertat a quibuslibet illicita uel non bona extitisset conditio alligata⁴, que aut iugulare animam patris, aut agere compelleret stuprum sacratissime uirginis, numquid non tolerabilius esset stulte promissionis reicere uota, quam per⁵ inutilium promissorum custodiam, exhorrendam criminum implere mensuram?

ID 12.9; IP 8.90; C 22 q 4 c 1

¹ Ex concilio Toletano CRWBP; Toletanum concilium ZHQA; Concilium Toletanum T

² Ex – iiii om. S

³ Quod - implere CRSWBP; om. ZJTHA

⁴ alligata CLRX; allegata SWBPZJTHA

⁵ quam per CRBZTHQ; q'ua A

10

Ambrosius de officiis, libro i. Quod aliquando sit contra officium promissum soluere sacramentum¹

Est etiam contra officium nonnunquam promissum soluere sacramentum, ut Herodes qui iurauit, quoniam quicquid petitus esset daret filie Herodiadis, necem Iohannis prestauit ne promissum negaret.

ID 12.10; IP 8.91; C 22 q 4 c 2

¹ Quod - sacramentum (corr. fr. -orum R) CRSWBP; om. ZTHA

11

Sermo sancti¹ Augustini episcopi² in decolla[fo.192ra]tione sancti Iohannis³ baptiste⁴, qui sic incipit⁵, Cum⁶ sanctum euangelium legeretur⁷. Quod Dauid iuramentum per sanguinis effusionem⁸ non impleuit, maior pietas fuit⁹

Video Dauid pium hominem sanctum in iurationem temerariam cecidisse¹⁰, et maluisse¹¹ non facere quod iurauerat, quam iurationem suam fuso hominis sanguine implere.¹² ITEM. Iurauit Dauid temere, sed non impleuit iurationem maiori pietate. Ecce Dauid sanctus non quidem iratus sanguinem hominis¹³ fudit, sed eum falsum iurasse negare quis poterit? De duobus peccatis elegit minimum, sed minus fuit illud in comparatione peioris. Nam¹⁴ per seipsum appensum magnum malum est falsa iurare.

ID 12.11; IP 8.92-3; C 22 q 4 cc 3-4 including CLRSWBP's rubric in the text

¹ sancti CLRXWA; om. BPZJTHQ

² episcopi CLRXW; om. BPZJTHQA

³ sancti Ioh. ss P

⁴ baptiste CLRWH; om. BPZJTQA

⁵ qui sic inc. CRBPZTA; om. H?Q

⁶ autem add. R, om. CLXWBPZJTQA

⁷ Sermo – legeretur] Idem S

⁸ ss W

⁹ Quod - fuit CLRSWBP; om. ZTGHQA

¹⁰ cecidit- CRBZTQA; occidit- H

¹¹ se add. CL, om. LRXSWBPZTHQA

¹² Video Dauid – implere om. S

¹³ corr. fr. –es Z

¹⁴ qui add. CRX, om. LSWBPZJTA

12

Ysidorus in synonymis, libro ii¹. Quod debemus in malis promissis fidem rescindere, in turpi uoto decretum mutare²

In malis promissis rescinde fidem, in turpe uotum muta decretum. Quod incaute uouisti, non facias. Impia promissio que scelere adimpletur.

ID 12.12; IP 8.93A; C 22 q 4 c 5

¹ in syn. – ii om. S

² Quod - mutare CRSWBP; om. ZTHA

13

Beda in libro omeliarum, xliii¹. Quod si incaute aliquid iurauerimus, illud consilio salubriori mutemus²

Si aliquid³ forte nos incautius iurare contigerit, quod obseruatum peiorem uergat in exitum, libere illud consilio salubriori mutandum nouerimus, ac magis instante necessitate peierandum⁴ nobis quam pro uitando periurio in aliud crimen grauius esse diuertendum. Denique iurauit⁵ Dauid per Dominum occidere Nebal⁶ uirum stultum et impium, atque omnia que ad illum pertinerent demoliri, sed ad primam⁷ intercessionem Abigail⁸ femine prudentis mox remisit minas, reuocauit ensem in uaginam, neque aliquid culpe se tali periurio contraxisse doluit.⁹ ITEM. Non solum in iurando sed in omne quod agimus, hec est [fo.192rb] moderatio sollertius obseruanda, ut si¹⁰ in talem¹¹ forte lapsum uersuti hostis inciderimus insidiis, ex quo sine aliquo peccati contagio surgere non possimus, illum potius¹² euadendi aditum petamus, in quo minus periculi¹³ nos perperuros esse cernimus.

ID 12.13, cf. 12.75, below 22.31 as 'Sother'; IP 8.94-5; C 22 q 4 cc 6-7

¹ xliii CRBPZJTQ; ? H; xliiii A. Beda – xliii om. S

² Quod - mutemus CRSWBP; om. ZTHA

³ ali- ss A

⁴ peierandum C?RBZTHQ; peiurandum A

⁵ -aud R

⁶ Nebal LRX²WPJTQA; ne Nabal X; Nabal SBZHQ²; ? C

⁷ corr. from primum A

⁸ Abigail LRXSWBPZJHQA; Abigal T; ? C

⁹ S ends cap. here

¹⁰ corr. fr. sic L?R

¹¹ talem LRWBPZTHA; tale CX

¹² corr. fr. potueris R?

¹³ pericli Z

14

Augustinus de bono coniugali. De fide adhibita ad peccatum admittendum¹

Si ad peccatum admittendum adhibetur fides, mirum si fides appelletur². Verumtamen qualiscumque sit si et contra ipsam fit peius fit³, nisi cum propterea deseritur⁴ ut ad fidem ueram legitimamque redeatur, id est ut peccatum⁵ emendetur uoluntatis prauitate correctum, tanquam quisque cum hominem solus expoliare non possit, inueniat socium iniquitatis et cum eo paciscatur, uel simul id faciant spoliūque partiantur, quo facinore commisso totum solus auferat, dolet quidem ille, et seruatum sibi fidem non esse⁶ conqueritur. Verum in ipsa sua querela cogitare debet

¹ De - admittendum CRSWBP; om. ZTHA

² -etur LRXSWBP; -atur ZJTHA; ? C

³ in mg. J

⁴ corr. from deritur A

⁵ pecca A

⁶ seruatum sibi fidem non esse CLRSBP; seruatum sibi non esse fidem W; fidem sibi seruatum non esse ZJTHA

potius in bona uita ipsi humane societati⁷ fuisse seruandum, ne preda iniqua ex homine fieret, si sentit quam inique sibi in peccati societate seruata non fuerit. Ille quippe utrobique perfidus, profecto sceleratior⁸ iudicandus est.⁹ ITEM. Mulier si fide coniugali uiolata fidem seruet adultero, utique mala est, si nec adultero¹⁰ peior est. Porro si eam flagitii peniteat, et ad castitatem rediens coniugalem pactam ac placitam¹¹ adulterinam rescindat, miror si eam fidei uiolatricem uel ipse adulter putabit.

ID 12.14; IP 8.96-7; C 22 q 4 cc 20-21

⁷ -ati R²XSPZTHA; -ate RB; -atis L; ? C

⁸ -atior LRSBZJTQ²A; -ator HQ; ? C

⁹ S ends canon here

¹⁰ -ero CRBZJTQA; -erio H

¹¹ placitam CLRXTJHA; placidam PZ; ac placitam in mg. B

15

Toletanum concilium viii¹, cp. iii². Quod grauius³ sit noxia cum iuramento promissa soluere quam periurare⁴

Duo⁵ mala licet omnino sint cautissime precauenda, tamen si periculi necessitas ex his unum temperare⁶ compulerit⁷, id debemus soluere quod minori [fo.192va] nexu noscitur obligari. Quid autem leuius ex his, quidue sit grauius, pure rationis acumine uestigemus. Et enim dum periurare compellimur, Creatorem quidem offendimus sed nos tantummodo maculamur. Cum uero noxia promissa complemus, et Dei iussa superbe contempnimus, et proximis impia crudelitate nocemus, et nos ipsos crudeliori mortis gladio trucidamus. Illic enim duplici culparum telo perimimur, hic tripliciter iugulamur.

ID 12.16; IP 8.89; D 13 c 1

¹ Toletanum concilium viii CRWBZTH; Toletano concilio octauum A

² C obscure; iii LRWZJTHA; cp. iii om. BP. Tol. - iii om. S

³ grauior S

⁴ Quod - periurare CRSWBP; om. ZTHA

⁵ Duo CRSWBZJTA; Quo HQ

⁶ temperare LRXSWBPZJTA; temperalem H; temptare Q; ? C

⁷ comp- CRBZTHQ; cop- A

16

Ambrosius de officiis, libro iii¹. De eodem²

Vnusquisque simplicem sermonem³ proferat, uas suum in sanctificatione possideat, nec fratrem circumscriptorem inducat uerborum, nichil promittat inhonestum, ac si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere quod turpe sit. Sepe plerique constringunt se iurisiurandi⁴ sacramento, et cum ipsi cognouerint promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt quod spoponderunt⁵, sicut de Herode suprascriptimus, qui saltatrici premium turpiter promisit, crudeliter soluit. Turpe quod regnum pro saltatione promittitur, crudele quod mors prophete pro iurisiurandi⁶ religione donatur. Quanto tolerabilius tale fuisset periurium sacramento, si tamen periurium posset dici quod ebrius inter uina⁷

¹ lib. iii CRWPZTHA; om. B. Amb. - iii om. S

² De eodem CRSWBP; om. ZTHA

³ simp. serm. CRPZTHA; serm. simp. B

⁴ iurisiurandi LRXB²PZJTH; iusiurandi SWA; iurisiurando B; ? C

⁵ -erunt LRSPWZJTHA; -erint B; ? C

⁶ iurisiurandi C?LRS²B²PZJ²THQ; iusiurandi SWBJA

⁷ uina RBZTHQ; iuria A; ? C

iurauerat, quod eiuratus inter psaltantium⁸ choros promiserat? Infertur disco prophete caput, et hoc estimatum est fidei esse quod amicitie fuit.⁹ ITEM. Non semper promissa omnia soluenda sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam mutat¹⁰ sententiam, sicut scriptura indicat.

ID 12.17; IP 8.101-2 from Sepe plerique only; C 22 q 4 c 8 to amicitie fuit

⁸ psalt- LRSWBP; salt- XZTHQA; ? C

⁹ S ends cap. here

¹⁰ suam mutat CRWPZTHA; mutat suam BQ

17

Ieronimus super Ieremiam, libro ii¹. Quod iusiurandum habeat comites ueritatem, iudicium, atque iusticiam² [fo.192vb]

Animaduertendum quod iusiurandum hos³ habeat comites, ueritatem, iudicium atque iusticiam. Si ista defuerint⁴, nequaquam iuramentum erit, sed periurium.

ID 12.22; IP 8.123; C 22 q 2 c 2

¹ lib. ii CRWPZTHA; om. B. Ier. – ii om. S

² Quod - iusticiam CRSWBP; om. ZTHA

³ hos LRXSWBPZTHQA; om. C?

⁴ defuerint CRSWBP; defecerint ZJTHQA

18

Capitularium libro i, cp. viiii¹. Ne paruuli iurare cogantur, et qui periurus fuerit, nec testis sit, nec ad sacramentum accedat²

Paruuli qui sine rationabili etate sunt non cogantur iurare, et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit post hec, nec ad sacramentum accedat³, nec in sua causa uel alterius iurator existat.

ID 12.23; IP 8.103; C 22 q 5 c 14

¹ viiii CRXWBPZJTHQA; viii L. Cap. – viiii om. S

² Ne - accedat CRSWBP; om. ZTHA

³ accedat CRSWP; accedet ZJTHQA; ? B

19

Matisconense concilium, tempore Gontramni regis, cp. xxi¹. Quod qui alios ad falsa testimonia² attraxerit, ipse quidem usque³ ad exitum uite non communicet, hii uero qui ei consenserint ab omni testimonio sint remouendi⁴

Si quis conuictus fuerit alios ad falsa testimonia uel periuria adtraxisse aut quacumque corruptione sollicitasse, ipse quidem usque ad exitum non communicet. Hii uero qui ei in periurio⁵ consensisse probantur, postea ab omni testimonio⁶ sunt remouendi, et secundum legem infamia notabuntur.

ID 12.26; +C 22 q 5 c 7

¹ Mat. – xxi om. S

² falsa test. CRWP; test. falsa B

³ ss L²

⁴ Quod - remouendi CRSWBP; om. ZTHA; P here p. 344 continues with B 21 from mid-c 3 - the end of the section, resuming the text as here on p. 352

⁵ after corr. R

⁶ testimoni A

20

Augustinus questionum¹ in Leuitico, cp. i². De eo quo audiente falsum iuratur³

Hoc uidetur dicere peccare hominem quo audiente iurat aliquis⁴ falsum, et scit eum falsum iurare et tacet. Tunc autem scit si ei rei de qua iuratur testis fuit aut uidens, aut conscius fuit, id est aliquo modo cognouit, aut oculis suis conspexit, aut ille ipse qui iurat illi indicauit, ita enim potuit esse conscius, sed inter timorem huius peccati et timorem prodicionis hominum non parua existit plerumque⁵ temptatio. Possumus enim paratum ad periurium admonendo uel prohibendo [fo.193ra] a tam graui peccato reuocare. Sed si non audierit, et coram nobis de re quam nouimus falsum iurauerit, utrum prodendus⁶ siue⁷ proditus etiam⁸ in periculum mortis incurrat, difficillima⁹ questio est¹⁰. Sed quia non hic expressit cui hoc¹¹ indicatum est, utrum illi cui iuratur an sacerdoti, uel cuiuspiam qui non solum eum persequi non potest irrogando supplicium, sed etiam orare pro illo potest, uidetur michi quod se hoc soluat etiam a peccati uinculo, si indicet talibus qui magis possint¹² prodesse¹³ quam obesse periuro¹⁴, siue ad corrigendum eum, siue ad Deum, pro eo placandum, si et ipse confessionis adhibeat medicinam.

ID 12.29; IP 8.109; C 22 q 5 c 8

¹ quest. C?RPZTHA; om. B

² quest. – i om. S

³ De - iuratur (iurare RX) C?LRXSWBP; om. ZTHA

⁴ aliquis LRWBZTHQ; aliquid A; ? C

⁵ ss Z

⁶ prodendus CRWBZJTHA; prouidendus Q

⁷ siue CRSWB; si ZJTHQA

⁸ etiam CRSWBZJT; om. HQ; et A

⁹ corr. fr. difficilia X²

¹⁰ est CRPZJTHA; om. B

¹¹ ss R

¹² possint CSRBZTA; possit H; possunt Q

¹³ poss. prod. CRPZTHA; prod. poss. B

¹⁴ periuro CRPZTHA; periurio B

21¹

Epistola² Augustini ad Publicolam. De eo qui per demonia uel falsos deos iurauerit³

Mouet te utrum eius fide utendum sit⁴ qui ut eam seruet per demonia iurauerit. Vbi te uolo⁵ prius considerare, utrum si⁶ quispiam⁷ per deos falsos iurauerit se fidem seruaturum, et eam non seruauerit, non tibi uidetur⁸ bis peccasse? Si enim tali iuratione promissam seruaret fidem, ideo tantum peccasse iudicaretur, quia per tales deos iurauit. Illud autem nemo reprehenderet quia fidem seruauit. Nunc uero quia et iurauit per quos non debuit, et contra pollicitam fecit fidem quod non debuit, bis utique peccauit. Ac per hoc qui utitur fide illius quem constat⁹ iurasse per deos falsos, et utitur non ad malum sed ad licitum et bonum¹⁰, non peccato illius se sociat quo per demonia iurauit, sed bono pacto eius quo fidem seruauit. Neque hic eam fidem dico seruari qua fideles uocantur qui baptizantur in Christo. Illa enim longe alia est,

¹ xi P

² om. S

³ De - iurauerit CRSWBP; om. ZTHA

⁴ ss R

⁵ obsc. addn here Z

⁶ ss Z

⁷ quispiam LRXSWBPZTHA; quisquam C

⁸ uidetur CRSWBP; uideatur ZJTHA

⁹ obsc. addn, later canc. Z

¹⁰ ad licitum et (ss C) bonum CLRSBPZTQ; ad bonum et licitum W; ad licitum et ad bonum A

longeque discreta a fide humanorum placitorum atque pactorum¹¹. Verumtamen sine [fo.193rb] ulla dubitatione minus malum est per deos falsos iurare ueraciter quam per Deum uerum fallaciter. Quanto enim per quod iuratur magis sanctum est, tanto magis est penale¹² periurium. Alia questio est, utrum non peccet qui¹³ per falsos deos sibi iurari fecit, quia ille qui ei iurat falsos deos colit. Cui questionem possunt illa testimonia suffragari que ipse commemorasti de Laban et Abimelech, si¹⁴ tamen Abimelech per deos suos iurauit, sicut Laban per Deum Sabaoth.
ID 12.35; IP 8.117; C 22 q 1 c 16

¹¹ pactorum CRBZTHQ; pastorum A

¹² penale CRSBZTQA; om. H

¹³ corr. fr. quia Z

¹⁴ si CRSBZTQA; om. H

22¹

Ysidorus sententiarum libro ii, cp. xxxi². Quod quacumque arte quis iuret, Deus tamen ita hoc accipit sicut ille cui iuratur intelligit, et quod tolerabilius sit non implere sacramentum quam permanere in stupri flagitio³

Quacumque⁴ arte⁵ uerborum quis⁶ iuret, Deus tamen qui⁷ conscientie testis est, ita hoc accipit sicut ille cui iuratur intelligit. Dupliciter autem reus sit, qui cum Dei nomen in uanum assumit et proximum dolo capit. Non est conseruandum sacramentum quo malum incaute promittitur, ueluti si quispiam adultere perpetuam fidem cum ea permanendi⁸ polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum quam permanere in stupri flagitio⁹.

ID 12.36; IP 8.112-3; C 22 q 5 c 9 to dolo capit

¹ xii P

² xxxi LRWBPZTHQ; xxxii CA. Sent. xxxi om. S

³ Quod - flagitio CRSWBP; om. ZTHA

⁴ Quacumque CRSBZJTHA; Quicumque W

⁵ corr. fr. autem J

⁶ quis CRSWB; quisque ZTHA

⁷ qui CRSBZTQA; quod H

⁸ fidem cum ea perm. CRSWB; cum ea perm. fidem ZJTQA

⁹ erasure in mid-word H

23

Augustinus de uerbis apostoli¹, sermone² xxviii³. De eo qui iurat⁴ uerum esse⁵ quod⁶ falsum putat, et e conuerso⁷

Homines enim falsum iurant, uel cum fallunt aut putat homo uerum esse quod falsum est, et temere iurat, aut scit uel putat falsum esse, et tamen pro uero iurat⁸, et nichilominus cum scelere iurat. Distant autem ista periuria que duo commemorauimus. Fac illum⁹ iurare, quia uerum putat esse pro quo iurat. Verum putat esse et [fo.193va] tamen falsum est, non ex animo iste periurat, fallitur. Hoc pro uero habet, quod falsum est, non¹⁰ pro re falsa sciens iurationem interponit. Da alium. Scit falsum esse et dicit uerum esse, et iurat tanquam uerum sit quod scit falsum esse. Videtis quam ista

¹ apostoli CRPZTH(after corr.)A; Domini B

² sermone RXBP; de sermone CLW; sermo Z; serm' THQA

³ de uerb. - xxviii om. S

⁴ iurat LRXSWBP; iurauerit C

⁵ corr. fr. uel W

⁶ quod CLSBP; om. RXW

⁷ De - conuerso CLRWBP; om. ZTHA

⁸ aut scit - uero iurat in mg. J

⁹ C has here an obscure word

¹⁰ non CRSBZTQA; et H

detestanda sit belua, et de rebus humanis exterminanda. Quis enim fieri uelit? Omnes homines talia detestantur. Fac alium. Putat falsum esse et iurat tanquam uerum sit, forte uerum est. Verbi gratia ut intelligatis. Pluit in¹¹ illo loco, interrogas hominem et¹² pluisse, et ad¹³ negocium ipsius competit ut dicat, Pluit, sed putat non pluisse. Dicitur enim, Vere pluit? Vere et iurat et tamen pluit ibi, sed ille nescit, et putat non pluisse, periurus est. Interest quemadmodum uerbum procedat ex animo. Ream linguam non facit, nisi rea mens.

ID 12.39 as CB Varia IC 13a; IP 8.111; C 22 q 2 c 3

¹¹ ss A

¹² putat add. ID; an obscure word here in C; dicit add. ss L²S; RXWBPZJTHA as here

¹³ ss A

24

Item. Augustinus¹ de uerbis apostoli, cp. xxviii². Non esse mentiendum causa humilitatis³

Cum ergo humilitatis causa mentiris si non eras peccator antequam mentireris, mentiundo efficeris quod euitaras. Veritas in te⁴ non est, nisi te ita dixeris peccatorem, ut etiam esse⁵ cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod es dicas. Nam quomodo est humilitas, ubi regnat falsitas?

ID 12.42 as CB Varia IC 14b; IP 8.128; C 22 q 2 c 9

¹ after uerbis W

² cap. xxviii CRWPZTHA; om. B. Aug. – xxviii] Idem S

³ Non - humilitatis CRSWBP; om. ZTHA

⁴ in te C²RWBZJBTQ; intem S?; ante H; m'te A; ? C

⁵ ss T

25

Augustinus questionum super Genesim, cap. cxlv¹. Quod cum ea que non sunt tanquam ioco dicuntur, non putantur mendacia²

Quod ait fratribus suis Ioseph, Nesciebatis quia non est augurio homo qualis ego, de hoc augurio etiam mandauit eis dicendum per hominem suum quid sibi uelit queri solet, an quia non serio sed ioco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium. Mendacia [fo.193vb] enim a mendacibus serio aguntur, non ioco. Cum autem que non sunt tanquam ioco dicuntur, non putantur³ mendacia.

ID 12.43; IP 8.129; C 22 q 2 c 18

¹ cap. cxlv CRWPZTHA; om. B. quest. – cxlv om. S

² Quod – put. mendacia (mend. put. W) CRSWBP; om. ZTHA

³ putantur CLRX; deputantur SWBPZJTHA

26

Aug' de conflictu¹ uiciorum atque uirtutum². Quod non oporteat aliquem³ artificioso mendacio uel simplici uerbo mentiri⁴

Nec artificioso mendacio, nec simplici uerbo oportet⁵ decipere quemquam, quia quolibet modo⁶ mentitur quis⁷, os quod mentitur occidit animam.

ID 12.44a; C 22 q 2 c 13

¹ con- ss H²

² cap. xviii add. ZJTHA, om. CRWBP. Aug. – uirt.] Idem S

³ in mg. R

⁴ Quod - mentiri CR(aliquem in mg.)SWBP; om. ZTHA

⁵ corr. from optet T

⁶ modo CRSWBP; morbo ZJTHA

⁷ ss L²

27

Augustinus in¹ quinto psalmo². Spirituali homini nullo modo esse³ mentiendum⁴

Ne⁵ quis arbitretur perfectum et spiritualement hominem pro ista temporali uita in cuius mortem occiditur anima, siue sua siue alterius debere mentiri. Sed quoniam aliud est mentiri, aliud est uerum occultare, siquidem aliud est falsum dicere⁶, aliud⁷ uerum tacere, si quis forte uel ad istam uisibilem mortem non uult hominem prodere, paratus esse debet uerum occultare, non falsum dicere, ut neque prodat neque mentiatur, nec occidat animam suam pro corpore alterius.

ID 12.46a; IP 8.130a; C 22 q 2 c 14a

¹ in CRBZTQA; om. H

² Aug. ps.] Idem S

³ ss B

⁴ Spirituali - mentiendum CLRSWBP; om. ZTHA

⁵ Ne CRSWBZJQH; Nec TA

⁶ aliud est falsum dicere *after* tacere *below* S; *as here* CLRXBPZTHA

⁷ est *add.* STHQA, om. CRWBZJ

28

Item. Duo esse genera mendaciorum in quibus non est magna culpa¹

Duo sunt genera mendaciorum in quibus non magna culpa² est, sed tamen non sunt sine culpa. Cum autem iocamur, aut³ proximo mentimur. Illud primum in iocando, ideo non est perniciosum, quia non fallit. Nouit enim ille cui dicitur, ioci causa esse dictum. Secundum autem ideo mitius est, quia retinet nonnullam beniuolentiam. Illud uero quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum est, tanquam uerbi gratia, si cui gladius commendetur, et⁴ promittat se⁵ redditurum cum ille qui commendauit poposcerit, si forte gladium suum repetat furens, manifestum est non esse reddendum, ne uel⁶ se [fo.194ra] occidat uel alios, donec ei sanitas restituatur. Hoc ideo non habet duplex cor, quia ille cui commendatus est gladius cum promittebat se redditurum poscenti non cogitabat furem posse repetere. Manifestum est non esse culpandum aliquando uerum tacere, falsum autem dicere non inuenitur concessum sanctis.

ID 12.46b; IP 8.130b; C 22 q 2 c 14b

¹ Duo - culpa CRSWBP; om., *continuing directly from the previous canon* ZTHA

² magna culpa (*in mg.* J) CRPZJTHA; culpa magna B

³ pro *add.* ZJTHA, om. CRSWBP

⁴ ss H

⁵ esse *add.* CL, om. RXSWBPZTHA

⁶ uel CLR²SBPZTHA; om. RX

29

Augustinus ad Oceanum¹. Tropicam loquutionem non esse mendacium²

Nullo modo michi uidetur tropicam loquutionem recte dici posse mendacium. Non enim mendacium est, cum letum diem dicimus, quod letos nos faciat, aut triste lupinum, quod gustantem amaro sapore contristet. Nequaquam ista sunt mendacia.

ID 12.47

¹ ad Oc. om. S

² Tropicam - mendacium CRSWBP; om. ZTHA

Ex concilio Toletano, cp. viiii. De illis qui iniusta uota iuramento¹ firmauerint²

Necesse³ est enim⁴ ut male iurans dignam penitentiam agat, eo quod nomen Domini contra preceptum illius sumpsit in uanum, quia in Exodo scriptum est, Nec enim insontem habebit Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei⁵ sui frustra. Et in Leuitico, Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Domini Dei tui, ego Dominus. Malum tamen quod facturum se sacramento deuouerat, omnino non faciat, quia stulta uota frangenda sunt.

ID 12.64 as BD 12.7; C 22 q 4 cc 14-5

¹ uota iuramento CRBZTA; iuramenta H

² Ex - cp. viiii (xi P). De - firm. CRWBP; De - firm. S; De - firm. Ex - cap. viiii ZTHA; Ex - viiii Q

³ Sec- A

⁴ est enim CSWRBZJTA; enim est HQ

⁵ om. A

31

Ex decretis¹ Sotheris pape, cp. iii². De illis qui incaute iurauerint³

Si aliquid forte incautius nos iurasse contigerit, quod obseruatum⁴ peiorem in exitum uergat⁵, illud consilio salubriori mutandum nouerimus, ac magis instante necessitate periurandum nobis quam perfecto iuramento in aliud crimen maius esse diuertendum.

ID 12.75 as BD 12.18, ID 12. 13a, above 3.22.13a as 'Bede'; IP 8.118; C 22 q 4 c 16

¹ decretis CRWBPHQ; dec' ZJT; concilio A

² Ex - iii om. S

³ Ex - cp. iii. De - iurau. CRWBP; De - iurau. Ex - cap. iii ZTHA

⁴ after corr. R

⁵ in exitum uergat CRSWBP; uergat in exitum ZJTHQA

32

Epistola Fulberti episcopi. Que in memoria habere debeat qui domino suo fidelitatem iurat, et¹ quod Dominus in² eisdem fidei suo uicem rependere debeat³ [fo.194rb]

De forma fidelitatis aliquid scribere monitus, hec uobis que sequuntur breuiter ex librorum auctoritate notau⁴. Qui domino suo fidelitatem⁵ iurat, ista sex in memoria semper habere debet⁶. Incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Incolume uidelicet ne sit in dampnum⁷ domino de corpore suo. Tutum, ne sit ei in dampnum de secreto suo, uel de munitionibus per quas tutus esse potest. Honestum, ne sit ei in dampnum de sua iusticia, uel de aliis causis que ad honestatem eius pertinere uidentur. Vtile ne sit ei in dampnum de suis possessionibus. Facile uel possibile, ne id bonum quod dominus suus leuiter facere poterat⁸, faciat ei⁹ difficile, neue id quod possibile erat, reddat ei impossibile. Vt fidelis hec nocumenta caueat iustum est, sed non ideo casamentum¹⁰ meretur. Non enim sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est. Restat ergo ut in¹¹ eisdem sex supradictis consilium et auxilium domino suo fideliter prestet, si beneficio dignus uideri uult, et saluus esse de fidelitate quam

¹ iurat et CRXSBP; iurauit L

² ss L²

³ Que - debeat CLRXSWBP; om. ZTHA

⁴ notau CRBTHQ; notatur A

⁵ after corr. C

⁶ debet LRXSWBPZTHA; debeat C

⁷ after corr. R

⁸ facere poterat CRBZTHQ; poterat facere A

⁹ faciat ei CRWPZJTHQ; facile ei B; faciat A

¹⁰ corr. fr. causam- R

¹¹ in CRSBZTQA; tam (later canc.) H

iurauit. Dominus quoque fideli suo in his omnibus uicem reddere debet. Quod si non fecerit, merito censebitur¹² maleficus, sicut ille si in eorum preuaricatione uel faciendo uel consentiendo deprehensus fuerit perfidus et periurus.

ID 12.76; IP 8.122; C 22 q 5 c 18

¹² after corr. H

33

Ex concilio Elibertino, cp. i. Quod definitio incauta soluenda sit¹

Definitio incauta laudabiliter soluenda, nec preuaricatio est, sed temeritatis emendatio.

ID 12.80 as BD 12.25; C 22 q 4 c 17

B XXIII

DE INIVRIOSIS ET FLAGITIOSIS²

- ³i. Quod nullus proximum expoliare debeat
- ii. Quid inter furtum sit et rapinam
- iii. De eo qui rem alienam abstulerit, nec eam reddiderit, cum tamen reddere possit

¹ Ex - cp. i. (cap. i om. B) Quod - sit CRWBP; Quod – sit S; Quod - sit. Ex - cap. i ZJTHA

² De iniur. et flag. CLWB; Capitula de iniur. et flag. S; De iniur. P

³ capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

1

Ex libro questionum Exodi sancti Au[fo.194va]gustini. Quod nullus proximum expoliare debeat¹

Dixit Dominus ad Moysen, Petat uir a proximo et mulier a proxima, uasa argentea, et aurea, et uestem. Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Hoc enim Deus iussit, qui nouerat quemquam quod pati oporteret, nec Israelite fecerunt, sed Deo iubente ministerium prebuerunt. Quemadmodum cum minister iudicis occidit eum quem iudex iussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est, etiam si eum occidat quem scit a iudice debuisse occidi².

ID 13.2 as BD 11.53; +C 14 q 5 c 12 to prebuerunt, C 23 q 5 c 14 from Cum minister iudicis

¹ Ex - Aug. Quod - debeat CRSWBP; De raptoribus, furibus, uenatoribus (ueneratoribus A), et aliis malisfactoribus (corr. fr. -aribus H). Ex - Aug' ZJ(inc. in mg.)THQA (apparently paraphrasing the title of ID Bk. XII)

² debuisse occidi CRBZTHQ; occidi debuisse A

2

Item. Ex eodem libro. Quid inter furtum sit et rapinam¹

Penale² est occulte auferre, multo maioris pene³ est uisibiliter eripere. Auferre⁴ ergo nolenti siue occulte siue palam, habet preceptum suum. Furti⁵ enim nomine bene intelligitur omnis illicita usurpatio rei aliene. Non⁶ enim rapinam permisit⁷ qui furtum

¹ Item (Idem ZJTA) - libro .Quid - rapinam CRWBPZJTA; Item. Quid – rapinam S; Quid (corr. fr. Quod) - rapinam. Idem ex eodem libro H; Idem - lib. (Quid -- rap. in mg.) Q

² Venale Q

³ pene CLWBPZTHQA; om. RXS

⁴ Auferre CSR²BPZTHA; Auferte LRX

⁵ corr. fr. furtim R

⁶ Non CRBZTHQ; Nam A

prohibuit, sed utique sub furti nomine in lege ueteris testamenti et rapinam intelligi uoluit. A parte⁸ enim totum significauit⁹, quicquid illicite rerum proximi aufertur. ID 13.3 as BD 11.54; +C 14 q 5 c 13

⁷ perm- CRZTHA; prom- B

⁸ corr. from patre T

⁹ corr. fr. -eat R

3

Augustinus in epistola ad Armentarium et Paulinam¹. De eo qui rem alienam abstulerit, nec eam reddiderit cum tamen reddere possit²

Si res aliena propter quam peccatum est cum reddi possit non redditur, non agitur penitentia, sed fingitur. Si autem ueraciter agitur³ non remittetur peccatum nisi restituatur ablatum, si⁴ ut dixi⁵ restitui potest. Plerumque enim qui aufert amittit, siue alios patiando malos, siue ipse male uiuendo, nec aliud habet unde restituatur. Huic certe non possumus dicere, [fo.194vb] Redde quod abstulisti, nisi eum habere credimus et negare. Vbi quidem si aliquos sustinet cruciatus repente, dum existimatur habere quod reddat⁶, nulla iniquitas. Quia si non est unde luat ablatam pecuniam, tamen dum eam per molestias corporales reddere compellitur, peccati quo male ablata est penas luit. Sed inhumanum non est, etiam pro talibus intercedere, non ad hoc ut minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem seuiat.

ID 13.4, cf 15.25, below 28.6; C 14 q 6 c 1a

B XXIV

⁷DE VSVRARIIS⁸

- i. De usurariis et aliis qui aliquid de malo habent
- ii. Quod qui plus expectat quam dedit fenerator est
- iii. Quod quicquid plus accipitur quam datum sit, usure nomine appellatur
- iiii. Quod fenus exercentes infames⁹ sint
- v. Quod etiam in mercibus accipiendis sit usura¹⁰
- vi. Vt clerici ab omni negotiationis ingenio se abstineant uel a clericali officio cessent

¹ Aug. – Paul.] Item S

² De - possit CRSWBP; om. ZTHA

³ ss T

⁴ si LXSWBP; sed RZJTHQA; ? C

⁵ cum add. ZJTH² QA, u' add. H, om. CRSWBP

⁶ -ur add. and canc. Z

⁷ title and capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

⁸ De Vs. CLRSW; om. BP

⁹ corr. fr. -mess R

¹⁰ cc 4-5 originally reversed, but corrected B

1

Augustinus de uerbis Domini, tractatu xxxv¹. De usurariis et aliis qui aliquid de malo habent²

Nolite uelle elemosinas facere de fenore et usuris. ITEM. Qui habetis aliquid de malo, facite inde bonum, qui³ non habetis⁴ de malo nolite acquirere de malo. Esto

¹ xxxv CRSWBJTQA; xxv Z

² De - habent CRSWBP; om. ZTHA

bonus tu qui facis de malo, et cum ceperis aliquid boni facere de malo, noli remanere tu malus. Nummi tui conuertuntur⁵ in bonum, et tu remanes malus?
ID 13.16; C 14 q 5 c 1 to fenore et usuris, C 14 q 5 c 14 from Qui habetis

³ qui CRBZTHQ; quod A

⁴ corr. from ? C

⁵ conuertuntur CLRXWBZJTA²; conuertentur S; conuertantur HQ; reconuertuntur A

2

Augustinus in xxxvi psalmo¹. Quod qui plus expectat quam dedit fenerator est²
 Si feneraueris hominem, id est si³ tu mutuum dederis pecuniam tuam a quo plus quam dedisti expectes, non pecuniam solam sed aliquid plus quam dedisti, siue illud triticum sit, siue uinum, siue oleum, [fo.195ra] siue quodlibet⁴ aliud⁵ si plus⁶ quam dedisti expectes accipere, fenerator es, et hoc improbandus non laudandus.
ID 13.17; C 14 q 3 c 1

¹ Aug. – psalmo] Item S

² Quod - est CRSWBP; om. ZTHA

³ ss A

⁴ quodlibet CRSWB; quod ZJTHQ; quid A

⁵ aliud CRSBPZTA; om. W

⁶ pus H

3

Ieronimus super Ezechielem, libro vi¹. Quod quicquid plus accipitur quam datum sit, usure nomine appellatur²

Putant quidam usuram³ tantum esse in pecunia. Quod prouidens diuina scriptura, omnis rei aufert superhabundantiam ut plus non recipias⁴ quam dedisti. ITEM. Alii pro pecunia fenerata solent munuscula accipere diuersi generis, et non intelligunt⁵ usuram appellari, et superhabundantiam quicquid illud est si ab eo quod dederint plus reacceperint⁶.

ID 13.18; IP 3.160; C 14 q 3 c 2

¹ lib. vi om. S

² Quod - appellatur CRSWBP; om. ZTHA

³ corr. fr. usurandum R

⁴ recipias CRWZTHA; accipias B; repias P

⁵ corr. fr. -ant H

⁶ reaccep- CLRWBJTHA; accep- S; recep- Z

4

Codicum libro ii, cp. xxiii¹. Quod fenus exercentes infames sint²
 Improbum fenus exercentibus et usuras usurarum illicite exigentibus infamie macula irroganda est.
ID 13.19

¹ xxii P. Cod. – xxiii om. S

² Quod - sint CRSWBP; om. ZTHA

5

Ambrosius de Nabute¹. Quod etiam in mercibus accipiendis sit usura²
 Plerique refugientes precepta legis, cum dederint pecuniam negociatoribus non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tanquam usurarum emolumenta

¹ Nabute CRSBZTQ; Nubate A

² Quod – sit usura (usura sit W) CRSWBP; om. ZTHA

percipiunt, ideo audiant quid lex dicat. Neque usuram, inquit, escarum accipies, neque omnium rerum. ITEM. Esca³ usura est, et uestis⁴ usura est, et quodcumque sorti accidit usura est⁵, quod uelis⁶ ei nomen imponas, usura est. ITEM. Si quis instaurandum conuiuium⁷ putat, ad negociatorem mittit, ut absintiati⁸ cupellam⁹ sibi gratis deferat, ad cauponem dirigit, ut Picenum¹⁰ uinum aut Tyriacum requirat, ad lanium¹¹ ut¹² uuluam¹³ sibi procuret, ad aliud ut sibi poma¹⁴ adornet.¹⁵ ITEM. Ab illo exige usuram, cui nocere merito desideras, cui iure inferuntur arma. Huic legitime inferuntur usure. [fo.195rb] Quem bello non potes facere¹⁶ uincere ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat, qui usuram flagitat. Sine gladio se de hoste ulciscitur, qui fuerit¹⁷ usurarius exactor¹⁸ inimici. Ergo ubi ius belli, ibi ius usure.

ID 13.26b, 27; C 14 q 3 c 3 to adornet, C 14 q 4 c 12 from Ab illo

³ Esca CRBPZTHQ; Osca A

⁴ uestis LR²XSBPZTHA; uestes R; ? C

⁵ et quodcumque sorti – est in mg. T

⁶ uelis CRBZTHQ; uel A

⁷ con and lacuna A

⁸ absint- CLRXWBZTHA; absint- P

⁹ cupellam CRBZTHQ; culpellam A

¹⁰ Pic- CRBZTHQ; Pisc- A

¹¹ -um add. in mg. C

¹² corr. fr. aut H

¹³ -uam ss S

¹⁴ sibi poma CRBPJTHA; poma sibi Z

¹⁵ ITEM. Si quis inst. – adornet om. S

¹⁶ facere CRZJTHA; facete W; facile B²P

¹⁷ fuerit CR(before obsc. corr.)XWB²PZJTQA; fuerat SB?; furit H

¹⁸ exactor CRBZJTHQ; exauctor A

6

Gelasius papa per Lucaniam, Brities, et Siciliam, cap. xii¹. Vt clerici ab omni negociationis ingenio se abstineant, uel a clericali officio cessent²

Clerici aut ab indignis questibus nouerint abstinendum, et ab omni cuiuslibet negociationis³ ingenio uel cupiditate cessandum, aut in quocumque gradu sint mox a clericalibus officiis abstinere cogantur.

ID 13.28; C 14 q 4 c 1

B XXV

⁴DE VENATORIBVS⁵

- i. Nichil dandum esse uenatoribus uel histrionibus uel meretricibus
- ii. Quod qui uident uenatorem et delectantur uidebunt Saluatorem et contristabuntur
- iii. Quod in scripturis nullus sanctus uenator inueniatur, piscatores uero multi
- iiii. Quod ei nil prosit ieiunare qui uenatibus luxuriatur
- v. Regule de feris, bestiis, uolucris, piscibus et apibus quando capientibus concedantur

¹ Gel. – xii om. S

² Vt - cessent CRSWBP; om. ZTHA

³ -cia- ss Q

⁴ heading and capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

⁵ corr. from Veneratoribus C; De uen. om. P

1

Augustinus super psalmum cii¹. Nichil dandum esse uenatoribus uel hystrionibus uel meretricibus²

Qui uenatoribus³ donant, quare donant? Dicant michi quare dant uenatori. Hoc in illo amant in quo nequissimus est. Hoc in illo pascunt⁴, hoc in illo uestiunt, ipsam nequitiam publicam spectaculis omnium. Qui donat histrionibus, qui donat meretricibus quare donat? Numquid non et ipsi hominibus donant? Non tamen naturam ibi attendunt operis Dei, sed nequitiam operis humani. ITEM. Qui [fo.195va] uenatori donat, non homini donat, sed arti nequissime. Nam si homo tantum esset, et uenator non esset, non ei donares. Honoras⁵ in eo uicium, non naturam.

ID 13.31; +D 86 cc 8-9

¹ Aug. – cii om. S

² Nihil - meretricibus (-ci- ss B) CRSWBP; om. ZTHA

³ uenat- RBZTHQ; uenerat- A; ? C

⁴ corr. fr. posc- Z

⁵ Horas Q

2

Augustinus super psalmum cxlvii¹. Quod qui uident uenatorem et delectantur uidebunt Saluatorem et contristabuntur²

Vident homines uenatorem et delectantur. Ve miseris, si non se correxerint. Qui enim uident uenatorem et delectantur, uidebunt Saluatorem et contristabuntur.

ID 13.32; +D 86 c 10

¹ Aug. super ps. cxlvii (clxlvi R after corr.) CRXWPZJTHA; Item S; Aug. B

² Qui - contr. (contristantur P) CRSWBP; om. ZJTHA

3

Ieronimus super psalmum xc¹. Quod in scripturis nullus sanctus uenator inueniatur, piscatores uero multi²

Esau uenator erat, quoniam peccator erat. Et penitus non inuenimus in scripturis sanctis, sanctum aliquem³ uenatorem, piscatores inuenimus sanctos.

ID 13.33; +D 86 c 11

¹ xc CRSBZJTQA; 1 add. H²; om. H

² Quod - multi CRSWBP; om. ZJTHA

³ ss A

4

Ambrosius de omelia xl¹, que sic incipit, Diximus superiori dominica². Quod ei nichil prodest ieiunare qui uenatibus luxuriatur³

Quid prodest ieiunare uisceribus et luxuriari uenatibus, abstinere cibis, errare peccatis? ITEM. An putatis illum ieiunare fratres qui primo diluculo⁴ non ad ecclesiam uigilat, non beatorum martyrum sancta loca perquirat, sed surgens⁵ congregat seruulos, disponit retia, canes producit, saltus siluasque perlustrat? Seruulos inquam secum pertrahit fortasse magis ad ecclesiam festinantes⁶, et uoluptatibus⁷ suis

¹ xl CRBZJTHQ; xi A

² sup. dominica CRZJTHA; sup. B; dom. sup. Q; Diximus -- dom. om. WP. de omelia – dominica] in omeliis S

³ Quod - lux. CRSWBP; om. ZTHA

⁴ -lu- ss A

⁵ corr. fr. from sugens A

⁶ corr. fr. -ibus Q

peccata accumulatur aliena, nesciens reum se futurum tam de suo delicto quam de perditione seruorum.

ID 13.34; +D 86 cc 12-13

⁷ -bus ss Q

5

Institutionum¹ libro² ii, titulo i³. Regule de feris, bestiis, uolucris, piscibus, et apibus, quando capientibus concedantur⁴

Fere⁵ bestie, et uolucres, et pisces, id est omnia animalia [fo.195vb] que in terra, mari, celoque nascuntur simul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium⁶ illius esse incipiunt⁷. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur, nec interest, feras, bestias, et uolucres, utrum in suo fundo quisque capiat⁸, an⁹ in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur uenandi aut aucupandi gratia, potest a domino si is prouiderit prohiberi ne ingrediatur. Quicquid autem ceperis eo usque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cum autem euaserit custodiam tuam, et in naturalem libertatem se receperit, tuum esse desiit, et rursum occupantis fit. Naturalem autem¹⁰ libertatem recipere intelligitur¹¹, cum uel oculos tuos effugerit, uel ita sit in conspectu tuo ut difficilis sit eius persecutio. Illud quesitum est, an si fera, bestia, ita uulnerata sit ut capi possit, statim tua esse intelligatur. Quibusdam placuit tuam esse, et eo usque tuam uideri, donec eam persequaris. Quod si desieris persequi, desinit tua esse, et rursum fieri occupantis. Alii non aliter putauerunt tuam¹² esse, quam si ceperis, sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quia multa accidere solent, ut eam non capias¹³. Apum¹⁴ quoque natura fera est. Itaque que in arbore tua consederint¹⁵, antequam a te alueo includantur¹⁶, non magis tue¹⁷ esse intelliguntur quam uolucres que in tua arbore¹⁸ nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoque si quos effecerint quilibet eximere potest. Plane integra re¹⁹ si prouideris ingredientem in fundum tuum, potes [fo.196ra] eum iure prohibere²⁰ ne ingrediatur. Examen quoque ex alueo tuo si²¹ euolauerit, eo usque tuum intelligitur donec in conspectu tuo est, nec difficilis eius persecutio est. Alioquin occupantis fit. Pauonum et columbarum fera natura est, nec ad rem pertinet quod ex consuetudine auolare et reuolare solent, nam et apes idem faciunt, quarum constat feram²² esse naturam. Ceruos²³ quoque ita quidam mansuetos habent, ut in siluas ire et redire

¹ -ionum CRWBZ; -it' JTA; -io HQ

² libro C?LRWBP; lib' ZJTQA; libri H

³ Inst. - i om. S

⁴ Regule - concedantur (-atur P) CLRSWBP; om. ZTHQA

⁵ Vere Q

⁶ statim add. ZJTHQA, om. CRSWBP

⁷ in- ss S

⁸ capiat quisque subsequently reversed A

⁹ ss Q

¹⁰ autem CRBZTHQ; aut A

¹¹ -itur CRBTQA; -igi H

¹² corr. fr. putauer' J

¹³ ut - capias repeated and canc. H

¹⁴ Apium S

¹⁵ consed- CRWBZQ; consid- JTHA

¹⁶ includantur CRSB²PZJTHQ; incluantur B; incalidantur A

¹⁷ tue CRPZJTHQA; tua B

¹⁸ tua arb. CRBZJTQA; arb. tua H

¹⁹ re C?LRSWPZTHA; om. B

²⁰ prohibere CRBZTHQ; probere A

²¹ corr. fr. se B

²² ss X, after esse S

²³ Ceruos CLRXPZTHA; Coruos S

soleant, quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. In his autem animalibus que ex consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est, ut eo usque tua esse intelligantur donec animum reuertendi habeant. Nam cum reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt et fiunt occupantium. Reuertendi autem uidentur animum²⁴ desinere habere cum reuertendi²⁵ consuetudinem²⁶ deseruerint. Gallinarum et anserum non est fera natura²⁷, idque ex eo possumus intelligere, quod alie²⁸ sunt galline quas feras uocamus. Item alii anseres sunt quos feros²⁹ appellamus. Ideoque si anseres tui aut tue galline aliquo casu turbati turbateque euolauerint, licet conspectum tuum effugerint, quocumque loco sunt, tui tueue esse intelliguntur, et qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum intelligitur committere.

ID 13.35 (as CB Varia IA 29d to reuertendi habeant); IP 5.76

B XXVI

[DE TRUNCATIONE MEMBRORUM]³⁰

- ³¹i. De his qui truncationes membrorum et domorum incendia fecerint
- ii. De his qui per necessitatem cibaria, uestem uel pecus³² furantur
- iii. De his qui commensationibus uel ebrietatibus student
- iiii. Quod furiosus non possit uxorem ducere, matrimonium tamen potest retinere [fo.196rb]
- v. De furiosis filiis uel quibuslibet liberis
- vi. De eo si quis furore innocentem peremerit
- vii. De eodem
- viii. De impubibus et furiosis si testamentum fecerint
- viii. De seruis Iudeorum, Iudeis uel paganis, si Christiani fieri uoluerint

²⁴ uid. (in mgs Z) animum CRPZJTHA; animum uid. B

²⁵ corr. fr. -dinem R

²⁶ ss R

²⁷ ss Z

²⁸ alie C?RBZTHQ; alte A

²⁹ feros CRSWBP; feras ZJTHQA

³⁰ De trunc. membr. S; De truncatione membrorum et domorum X; *Heading obliterated in CB; no heading in LRWP. De illis qui succendunt domos as running title X; De truncatione memb. et qui domorum incendia faciunt running title in S*

³¹ capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

³² pecus CLRXSWB; ? P

1

Ex decretis Eutichiani pape. De his qui truncationes membrorum et domorum incendia fecerint¹

Si quis membrorum truncationes, domorum incendia fecerit, siue facere iusserit, aut facienti consenserit, quousque de his unicuique legaliter uel amicabiliter coram episcopo ciuitatis, aliisque ciuibus non emendauerit ab ecclesia se priuatum cognoscat. Si uero post secundam et tertiam conuencionem cuncta in quibus arguitur non emendauerit² tanquam ethnicus et publicanus ab omni Christianorum collegio separetur.

ID 13.40 as BD 11.30; +C 23 q 8 c 31

¹ Ex - pape. De - fecerint CRSWBP; De his qui truncationes membrorum, depredationes et domorum incendia fecerint. Ex decreto Eutichiani pape ZTHQA as BD

² ab ecclesia se priuatum - non emendauerit in ZJTHQA as ID, om. CRXSWBP (as C 23 q 8 c 31)

Ex penitentiali Theodori Cantuariensis archiepiscopi¹. De his qui per necessitatem cibaria, uestem uel pecus furantur²

Si quis per necessitatem furatus fuerit cibaria, uel uestem uel pecus³, per famem aut per nuditatem, peniteat ebdomadas tres. Si reddiderit⁴, non cogatur ieunare.

ID 13.42 as BD 11.56

¹ Ex – archiep. om. S

² Cant. archiep. De - furantur CLRXXW; De - furantur BP; De eadem re J; De furto HQ; om. ZTA

³ pecus CLR²XSWBPZJTHQ; peccus A; ? R

⁴ reddiderit CRSBZTHQ; redderit A

3

Aurelius¹ Augustinus² in epistola ad Aurelium episcopum³. De his qui commensationibus uel ebrietatibus student⁴

Commessiones et ebrietates ita concesse et licite putantur, ut in honore etiam beatissimorum martyrum, non solum per dies sollempnes, quod ipsum quis non lugendum uideat, qui hec non carnis oculis inspicit, sed etiam cotidie celebrentur? ET POST PAVCA. Non ergo aspere quantum existimo, non duriter, non modo imperiose ista tolluntur, magis docendo quam iubendo, magis⁵ monendo quam minando. Sic enim agendum est, cum multitudine, seueritas autem exercenda est in peccata paucorum, [fo.196va] et si quid minamur, cum dolore fiat, de scripturis comminando uindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita prius mouebuntur⁶ spirituales uel spiritualibus proximi, quorum auctoritate et leuissimis quidem sed instantissimis⁷ admonitionibus⁸ cetera multitudo frangatur.

ID 13.68; D 44 c 1

¹ Aurelius CRWPZTHA; om. B

² Augustinus CRP; Aug' LXWBHA; Augustus ZTQ

³ Aurelius – episc.] Aug. S

⁴ De - student CRSWBP; om. ZTHQ; De uenatione A

⁵ C (but not LRXSWP) appears to have another word added

⁶ mouebuntur CRBZHQA; monebuntur T

⁷ quidem sed inst. LR²SBPZTHA; om. R; quidem stant. X; ? C

⁸ quorum - adm. apparently rewritten over erasure C

4

Ambrosius super Lucam, libro i, titulo vi¹. Quod furiosus non possit uxorem ducere, matrimonium tamen potest² retinere³

Furiosus⁴ licet ducere uxorem⁵ non possit, retinere tamen matrimonium potest.

ID 13.88 as CB Varia II 16f, cf below 29.126

¹ tit. vi CRWPZTHQA; om. B. Amb. – vi om. S

² potest CRSWP; om. B

³ Quod - retinere CRSWBP; om. ZTHQA

⁴ Cur- A

⁵ ducere uxorem CRWZTHQA; uxorem ducere BP

5

Nouellarum constitutio ciiii¹. De furiosis filiis² uel quibuslibet liberis³

Si furiosus filius uel quecumque persona liberorum⁴ sit in furore, eadem teneantur que superius de furiosis parentibus diximus.

¹ Nou. – ciiii om. S

² fur. filiis CRSWP; filiis fur. B

³ De - liberis CRSWBP; om. ZTHQA

ID 13.90

⁴ liberorum CRBZTHQ; librorum A

6

Ambrosius Exameron in tractatu primi diei¹. De eo si quis furore innocentem peremerit²

In iudiciis istiusmodi uoluntarios reos non ex necessitate compulsos culpa stringit, pena condempnat. Neque enim si furore³ aliquis innocentem peremerit⁴ obnoxius morti est, quin etiam ipsius diuine legis oraculo⁵ si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit euadere. Hoc igitur de eo quod proprie malum uidetur dictum sit⁶. Mala⁷ enim non sunt, neque crimine mentem implicant, et conscientiam ligant.

ID 13.91; C 15 q 1 c 6 has more

¹ Exam. – diei om. S² De - peremerit CRSWBP; om. ZTHQA³ fur. si marked for reversal Q⁴ perem A⁵ corr. fr. -ula B⁶ dic. sit mal. uid. marked for reversal Q⁷ in libro add. from next inscr. A

7

Augustinus in libro¹ questionum ueteris et² noui testamenti, cp. ii. De eodem³

Aliquos⁴ scimus subito dementes factos, ferro, fuste, lapidibus, morsibus multis nocuisse, quosdam et occidisse, captos autem industria et iudiciis⁵ oblatos minime reos factos eo quod non uoluntate sed [fo.196vb] impellente⁶ ui nescio qua⁷ hec gesserint nescientes. Quomodo enim reus constituitur, qui nescit quod fecerit?

ID 13.92; C 15 q 1 c 5

¹ in libro om. S; Aug. in libro om. A (in libro inserted in previous canon)² et CRPZTHQA; om. B³ De eodem CRSWBP; om. ZTHQA⁴ Sliquos A⁵ iudiciis C²R²XSWBPZJTHA; iudicis CLR⁶ corr. from impoll- A⁷ qua CRWBJTHA; quia Z

8

Institutionum¹ libro ii, titulo ii². De impubibus et furiosis si testamentum fecerint³

Testamentum non possunt facere impubes⁴, quia nullum eorum animi⁵ iudicium est. Item ebrii qui mente carent. Nec ad rem pertinet si impubes postea pubes factus, aut furiosus postea compos mentis factus fuerit et decesserit⁶. Furiosi autem si per id tempus fecerint⁷ testamentum quo furor eorum intermissus est⁸, iure testati⁹ esse uidentur.

ID 13.93 as CB Varia IA 33b, cf above 16.188, below 29.121

¹ Institutionum CRWBPZ; Institut' JT; Institutio HQ; Institut' A² Inst. – ii om. S³ De - fecerint CRSWBP; om. ZTHA⁴ impubes CRSWBP; impuberes ZJTHQA⁵ ss above erasure W⁶ after corr. Q⁷ ss Q⁸ est CRBZTHQ; om. A⁹ testati CRBZTHQ; testamenti A

9

*Gregorius Fortunato Neapolitano episcopo. De seruis Iudeorum, Iudeis, uel paganis si Christiani fieri uoluerint*¹

Fraternitatem uestram oportet esse sollicitam, si de Iudeorum seruicio non solum Iudeus sed etiam quisquam paganorum fieri uoluerit Christianus, postquam uoluntas eius fuerit patefacta², ne hunc sub quolibet ingenio uel argumento cuiquam³ Iudeorum uenundandi facultas sit, sed is⁴ qui ad Christianam conuerti fidem desiderat defensione uestra in libertatem modis omnibus uindicetur. Hii⁵ uero quos huiusmodi oportet seruos amittere, ne forsitan utilitates⁶ suas irrationabiliter existiment impediri, sollicita uos hoc conuenit consideratione seruare, ut si paganos quos mercimonii causa de externis finibus emerint, infra⁷ tres menses dum emptor cui uenditi fuerant non inuenitur fugere ad ecclesiam forte contigerit ut uelle se dixerint fieri Christianos, uel etiam extra ecclesiam hanc talem uoluntatem prodiderint⁸, pretium eorum a Christiano scilicet emptore percipiant. Si autem post⁹ prefinitos¹⁰ tres menses, quisquam huiusmodi [fo.197ra] seruorum Iudaicorum uelle suum dixerit, et fieri uoluerit Christianus¹¹, nec aliquis eum postmodum emerit, nec dominus qualibet occasionis specie audeat uenundare, sed ad libertatis procul dubio premia perducatur, quia hunc non¹² ad uendendum sed ad sibi seruiendum dicitur comparasse.

ID 13.106; +D 54 c 15

B XXVII

¹³DE EXCOMMVNICATIONE¹⁴

- i. De excommunicatione iusta uel iniusta
- ii. De eodem
- iii. Item de eodem
- iiii. De excommunicatione iniusta
- v. De communionem Achatii uitanda
- vi. Quod nature Dei quisquam¹⁵ nocere¹⁶ non¹⁷ possit
- vii. De temerario iudicio
- viii. Quod aliquem non dampnet nisi iniqua conscientia
- viiii. De eodem
- x. Quod aliud sit sella terrena, aliud tribunal celeste
- xi. Quod etsi in aliquem preualeat apud homines falsum testimonium, non tamen ualebit apud Deum

¹ De - uoluerint CRSWBP; om. ZTHA

² fuerit pat. CRBTQA; pat. fuerit H

³ corr. fr. cup- Z

⁴ is CRBZTHQ; his A

⁵ Hii CRSWBPH; li ZJTQA

⁶ corr. fr. -atis R

⁷ another word ss here? C

⁸ corr. fr. proded- R

⁹ post CRBZTHQ; om. A

¹⁰ pre- ss ZT

¹¹ uoluerit Christ. CRSWPZJTQA; Christ. uoluerit B; uoluit Christ. H

¹² hunc non CRWPZTHQA; non hunc B

¹³ heading and capitulatio om. ZJTHQA, in CLRXSWBP

¹⁴ De exc. CRWBP; Capitula de exc. S

¹⁵ quisquam LR²SWBP; om. RX; ? C

¹⁶ after possit P

¹⁷ ss B

- xii. De iusto cui iniuste maledicatur
- xiii. De illicita excommunicatione et de contumacibus
- xiiii. De episcopis uel clericis excommunicatis, si communicare
presumpserint
- xv. Decreta¹⁸ Gregorii VII, qui anathematis sententiam ad tempus
temperauit, atque in sequenti sententia notatos excommunicationis
uinculo subtraxit
- xvi. Questio quomodo recte anathematizetur filius pro patris peccato, aut
pro mariti uxor, aut pro domini seruus
- xvii. Quod qui ab ecclesia excommunicatur in celo ligatur
- xviii. Non esse contempnendam excommunicationem
- xviii. Quod qui a sacerdotibus excommunicatur Sathane tradi dicatur
- xx. De his qui ecclesias uel sancta loca infregerint
- xxi. Vt notentur excommunicatorum nomina et in foribus ecclesie
prefigantur
- xxii. De eo quod si episcopus aliquem dampnauerit, et illo non absoluto
obierit
- xxiii. De illis qui excommunicati moriuntur
- xxiii. De illis qui in patibulis suspenduntur

¹⁸ -eta CLR^XSWBP; decreata X

1

Gregorius in omelia xxvi. De [fo.197rb] excommunicatione iusta uel iniusta¹

Plerumque contingit ut iudicis locum teneat cuius ad locum uita minime concordat, ac sepe agitur ut uel dampnet immeritos, uel alios ipse ligatus soluat. Sepe in soluendis ac ligandis subditis sue uoluntatis motus, non autem causarum merita sequitur pastor, unde fit ut ipsa ligandi ac soluendi potestate se priuet, qui hanc pro suis uoluntatibus et non² subditorum moribus³ exercet. Sepe fit, ut erga quemlibet proximum⁴, odio uel gratia moueatur pastor. Iudicare autem digne de subditis nequeant⁵, qui in subditorum causis sua uel odia uel gratiam sequuntur. Vnde recte per prophetam dicitur, Mortificabant animas que non moriuntur, et uiuificabant animas que non uiuunt. Non morientem quippe mortificat qui iustum dampnat, et non uicturum uiuificare nititur qui reum a supplicio absoluere conatur⁶. Cause ergo pensande sunt, et tunc ligandi atque soluendi potestas exercenda, uidendum que culpa aut que sit penitentia sequuta post culpam, ut quos omnipotens⁷ Deus per compunctionis gratiam uisitat, illos sententia pastoris absoluat. Tunc enim uera est⁸ absolutio presidentis, cum interni sequitur arbitrium⁹ iudicis.

ID 14.3a; IP 5.78-81a; C 11 q 3 c 88a to uera est absolutio etc

¹ Greg. - xxvi. De - iniusta CRSWBP; De - iniusta. (Incipit *add.* H) Greg. - xxvi (*in mg.* J, xxvii T, xxv Q) ZJTHQA

² pro *add.* ZJTHA, *om.* CRSWBP

³ meritis *add.* ss S?

⁴ -x- ss A

⁵ nequeant CLR^X; nequeunt SWBPZJTHA

⁶ conatur CRSWBP; nititur ZJTHA

⁷ omnipotens CRBZTHQ; episcopos A

⁸ est CRBWTHQ; *om.* A

⁹ seq. arb. CRSWBP; arb. seq. ZJTHQA

2

Augustinus de uerbis Domini, cp. xvi. De eodem¹

Cepisti habere fratrem tuum tanquam publicanum, ligas illum in terra, sed ut iuste alliges uide, nam iniusta² uincula dirumpit³ iusticia. Cum autem correxeris et concordaueris⁴ confratri tuo, soluisti illum in terra. Cum solueris in terra [fo.197va] solutus erit et⁵ in celo.⁶

ID 14.5b; IP 5.83; C 11 q 3 c 48

¹ Aug. - xvi .De eodem CRWP; De eodem. <Aug. in omel'> S; Aug. de eodem B; Aug. - xvi ZJTHQA

² in- ss Z

³ dir- LRXSBH; dir- WPZJTQA; ? C

⁴ corr. fr. concordat L²

⁵ et CRWBZJTH; om. QA

⁶ Cum solueris in terra – celo om. S

3

Ieronimus super epistolam Pauli ad Philemonem.¹ Item de eodem²

Si quis dixerit iustum iniustum, et³ iniustum iustum⁴, abhominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, et rursum non sanctum asserit sanctum, abhominabilis apud Deum est.⁵

ID 14.6; IP 5.84; C 11 q 3 c 57

¹ Ier. – Philemon om. S

² Item de eodem CSWBP; De eodem L; Item RX; om. ZTHA

³ et add. B²

⁴ iniustum (et add. and canc. P) iustum CXSWBPZTHA; iustum corr. fr. iniustum R

⁵ Similiter qui sanctum dicit - Deum est add. in mg. B

4

Ieronimus super Matheum, libro iii¹. De excommunicatione iniusta²

Tibi dabo clauces regni celorum³, et quecumque ligaueris super terram erunt ligata et in celo, et quecumque solueris super terram erunt soluta et in celo. Istum locum episcopi et presbyteri non intelligentes aliquid sibi de phariseorum assumunt supercilio, ut uel dampnent innocentes, uel soluere se noxios arbitrentur, cum apud Deum non sententia sacerdotum sed reorum uita queratur. Legimus in Leuitico de leprosis ubi iubentur quod ostendant se⁴ sacerdotibus, et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant, non quod sacerdotes⁵ immundos faciant⁶, sed quod habeant noticiam de leprosis et non leprosis et possint discernere qui mundus⁷ quique immundus sit. Quomodo ergo sacerdos immundum leprosum non facit, sic et hic alligat uel soluit episcopus uel presbyter non eos qui insontes⁸ sunt uel noxii, sed pro officio suo cum peccatorum audierit⁹ uarietates, scit qui ligandus sit, qui soluendus.¹⁰

ID 14.7, cf. above 3.2.23, 3.8.5; IP 5.85-6

¹ lib. iii CRWPZJTHA; om. SB

² De - iniusta CRSWBP; om. ZTHA

³ corr. from tel- A

⁴ ss B

⁵ corr. fr. sacerdos B

⁶ faciant CRB²PZTHQ; faciat B; fiant A

⁷ qui mundus CXWBPZTHQA; om. R

⁸ insontes CRBZJTQA; insantes H

⁹ audierit CRWZTHQA; om. B; audierint P

¹⁰ Legimus in Leuitico – solu. om. S

5

*Gelasius episcopis orientalibus*¹. *De communione Achatii uitanda*

Cui² est³ illa⁴ sententia deponat errorem, et uacua est. Si iniusta est, tanto eam curare⁵ non⁶ debet, quanto apud Deum et⁷ ecclesiam eius⁸ neminem potest iniqua grauare sententia. Ita ergo ea se non absolui desideret qua se nullatenus perspicit obligatum.

ID 14.8 as CB Varia IB 1p; C 11 q 3 c 46

¹ epp. orient. om. S

² Cui CR²XSWBZTHQ; Cum R; Cuius P?; Qui A

³ ss RJ

⁴ illa CRXSWBP; illata ZJTHQA

⁵ corr. fr. -ate R

⁶ ss A

⁷ apud add. Q, om. CRWBZHTA

⁸ ss Q

6

*Augustinus de summo bono*¹. [fo.197vb] *Quod nature Dei quisquam nocere non possit*²

Secundum catholicam³ fidem sanamque doctrinam, nec Dei nature nocere potest quisquam nec natura Dei iniuste nocere cuiquam, nec noceri iniuste patitur quemquam. Qui enim nocet, ait apostolus, recipiet hic quod nocuit.

ID 14.9 as CB Varia IC 98; C 11 q 3 c 47

¹ de summo bono om. S

² Quod - possit CRSWBP; om. ZTHA

³ -h- ss H

7

*Aug' de sermone*¹ *Domini in monte*². *De temerario iudicio*³

Temerarium iudicium plerumque nichil nocet ei de quo iudicatur temere. Ei autem qui temere iudicat, ipsa temeritas necesse est ut noceat.

ID 14.10 as CB Varia IC 101; C 11 q 3 c 49

¹ sermone CRWBPZ; sermonibus JTHQA

² Aug. - monte om. S

³ De temerario (corr. fr. temeratio B) iudicio CRSWBP; om. ZTHQA

8

*Aug' in epistola*¹ *ad clerum Yponiensem. Quod aliquem non dampnet nisi iniqua*² *conscientia*³

Nunc si uobis placet ut nomen presbyteri non recitetur, ut his qui ad ecclesiam uolunt accedere, sicut ait apostolus, demus occasionem, non erit hoc nostrum factum, sed eorum quorum causa fuerit factum. Quid enim obest homini quod ex illa tabula non uult⁴ eum recitare⁵ humana ignorantia, sed⁶ de libro uiuentium non eum deleat iniqua conscientia?

ID 14.11 as CB Varia IC 102; C 11 q 3 c 50 from Quid obest

¹ Aug. in ep.] Idem S

² in aliqua W

³ Quod - conscientia CRSWBP; om. ZTHQA

⁴ corr. fr. uul X

⁵ r- ss H

⁶ sed C?LRXQ; si SWBPZTHA

9

Aug' ad Secundinum¹ manicheum. De eodem²

Senti³ de Augustino quicquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset.
ID 14.12 as CB Varia IC 103; C 11 q 3 c 51

¹ Secundinum CRBZTHQ; Secundum A

² De eodem CRSWBP; om. ZTHQA

³ Senti CRBPZTHQ; Sentit A

10

Augustinus super psalmum xxxvii¹. Quod aliud sit sella terrena, aliud tribunal celeste²

Etsi ad tempus dampnaris ab homine, et si dixeris sententiam³ proconsulis in Cyprianum, aliud est sella terrena, aliud tribunal celeste, ab inferiore accipit sententiam, a superiore coronam.

ID 14.13 as CB Varia IC 104; +C 11 q 3 c 53

¹ Aug. – xxvii] Item. S

² Quod - celeste CRSWBP; om. ZTHQA

³ corr. fr. sentiam X

11

Aug' super psalmum xxviii¹. Quod etsi in aliquem preualeat falsum testimonium apud homines, non tamen ualebit apud Deum²

Custodi intus innocentiam tuam, ubi nemo opprimit causam tuam. Preualuit in te falsum testimonium, sed apud homines. [fo.198ra] Numquid apud Deum ualebit, ubi causa tua dicenda est? Quando Deus erit iudex, alius testis quam conscientia tua non erit. Inter iudicem iustum et conscientiam tuam, noli³ timere nisi causam tuam⁴.

ID 14.14a as CB Varia IC 105; +C 11 q 3 c 54

¹ Aug. – xxviii om. S

² Quod - Deum (corr. fr. hominem L²) CRSWBP; om. ZTHQA

³ -oli ss Z

⁴ noli - tuam CRXSWPZTHQA; timere nisi (corr. fr. nisi timere) causam tuam noli B

12

Aug' super psalmum cii¹. De iusto cui iniuste maledicatur²

Qui iustus est et iniuste maledicatur, premium illi redditur.

ID 14.14b as CB Varia IC 106a; C 11 q 3 c 90

¹ super – cii om. S

² De - maledicatur CRSWBP; om. ZTHQA

13

Ex concilio Parisiensi¹, tempore² Hludouici³. De illicita excommunicatione et de contumacibus⁴

De illicita excommunicatione lex Iustiniani catholici imperatoris⁵ quam probat et seruat ecclesia catholica constitutione cxviii, cp.ccccli⁶, decreuit ut nemo episcopus, nemo presbyter excommunicet aliquem antequam⁷ causa probetur, propter quam

¹ Parisiensi CLR²XSW²BPZHQ; Pariensi RWJTA

² enim add. R, om. CXSWBPZTQA

³ Ludoici X

⁴ et de contumacibus CLRWBP; et cont. S; om. ZTA; De ill. - cont. om. HQ

⁵ cath. imp. CRWPZTHA; imp. cath. B

⁶ cxviii cp. ccccli CRBZTHQ; centesima A

⁷ repeated and canc. Z

ecclesiastici⁸ canones hoc fieri iubent. Si quis autem aduersus ea⁹ aliquem excommunicauerit, ille quidem qui excommunicatus est maioris sacerdotis auctoritate ad gratiam sancte communionis¹⁰ redeat. Is autem qui non legitime excommunicauit, in tantum absteineat a sacra communione tempus, quantum maiori sacerdoti uisum fuerit, ut quod iniuste fecit, ipse¹¹ iuste patiat. Et hinc sanctus Gregorius ad Iohannem episcopum iniuste excommunicantem inter cetera scripsit, dicens, Cassatis prius atque ad nichilum redactis predictae sententiae tue decretis ex beati Petri apostolorum principis auctoritate decreuimus, triginta dierum spacio sacra te¹² communione priuatum ab omnipotenti Deo tanti excessus ueniam cum summa penitentia ac lacrimis exorare. Quod si hanc sententiam nostram te cognouerimus¹³ impluisse remissius, non iam tantum iniusticiam, sed et contumaciam fraternitatis tue cognoscas [fo.198rb] iuuante Domino seuerius puniendam, quia nemo prepropere¹⁴ uel prepostere¹⁵ scilicet non commonitus neque conuictus est iudicandus. De conuentione huiusmodi patris manifestorum criminum lex dicit, Quicumque tribus auctoritatibus iudicis conuentus uel tribus edictis fuerit ad iudicium¹⁶ prouocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod¹⁷ causam extinguit, fuerit euocatus, et presentiam suam apud eum iudicem a quo ei denuntiatus est exhibere noluerit, aduersus eum quasi in contumacem iudicari potest, quin immo¹⁸ nec retractari per appellationem negocia possunt, quotiens in contumacem¹⁹ fuerit iudicatus. Et hanc sententiam de tribus auctoritatibus²⁰ conuentis ex euangelica ueritate²¹ Celestinus ad Nestorium scribens, et beatus Gregorius ad Iohannem, comprobant. De peremptorio autem scripto Affricanum²² concilium monstrat de Cresconio, ut si conuentus²³ resipiscere²⁴ detrectauerit²⁵, suo contemptu et contumacia faciente, auctoritate²⁶ iudiciaria protinus excludatur. Et item beatus Gregorius, de sententia in contumacem scribens ad Maximum presumptorem Salonitanum episcopum, dicit, Hortamur ut ad nos uenire omni postposita excusatione festines, quatinus seruata iusticia hec de quibus accusaris, et cognoscere et finire secundum canonica instituta Christo reuelante possimus. Ita autem fac ut ad ueniendum amplius iam moras non ingeras, ne ipse te magis absentia obnoxium his que dicuntur assignes²⁷, et nos in te hec res non solum propter dicta crimina que purgare subterfugis, sed etiam propter inobedientie culpam [fo.198va] durius scilicet ut in contumacem cogat ex concilio ferre²⁸ iudicium. ID 14.21; IP 5.124; C 24 q 3 c 6

⁸ -ci ss Z

⁹ ea LRXSWBPZJTHQA; eam C

¹⁰ corr. fr. communis X

¹¹ ips H

¹² sacra te CRSWBP; sacrata ZJTHA

¹³ te cognouerimus CWPZTHA; recognouerimus RXSB

¹⁴ prepropere CXSWBPZJTHA; propere R

¹⁵ uel prepostere LRXSWBPZJTHA; om., but a long lacuna below in scilicet C

¹⁶ iudicium CRSWBP; iudicem ZJTHA

¹⁷ quod C²LR(in add. and canc. R)WBZTHA; qui XS; ? C

¹⁸ immo C²R²XSWBPZTHA; inmo L; ? C

¹⁹ -acem CXSWBPZTHQA; -atiem R

²⁰ auctoritatibus CRWBZJ²THQ; auctoribus J; auctoritatis A

²¹ after corr. Q

²² cum add. A

²³ ss B

²⁴ respicere Q

²⁵ detrectauerit CRS²WBZTHQ; temptauerit S; decreuerit A

²⁶ ss Z

²⁷ assignes CRSWBP; assignet ZJTHA

²⁸ repeated and canc. Z

14

Ex concilio Cartaginensi, cp. xxviii¹. De episcopis uel clericis excommunicatis, si communicauerint²

Si quis excommunicatus fuerit, siue episcopus,³ siue quilibet clericus, et tempore excommunicationis sue ante audientiam communionem presumpserit, ipse in se dampnationis iudicetur⁴ protulisse sententiam.

ID 14.34A omitted by the ed. and IDcr

¹ cp. xxviii CRWPZJTHA; *om.* B. Ex – xxviii *om.* S

² De - communicauerint CRSWBP; *om.* ZTHA

³ siue presbiter *add.* A, *om.* CRWBZJTHQ

⁴ -etur CRBZJTHQ; -entur A

15

Decreta Gregorii VII. Qui anathematis sententiam ad tempus temperauit¹, atque in sequenti sententia notatos excommunicationis uinculo subtraxit²

Quoniam³ multos peccatis nostris exigentibus pro causa excommunicationis perire cotidie cernimus, partim⁴ ignorantia, partim nimia simplicitate⁵ partim timore, partim etiam necessitate, deuicti⁶ misericordia, anathematis sententiam ad tempus prout possumus temperamus. Apostolica itaque⁷ auctoritate ab anathematis uinculo hos subtrahimus, uidelicet uxores, liberos, filios, seruos, ancillas, seu mancipia, necnon rusticos et seruientes, et omnes alios qui non adeo curiales sunt ut eorum consilio scelera perpetrentur, et eos qui ignoranter excommunicatis communicant, siue illos qui communicant cum eis, qui excommunicatis communicant⁸. Quicumque autem aut arator, siue peregrinus, aut uiator⁹ in terram excommunicatorum deuenit, ubi non possit emere, uel non habeat unde emat, ab excommunicatis accipiendi¹⁰ licentiam damus, et si quis excommunicatis¹¹ non per sustentationem superbie sed humilitatis¹² causa dare uoluerit, non prohibemus.

ID 14.43; IP 5.125; C 11 q 3 c 103

¹ *corr. fr.* - erauerit S

² Qui - subtraxit CRSWBP; *om.* ZTHA

³ Quoniam CRBZJTHQ; Mm A

⁴ *ss* B

⁵ in mg. Z

⁶ *corr. fr.* diu- B

⁷ *ss* C

⁸ siue illos - comm. in mg. Q

⁹ *obsc. addn* in Z

¹⁰ accipiendi CXSWBZTHQA; *om.* R

¹¹ accipiendi licentiam - exc. *om.* P

¹² humilitatis LRXSWBPQ; humilitis C; humanitatis ZJTHQ²A with ID

16

Epistola¹ Augustini ad Auxilium episcopum. Questio quomodo recte anathematizetur filius pro patris peccato, aut pro mariti² uxor aut pro domini seruus³ [fo.198vb]

Si habes de hac re sententiam certis rationibus uel scripturarum testimoniis exploratam, nos docere digneris quomodo recte anathematizetur pro patris peccato filius, aut pro mariti uxor, aut pro domini seruus, aut quisquam in domo etiam nondum natus si eo tempore quo uniuersa domus est anathemate obligata nascatur, ne⁴

¹ *om.* S

² *after corr.* R

³ Questio - seruus CRSWBP; *om.* ZTHA

⁴ nec P

ei⁵ possit per lauachrum regenerationis in mortis periculo subueniri. Hec enim corporalis pena qua⁶ legimus⁷ quosdam contemptores Dei cum suis omnibus qui eiusdem impietatis participes fuerunt pariter interfectos. Tunc quippe ad terrorem uiuentium mortalia corpora perimebantur, quandoque etiam moritura. Spiritualis autem pena qua fit quod scriptum est, Que ligaueris super terram, erunt ligata et in celo, animas obligat, de quibus dictum est, Anima patris mea est, et anima filii mea est, anima que peccauerit ipsa morietur. Audistis fortassis aliquos magni nominis sacerdotes, cum domo sua quempiam anathematizasse peccantium. Ego autem si quis ex me quesierit utrum recte fiat, quid⁸ ei respondeam non inuenio. Numquam hoc facere ausus sum de quorundam facinoribus unanimiter⁹ aduersus ecclesiam perpetratis, nisi grauissime commouerer¹⁰.

ID 14.44a; IP 5.126a; C 24 q 3 c 1a

⁵ ei CRSWBP; eis ZJTHA

⁶ qua LRXSWBPZJTHA; quam C

⁷ corr. from legitimus T

⁸ quid LRXSWPZJTHA; quod CB

⁹ unanimiter CRBPZJTH; unianimiter Q; unamiter A

¹⁰ -erer CRSBZJTQA; -eretur H

17

Augustinus super Iohannem parte i, tractatu¹ xliiii². Quod qui ab ecclesia excommunicatur, in celo ligatur³

Cum excommunicat ecclesia, in celo ligatur excommunicatus. Cum reconciliat ecclesia, in celo soluitur⁴ reconciliatus.

ID 14.47; IP 5.87

¹ tractatu CRWZJBHQ; titulus TA

² Aug. – xliiii] Item S

³ Quod - ligatur CRSWBP; om. ZTHQA

⁴ et add. A, om. CRBZTHQ

18

Iohannes¹ Chrisostomus super epistolam ad Hebreos, sermone iiii². Non esse contempnendam excommunicationem³

Nemo contempnat uincula ecclesiastica. [fo.199ra] Non enim homo est qui ligat, sed Christus qui⁴ hanc potestatem dedit, et dominos fecit homines tanti honoris.

ID 14.48; IP 5.88; C 11 q 3 c 31

¹ Iohannes CRWHQ; om. BPZJTA

² serm iiii CRWPZJTHA; om. B; serm. iii Q. super ep. – iiii om. S

³ Non - exc. CRSWBP; om. ZTHA

⁴ qui C²LRXSWBPZTHQ; om. CA

19

Aug' de uerbis apostoli¹ sermone lxviii². Quod qui a sacerdotibus excommunicatur, Sathane tradi dicitur³

Omnis Christianus dilectissimi qui a sacerdotibus excommunicatur, Sathane tradi dicitur. Quomodo? Scilicet quia extra ecclesiam est diabolus, sicut in ecclesia Christus. Ac per hoc quasi diabolo tradi dicitur qui ab ecclesiastica⁴ communione

¹ apostoli CRWB²PZTHA; Domini SB

² serm. lxviii om. S

³ Quod - dicitur CRSWBP; om. ZTHA

⁴ -ca ss Z

remouetur. Vnde illos quos tunc apostolus Sathane esse traditos predicat, excommunicatos a se esse⁵ demonstrat.

ID 14.50; C 11 q 3 c 32

⁵ a se esse CRSWBZJTA; esse a se HQ

20

Ex decretis Iohannis pape, cap. x. De his qui ecclesias uel sancta loca infregerint¹

Vt² hii qui monasteria et loca Deo sacrata, et ecclesias infringunt, et deposita uel alia quolibet exinde abstrahunt, dampnum nouies componant, et emunitatem tripliciter, et uelut sacrilegi canonice sententie subigantur.

ID 14.92 as BD 11.22; cf +C 17 q 4 c 21c

¹ Ex - x. (cap. x om. B) De - infr. CRSWBP; De (Ex A) eadem re. Ex - x ZTHQA

² Vt CRSBZJTHQ; Et A

21

Ex decretis Honorii pape, cp. xi. Vt notentur excommunicatorum nomina, et in foribus ecclesie prefigantur¹

Cure² sit omnibus episcopis excommunicatorum omnino nomina tam uicinis episcopis³ quam suis parroechianis⁴ pariter indicare, eaque in celebri loco⁵ posita pre foribus ecclesie cunctis conuenientibus inculcare⁶, quatinus in utraque diligentia et excommunicatis ubique ecclesiasticus auditus excludatur et excusationis causa omnibus auferatur.

ID 14.65 as CB Varia II 124 (Dd. 4.394), cf BD 11.49; +C 11 q 3 c 20

¹ Ex - cp. xi. Vt - pref. CRWBP; Vt - pref. S; Vt - pref. (Vt - pref. in mg. Q) Ex - cap. xi ZTHQA

² corr. fr. Iure L²

³ ss P

⁴ parroechianis CLR²WBPZTA; parroenis RX

⁵ cel. loco CRWPZTHA; loco cel. B

⁶ eaque in - inculcare om. Q

22

¹Ex concilio Epaonensi, cp. x². De eo si episcopus aliquem dampnauerit et illo non absoluto obierit³

Si episcopus ante dampnati absolutionem obitu rapiatur, correptum aut penitentem successorem licebit absoluere⁴.

ID 14.114a as BD 11.50; IP 5.121; +C 11 q 3 c 40

¹ De illis qui excommunicati moriuntur (as ID; cf next c.) ZJTHQA

² Ex - x om. S

³ De - obierit CRSWBP; om. ZJTHQA

⁴ add., pt. in mg. B

23

Ex eodem concilio, cp. xi. De illis qui excommunicati moriuntur¹ [fo.199rb]

Si aliquis excommunicatus fuerit mortuus, qui iam sit confessus, et testimonium habet bonum, et non poterat uenire ad sacerdotem, sed preoccupauit eum mors in domo aut in uia, faciant pro eo parentes eius oblationem ad altare, et dent redemptionem pro captiuis.

ID 14.114b as BD 11.51; IP 5.120; +C 26 q 6 c 11

¹ Ex - cp. xi. (cp. xi om. B) De - moriuntur CRWBP; De - moriuntur S; De eadem re. Ex eodem, cap. xi (viii A) ZTHQA

24

*Ex concilio Magontiensi, cp. v. De illis qui in patibulis suspenduntur*¹

Quesitum² ab aliquibus fratribus de his qui in patibulis suspenduntur pro suis sceleribus post confessionem Deo peractam, utrum cadauera eorum³ ad ecclesias⁴ deferenda sint⁵, et oblationes pro eis⁶ offerende, et misse celebrande⁷ annon. Quibus respondemus, Si omnibus de peccatis suis puram confessionem agentibus, et digne penitentibus communio in fine secundum⁸ canonicum⁹ iussum danda est, cur canones interdicunt¹⁰ eis qui pro peccatis suis penam extremam persoluunt et confitentur, uel confiteri desiderant? Scriptum est enim, Non iudicat Deus bis in ipsum¹¹.

ID 14.124 as BD 11.76; IP 5.122; +C 13 q 2 c 30

B XXVIII

¹²DE PENITENTIA¹³

- i. Quod dimissa peccata ubi fraterna caritas non est redeant
- ii. De his qui in ultimo penitentiam petunt
- iii. Quare constituta sint tempora penitentie, cum tam¹⁴ non sit
consideranda mensura temporis quam doloris
- iiii. Vt penitens satisfactionis sue modum accipiat a prepositis
sacramentorum
- v. Cautelae esse prouisum ut locus humillime penitentie in ecclesia semel
concedatur
- vi. Quod non¹⁵ agitur penitentia sed fingitur si res aliena ablata cum
reddi possit non redditur
- vii. De infirmis in periculo mortis constitutis
- viii. Vt presbyteri de occultis peccatis iussu episcopi penitentes
reconcilient
- ¹⁶viii. Quod infirmis omni hora cibum sumere liceat
- x. De illis sacerdotibus qui morientibus penitentiam denegauerint
[fo.199va]
- xi. Vt in capite Quadragesime omnes publice penitentes in ciuitatem
ueniant et ante fores ecclesie nudis pedibus et cilicio induti, episcopo
suo se representent
- xii. De illis qui soli Deo peccata sua confitenda esse affirmant

¹ Ex - cp. v. De - susp. CRWBH; De - susp. S; De - susp. (De - susp. in mg. Q) Ex - cap. v (cap. v om. A) ZTQA

² est add. SWBHQ, om. CLRXPZJTA

³ eorum CRSWBQP; illorum ZJTHA

⁴ -ias CRSBJTHA; -iam Z

⁵ corr. fr. sunt Z

⁶ pro eis ss Q

⁷ et misse cel. CRWPZJTHQA; om. B

⁸ ss X²

⁹ -um CLR²SBZTH; -am RX; -ic' A

¹⁰ eu add. and canc. H

¹¹ ipsum CRXBPJTA; idipsum SWZ; idspsum H

¹² heading and capitulatio om. ZJTHQA in CLRXSWBP

¹³ De Pen. CLRW; Capitula de pen. S; om. BP

¹⁴ tam CXSWBP; tamen LR

¹⁵ non CLXSWBP; si R

¹⁶ whole title in mg, and now one out, since c 10 is also numbered as viii X

- xiii. Vt presbiter qui post galli cantum bibit, nisi necessitas cogat, sequenti die missam non celebret
- ¹⁷xiiii. Ex penitentia laicorum
- xv. De penitentia mulieris
- xvi. De illis qui ieiunare¹⁸ possunt, et adimplere quod in penitentiali scriptum est
- xvii. De redemptione illius diei quem in pane et aqua ieiunare debet aliquis
- xviii. De eodem

¹⁷ whole title om. L

¹⁸ non add. CL, om. RXSWBP

1

Augustinus¹ in² libro i de baptismo. Quod dimissa peccata ubi fraterna caritas non est, redeant³

Redire dimissa peccata ubi fraterna caritas non est apertissime Dominus in euangelio docet⁴ de illo seruo qui cum inuenisset debitorem decem milium talentorum deprecanti omnia dimisit. Ille autem conseruum suum⁵ qui ei debebat centum denarios cum⁶ misertus non fuisset, iussit eum dominus reddere que⁷ ei dimiserat.

ID 15.21

¹ de penitentia sanorum uel infirmorum add. ZJTHQA (HQ with Aug. after infirmorum), om. CRSWB

² om. P

³ Quod - redeant CRSWBP; om. ZJTHQA

⁴ docet LSWBPZTHA; dicit R; ? C

⁵ conseruum suum RWBPZJTHQA; suum conseruum CL; cum seruum suum XS

⁶ om. with lacuna S

⁷ que C?RWBZJTHQ; qui A

2

Ex dictis Augustini. De illis qui in ultimo penitentiam petunt¹

Sane quisquis positus in ultima necessitate egritudinis sue acceperit penitentiam et mox ut reconciliatus fuerit exierit de corpore, fateor uobis non illi negamus quod petit, sed non presumo dicere² quia hinc bene exierit. Si securus hinc exierit, ego nescio. Penitentiam dare possumus, securitatem autem dare non possumus. Numquid dico dampnabitur? Sed nec³ dico liberabitur. Vis ergo a dubio liberari? Vis quod incertum est euadere? Age penitentiam dum sanus es. Si sic agis, dico tibi quia securus es, quia penitentiam [fo.199vb] egisti eo tempore quo peccare potuisti⁴. Si autem uis agere penitentiam quando iam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu peccata.

ID 15.22 as BD 18.12; De pen. D 7 c 2 of which much is a later addn

¹ Ex dictis (decretis B) - Aug. De illis - penitentiam petunt CRWBP; Idem. De illis - petunt S; De his - penitentiam (-tia A) petunt (pet. pen. H). Ex dictis - Aug. ZTHQA

² ss X²

³ nec C?RBZTHQ; ne A

⁴ eo tempore quo - peccare potuisti in mg. R (in text LXS)

3

Item Augustinus in libro de penitentia¹. Quare constituta sint tempora penitentie cum tam non sit considerata mensura temporis quam doloris²

In actione autem penitentie ubi tale commissum est³ ut is⁴ qui commisit a Christi etiam corpore separetur, non tam considerata est mensura temporis quam doloris.

¹ Item - pen.] Aug. S

² Quare - doloris CRSWBP; om. ZTHQA

Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit⁵. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, nec in aliorum noticiam per uerba uel quecumque alia signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, Gemitus meus a te non est absconditus, recte constituuntur ab his qui ecclesiis presunt tempora penitentie ut⁶ satisfiat⁷ etiam ecclesie in qua remittuntur ipsa peccata. Extra eam quippe non remittuntur. Ergo cum tanta est plaga peccati, atque impetus morbi, ut medicamenta corporis et sanguinis Domini differenda⁸ sint⁹, auctoritate antistitis debet se quisque ab altario remouere ad agendam penitentiam, et eadem auctoritate reconciliari.

ID 15.23; +De pen. D I c 84

³ est CXSWBPZTQA; om. R; sit add. ss S²

⁴ is CRBZTHQ; eis A

⁵ spernit CRBZTHQ; desperne A

⁶ -t ss H

⁷ satisfiat CRSBZTQA; satisfaciat H

⁸ differenda CRWBZTA; deserenda SHQ

⁹ sint CRWBTZA; sunt S

4

Item in libro de penitentia¹. Vt penitens satisfactionis sui modum accipiat a prepositis sacramentorum²

Iudicet se ipsum homo uoluntate dum potest³, et mores conuertat in melius ne cum iam non poterit etiam preter uoluntatem a Domino iudicetur. Et cum in se protulerit seuerissime medicine⁴ sed tamen medicine⁵ sententiam, ueniat ad antistites per quos illi clauis in ecclesia ministrantur, et tanquam bonus iam⁶ incipiens esse filius maternorum membrorum ordine [fo.200ra] custodito a prepositis sacramentorum accipiat satisfactionis sue modum, et in offerendo sacrificio contribulati cordis deuotus et supplex. Id tamen agat quod non solum ipsi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam ceteris ad exemplum ut si peccatum eius in graui⁷ eius malo, sed etiam in tanto scandalo aliorum est, atque hoc expedire utilitati ecclesie uidetur antistiti, in noticiam multorum uel etiam⁸ totius plebis agere penitentiam non recuset, non resistat, non letali et mortifere plage per pudorem addat tumorem. Multi enim corriguntur ut Petrus, multi tolerantur ut Iudas, multi nesciuntur donec ueniat Dominus, et⁹ illuminet abscondita tenebrarum et manifestabit cogitationes cordis.

ID 15.24a; +De pen. D I c 85, ending tolerantur ut Iudas etc

¹ in libro de pen. om. S

² Vt - sacramentorum CRSWBP; om. ZTHA

³ potest CRWPZTHQA; poterit B

⁴ medicine CLRXPZJTHQA; discipline S; penitentie B; sententiam add. and canc. J

⁵ sed tamen med. in mg. R

⁶ ss Z

⁷ -r- ss R

⁸ ss A

⁹ qui add. ss. S

5

Item Augustinus in epistola ad Macedonium¹. Cautè esse prouisum ut locus humillime penitentie in ecclesia semel concedatur²

Cautè salubriterque prouisum sit, ut locus illius³ humillime penitentie semel in ecclesia concedatur, ne⁴ medicina uilis minus utilis esset egrotis, que tanto magis

¹ Item - Mac.] Aug. ad Mac. S

² Cautè - concedatur CRSWBP; om. ZTHQA

³ illius LRXPZJTHQA; om. CS

⁴ ne LSWBPZJTHQA; ut CRX

salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit. Quis tamen audeat Deo dicere, Quare huic homini qui post primam penitentiam rursus se laqueis iniquitatis astringit⁵, adhuc iterum parcis? Quis audeat dicere erga⁶ istos non agi quod apostolus ait⁷, Ignoras quia patientia Dei ad penitentiam⁸ te adducit? Aut istis exceptis esse definitum quod scriptum est, Beati omnes qui confidunt in eum? Aut ad istos non pertinere quod dicitur, Viriliter agite et confortetur cor uestrum omnes qui speratis in Dominum⁹? Cum igitur super peccatores tanta sit patien[fo.200rb]tia, tanta misericordia Dei, ut in hac temporali uita moribus emendatis non dampnetur in eternum, qui nullius que sibi prebeatur misericordiam expectat¹⁰, quoniam nemo est illo beatior, nemo potentior, nemo iustior quales nos¹¹ esse oportet homines¹² erga homines, qui hanc uitam nostram quantacumque laude cumulemus, eam sine peccato esse non dicimus? Quod si dixerimus nos ipsos sicut scriptum est, decipimus, et ueritas in nobis non est.

ID 15.24b; cf D 50 c 62, De pen. D 3 c 22, both only fragments

⁵ ast- CLRSWP; asst- B; abst- ZJTHQA

⁶ dicere erga CRBZTHQ; erga dicere A

⁷ ss Q

⁸ Dei ad pen. om. A

⁹ -inum CRPZJTQA; -ino BH

¹⁰ mis. exp. CRSWBP; exp. mis. ZJTHA

¹¹ nos C?(?over erasure)LR²BZ²THA; nos homines S; om. RXZ

¹² oportet homines CRWBZTHQ; oportet S; homines oportet A

6

Augustinus in epistola ad Parmenarium et Paulinam¹. Quod non agitur penitentia sed fingitur, si res aliena² ablata cum reddi possit non redditur³

Si res aliena propter quam peccatum est, cum reddi possit non redditur, non agitur penitentia sed fingitur. Si autem ueraciter agitur, non remittetur peccatum⁴ nisi⁵ restituatur ablatum, si ut dixi⁶ restitui potest.

ID 15.25 (cf ID 13.4, above 3.23.3); C 14 q 6 c 1a

¹ Aug. – Paul.] Idem S

² pece add. and canc. C?

³ Quod - redditur CRSWBP; om. ZTHA

⁴ peccatum CRWPZTHQA; om. B

⁵ nisi CRBZTHQ; non A

⁶ cum add. ZJTHQA, ut add. P, om. CRSWB

7

Ex penitentiali Theodori Cantuariensis archiepiscopi. De infirmis in periculo mortis constitutis¹

Ab infirmis in periculo mortis positus per presbyteros pura inquirenda est confessio peccatorum, non tamen illis imponenda quantitas penitentie², sed innotescenda. Et cum amicorum orationibus et elemosinarum studiis pondus penitentie subleuandum, et si forte migrauerint ne obligati et communione alieni, uel consortio uenie fiant. A quo periculo si diuinitus ereptus conualuerit, penitentie modum a suo confessore impositum, diligenter obseruet. Et ideo secundum canonicam auctoritatem ne illis ianua pietatis clausa uideatur, orationibus et consolationibus ecclesiasticis sacra cum unctione olei³ animati [fo.200va] secundum statuta sanctorum patrum communione uiatici reficiantur⁴.

¹ Ex - arch. De - const. CRW; De - const. S; Ex pen. Theodori (-oli P). De - const. BP; De - const. Ex pen.

Theodori ZJTA; Ex penitentiali Theod. De - const. (De - const. in mg Q) HQ

² subleuandum et si forte add. and canc. X

³ corr. fr. oleo R, fr. olei X

⁴ -iantur CRWPZJTHQA; -iatur B

ID 15.36 as BD 18.14; C 26 q 7 c 1

8

Ex decretis Euaristi pape, cp. iiii. Vt presbyteri de occultis peccatis iussu episcopi penitentes reconcilient¹

Vt presbyteri de occultis peccatis iussione episcopi penitentes reconcilient, et sicut supra premisimus infirmantes absoluant et communicent.

ID 15.38 as BD 18.16; C 26 q 6 c 4

¹ Ex - cp. iiii. Vt - reconc. CRXWBP; Euaristi pape. Vt - reconc. S; Vt - reconc. (Vt - rec. in mg. Q) Ex - cap. iiii (iii Q) ZJTQA; Ex - cap iiii H

9

Ex concilio Magontiensi, cp. xxiii. Quod infirmis omni hora cibum sumere liceat¹
Infirmis licet omni hora cibum potumque sumere, quotienscumque desiderant.

ID 15.42 as BD 18.20

¹ Ex - cp. xxiii. Quod - liceat (licet S) CRSWBP; Quod - liceat. (Quod - lic. in mg. Q) Ex - cap. xxiii ZTHQA

10

Ex decretis Iulii pape. De illis sacerdotibus qui morientibus penitentiam denegauerint¹

Si² presbyter penitentiam abnegauerit morientibus, reus erit animarum quia Dominus dicit³, Quacumque die fuerit conuersus peccator, uita uiuet, et non morietur. Vera enim confessio⁴ in ultimo tempore potest esse, quia Dominus non solum temporis sed cordis inspector est, sicut latro unius momenti meruit esse in paradiso⁵, in hora ultima⁶ confessione⁷.

ID 15.43 as BD 18.21; C 26 q 6 c 12

¹ Ex - pape. De - deneg. CRWBP; De - deneg. S; De - deneg. (De - deneg. in mg. Q) Ex - pape ZTHQA

² quis add. ZJTHQA, om. CRSWBP

³ Dom. dic. CRSBZTQA; dic. Dom. H

⁴ confessio CRSWBP; conuersio ZJTHQA

⁵ -yso CRBZTGHQ; -isum A

⁶ hora ultima CRWPZTHQA; ultima hora B

⁷ G ends here, at foot of leaf and end of quire

11

Ex concilio Agatensi, cp.viii. Vt in capite Quadragesime omnes publice penitentes in ciuitatem ueniant, et ante fores ecclesie nudis pedibus¹ et cilicio² induti episcopo suo se representent³

In capite Quadragesime omnes penitentes qui publicam suscipiunt aut susceperunt penitentiam, ante fores ecclesie⁴ se representent episcopo ciuitatis sacco induti, nudis pedibus, uultibus in terram prostratis, reos se esse ipso habitu et uultu proclamantes. Ibi adesse debent decani, id est archipresbyteri parrochiarum, id est presbyteri penitentium⁵, qui eorum [fo.200vb] conuersationem inspicere diligenter⁶ debent, et secundum modum culpe penitentiam per prefixos gradus iniungant. Post hec in ecclesiam eos introducat⁷, et cum omni clero septem penitentie⁸ psalmos in terram

¹ suis add. H, om. CRSPBZJTQA

² cilicio CRBPJTHQA; cilio Z

³ Ex - cp. viiii; Vt - repr. CRSWBP; Vt - se (ss Z) repr. Ex - cap. viiii ZTHQA

⁴ ss T

⁵ -entium CRSWBPH; -entum ZJTQA

⁶ ins. dil. CRSP; dil. ins. WZJTHQA

⁷ -cat CRBZTQA; -cant H

prostratus cum lacrimis pro eorum absolutione decantet. Tunc resurgens ab oratione, iuxta quod canones iubent manus eis imponat, aquam benedictam super eos spargat⁹, cinerem prius mittat¹⁰, deinde cilicio¹¹ capita eorum cooperiat¹², et cum gemitu et crebris suspiriis denuntiet eis¹³ quod sicut Adam proiectus est de paradyso ita et ipsi pro peccatis ab ecclesia¹⁴ abiciuntur. Post hec iubeat¹⁵ ministris ut eos extra ianuas ecclesie expellant. Clerus uero prosequatur eos, cum responsorio, In sudore uultus tui uesceris pane, et cetera, ut uidentes sanctam ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atque commotam, non paruipendant penitentiam. In sacra autem Domini cena rursus ab¹⁶ eorum decanis et eorum presbyteris ecclesie¹⁷ liminibus represententur¹⁸.

ID 15.45 as BD 19.26; +D 50 c 64

⁸ -entie CRBZTA; -entiales HQ

⁹ corr. fr. -ant BQ

¹⁰ corr. fr. -ant B

¹¹ cilicio CRBJTHA; cilio Z

¹² corr. fr. -iant B

¹³ den. (corr. fr. -ient B) eis CRSWBP; eis den. ZJTHQA

¹⁴ pro pec. ab eccl. CRSWBP; ab eccl. pro pec. ZJTHQA

¹⁵ corr. fr. -eant B

¹⁶ ab CRBZTQA; ad H

¹⁷ ecclesie LXRSWBPZJTHA; om. C

¹⁸ -ententur CLRXS²WBPJ²THA; -entur SZJ

12

Ex penitentiali Theodori Cantuariensis archiepiscopi. De illis qui soli Deo peccata sua¹ confitenda esse affirmant²

³Quidam Deo solummodo confiteri debere dicunt peccata, ut Greci, quidam uero sacerdotibus confitenda esse percensent, ut tota sancta ecclesia. Quod utrumque non⁴ sine magno fructu intra sanctam fit⁵ ecclesiam, ita dumtaxat ut Deo qui remissor est peccatorum confiteamur peccata nostra, et hoc perfectorum est, et cum Dauid dicamus, Delictum meum cognitum tibi feci, et iniusticiam meam non abscondi. Dixi, Confitebor aduersum me iniusticias [fo.201ra] meas⁶ Domino, et tu remisisti impietatem peccati⁷ mei. Sed tamen apostoli institutio nobis sequenda est, ut confiteamur⁸ alterutrum peccata nostra, et oremus pro inuicem ut saluemur. Confessio itaque que Deo soli fit, quod iustorum est peccata purgat, ea uero que sacerdoti fit, docet qualiter ipsa⁹ purgentur peccata¹⁰. Deus namque salutis et sanitatis auctor et largitor plerumque hanc prebet¹¹ sue penitentie¹² inuisibili administratione, plerumque medicorum operatione.

ID 15.155 as BD 19.145; De pen. D 1 c 90

¹ ss L²

² Ex - arch. De - affirmant CRW; De - affirmant S; Ex pen. Theod. De - affirmant BP; De - affirmant. Ex pen. Theodori ZTHQA

³ A has here the text of c 13, placing this text under the inscription for c 13

⁴ ss S

⁵ ss S

⁶ iniusticias meas CLWPZJT; iniustitiam meam RXB; SHQ abbrev.; non abscondi. Dixi - meas om. A

⁷ corr. fr. cordis X²

⁸ -eamur CLSWBPZTHQA; -eantur RX

⁹ qualiter ipsa CRBZTHQ; ipsa qualiter A

¹⁰ peccata CRBZTHQ; om. A

¹¹ preb. hanc W

¹² in add. LR, om. CXSWBPZTHQA

13

Ex concilio Salegunstat. Vt presbyter qui post galli cantum¹ bibit, nisi necessitas cogat, sequenti die missam non celebret²

³Decretum⁴ est etiam in eodem concilio ut presbyter aliquis⁵ post galli cantum estiuis noctibus bibens, proximo die missam non celebret, hiemantibus similiter nisi necessitas cogat.

ID 15.170 as BD Appx

¹-t- ss H

² Ex - Sal. Vt - non celebret CRWBP; Vt – celebret S; Vt - celebrare non audeat (aud. cel. H) . Ex - Sal. (Ex - Sal. in mg.JA) ZJTHQA

³ A has here text of c 12

⁴ Sec- Z

⁵ aliq. ss Q; qui add. ZJTHQA, om. CRSWBP

14

Ex penitentia laicorum

Si quis hominem occiderit sponte septem annos¹ peniteat. Si inmeritum decem annos² peniteat. Si³ diaconum quatuordecim annos peniteat. Si presbiterum uiginti et uno anno peniteat. Si quis hominem non⁴ sponte occiderit tribus annis peniteat. Si in publico bello uno anno peniteat. Si quis hominem⁵ debilitauerit tribus quadragesimis⁶ peniteat. Si quod⁷ membrum principale alicui tulerit, tribus annis et dimidio peniteat⁸. Si quis sodomiticus uel cum pecude semel, septem annis peniteat. Si consuevit quatuordecim annis peniteat. Si fornicatur inter femora semel, quatuor⁹ quadragesimas¹⁰ peniteat. Si consuevit, tribus annis¹¹ peniteat¹². Si paruulus oppressus hoc patitur, una quadragesima peniteat. Si per semetipsum duabus¹³ quadragesimis peniteat. Si¹⁴ consuevit uno anno peniteat. Si quis [fo.201rb] adulterat semel quinque annis¹⁵ peniteat. Si dupliciter, decem annis¹⁶ peniteat. Si quis raptum fecerit, tribus annis¹⁷, uno¹⁸ de his¹⁹ foris ecclesia peniteat²⁰. Si quis nonam corrumpit, septem annos peniteat. Si quis consanguineam quinque annis peniteat. Si quis diuinos consulit, tribus annis²¹ peniteat. Si quis sacrilegus uel periurus extiterit, septem annos peniteat. Si quis iurat contra pacem, uno anno²² peniteat, et cum elemosinis redimat. Si quis pertinaciter odit, excommunicetur.

ID 15.187

¹ annos LRXWBPZJTHA; annis CS; ann' Q

² annos LRXWBPJT; annis CZJ²T²HA; ann' SQ

³ Sy R

⁴ ss R

⁵ h- ss H

⁶ -si- ss H

⁷ quod CRBZTHA; quis Q

⁸ et dim. pen. CRXSWBPZJTA; pen' et dim. HQ

⁹ iiii LR²BZTHA; iii CRXS

¹⁰ -imas LXWPZJTHQA; -imis B; quadrag' CRS

¹¹ tribus annis SBQ; iii ann' CRPZTA; iii annos LX; iii W; tres annos JH

¹² Si consuevit - pen. in mg. W

¹³ -u- ss A

¹⁴ Si CRBZTQA; i H

¹⁵ annis CLS; ann' RBPZJTQA; annos XWH

¹⁶ annis WQ; ann' CLRSBPZJTA; annos XH

¹⁷ iii annis W; iii (iiibus B) ann' CRBPZJTQA; iii annos SH. pen' add. CWHQ, om. LRXSBPZJTA

¹⁸ uno CRBZTHQ; unum A

¹⁹ his CRBZTHQ; om. A

²⁰ eccl. pen. CRSBZTA; ecclesiam HQ

²¹ ann' CRSBZTQA; annos H

²² corr. from ano C

15

De¹ penitentia mulierum

Si qua mulier duobus fratribus nupserit, quinque annis peniteat. Si qua partum necat, aut excutit sponte si iam uiuit, duodecim annos peniteat. Si non uiuit sex² annos³ peniteat et semper sexta feria ieiunet⁴. Si mater dormiens⁵ filium uel filiam oppresserit tribus annis peniteat. Si infans alicubi ceciderit et obierit, parens uno anno⁶ peniteat. Si infans mortuus fuerit per negligentiam sine baptismo, tribus annis peniteat⁷, uno⁸ ex his foris, et semper sexta feria ieiunet.

ID 15.188

¹ De CRSWBP; om. ZJTHQA

² sex CRSBZTHQA; vii WP

³ annos CRSWBPA; om. ZJTHQ

⁴ et semper - ieiun. in mg. Q

⁵ -r- ss H

⁶ uno anno CRSWBP; unum annum ZJTQA; annum unum H

⁷ et add. HQ, om. CRSBZTA

⁸ anno add. A, om. CRSBZTHQ

16

De illis qui ieiunare¹ possunt et adimplere quod in penitentiali² scriptum est

Qui ieiunare potest, et implere quod in penitentiali scriptum est, bonum est et Deo gratias referat. Qui autem non potest, per misericordiam Dei consilium damus tale, ut nec sibi nec alicui necesse sit, nec³ desperare uel⁴ perire.

ID 15.191 as BD 19.11

¹ non add. CW, om. LRXSBPZJTHQA with ID

² -entia CRBZTQA; -entionali H

³ uel X

⁴ uel LRXSWBP; nec ZTHQA; ? C

17

De redemptione illius diei¹ quem in pane et aqua ieiunare debet² aliquis³

Pro uno die quem in pane et aqua⁴ ieiunare debet, l. psalmos genibus flexis in ecclesia si fieri potest decantet. Sin autem in loco conuenienti eadem faciat, et unum pauperum pascit, et eodem die excepto uino, carne et sanguine⁵, sumat quicquid uelit.

ID 15.192 as BD 19.12

¹ diei CRSWBP; anni ZJTHQA with ID

² -bet C?LRSWBPTHQA; -beat Z

³ aliquis CRSWBP; om. ZJTHQA*

⁴ cantet. Sin autem in loco add. A (cf below)

⁵ sanguine CLRXWBPZ; sagimine SJTHQA

18

De eodem¹ [fo.201va]

Qui psalmos non nouit, unum diem quem in pane et aqua penitere debet, diues tribus denariis, et pauper uno denario redimat.

ID 15.195a as BD 19.15a

B XXIX

²DE CAVSIS LAICORVM³

¹ De eodem CRSWB; De eodem de causis laicorum P; Item alio modo ZJTHQA

- i. Quod non valeat iniustum iudicium uel definitio iniusta regio metu
uel iussu ordinata
- ii. Quod imperatori non sit obediendum si aliquid precipit contra Deum
- iii. Vt nemo contra canones esse presumat
- iiii. De imperatoria lege
- v. Quando canonica uentilantur nisi sint religiosi, laici non intersint
- vi. Vt regum aduersarii excommunicentur
- vii. Quod quicquid commotus animus fecerit hoc iustum putet
- viii. Quod laici presbyteros non aliud quam diuinum officium facere
cogant
- viii. De heredibus si iussa testatoris non impleuerint ut⁴ episcopus
adimpleat⁵
- x. Vt laici quamuis religiosi ecclesiastica non disponant
- xi. De illis qui res ecclesie a regibus petunt
- xii. De eo si episcopus ecclesiasticum et comes seculare placitum una die
condixerint
- xiii. De patientia regum
- xiii. De delictis⁶ regum seu exemplis
- xv. Quod reges legibus teneantur
- xvi. De disciplina regum in ecclesia
- xvii. Cur Deus alios ad libertatem, alios autem ad seruitutem discreuisset
- xviii. De eo qui per cartam ingenuus⁷ dimissus, postea ab aliquo in seruum
interpellatus fuerit
- xviii. Non esse credendum seruo si alicui crimen iniecerit
- xx. Ne libertus uel liberta in negociis testimonium dicant⁸
- xxi. Ne serui de facinoribus dominorum audiantur nisi eos maiestati
deferant⁹
- xxii. Quod non sint interrogandi serui pro dominis
- xxiii. Quod si quis ex familiaribus uel seruis cuiuslibet domus cuiuscumque
criminis delator aut accusator emergerit, gladio feriat
- xxiii. Ne liberti manumissorum uel heredum eorum accusatores esse
presumant [fo.201vb]
- xxv. Quod si¹⁰ libertus patrono suo ingratus fuerit, libertas rescindi debet¹¹
- xxvi. Ne quis fugitiuum seruum inscio domino suscipiat
- xxvii. Quod qui alienum seruum detinet furtum facit
- xxviii. Quod qui ad amicum domini deprecaturus confugit non est fugitiuus
- xxviii. De seruo qui fugerit si apprehensus fuerit
- xxx. De seruis qui ad sacram edem uel statum principum confugerint
- xxxi. De seruo furtim insidiante et de fure noctu deprehenso
- xxxii. De seruo qui occidit sciente domino uel nesciente

² heading and capitulatio om. ZJTHA; in CLRXSWBPV (the numbers in most mss are often mistaken, but are not noted here)

³ De causis laic. in rubr. to B 28.18 P; De officiis laicorum et causis is running title in ZJ

⁴ quod V

⁵ -eat CR²SWBV; -etur L; -et RX; ut ep. adimp. om. P

⁶ delictis CLXS²WBP; corr. fr. dilectis to dilectis R; dictis S

⁷ -enuus CLSWBP; -enus RX

⁸ dicant LWBP; diceret RX; ? C

⁹ deferant C²L²RXSWPV; derant L; deferat B

¹⁰ si C²LR²SBP; om. CRX

¹¹ ss B

xxxiii.	Quod si dominus peccat in seruum non tamen debet ab eo ueniam querere ne ille incipiat superbire
xxxiiii.	Quod si seruus alicuius res detineat ¹² eius dominus sit conueniendus
xxxv.	Quod pro mancipio furtim uel per uim ablato non sit necesse precium soluere
xxxvi.	De seruis qui nescientibus dominis furtim arbores cedunt
xxxvii.	Quod liberti uel serui conueniri non possint ex contractu patroni uel domini
xxxviii.	De seruis pecuniam mutuam accipientibus
xxxviiii.	De eodem
xl.	Item de eodem
xli.	Quod aliquis contra patronum suum famosam actionem instituere non potest
xl ii.	Quod nemo possessioni preiudicium imponere possit inuito uel inscio domino ¹³
xl iii.	De partu ancille exposito
xl iiii.	De expositis
xl v.	Item ¹⁴ de eisdem
xl vi.	Quod pecuniam dampnatorum seruorum habeat dominus eorum
xl vii.	Quod dominus seruum criminis noxium defendere potest, nec tamen post probationes sustinebit dampnationem sed seruus ¹⁵
xl viii.	Quod qui se ¹⁶ seruum esse metu mentitur postea statum suum defendere non preiudicatur
xl viiii.	De eo qui aliquid emerit ab alieno seruo nesciente domino suo
l.	Vtrum liceat orare pro fugitiuis seruis si in fuga mortui fuerint
li.	Ne ¹⁷ patroni ¹⁸ contra liberos ¹⁹ nec liberti contra patronos testimonia dicant [fo.202ra]
lii.	Quod domini habeant in seruos potestatem uite et necis, et quicquid per seruos acquiritur, dominis ²⁰ acquiritur
liii.	De eo qui uendiderit uel donauerit partum ancille
liiii.	De maleficis seruis et quid sit noxa et quid ²¹ noxia
lv.	De his qui per seruos uel per filios acquiruntur
lvi.	De his qui sollicitant alienos seruos ut dominis suas res surripiant
lvii.	De negocio a seruo gesto iussu domini
lviii.	Vt domini seruos misericorditer tractent, et serui dominis ex corde seruiant
lviii.	Quod seruis non intelligitur fieri iniuria sed per eos dominis
lx.	De eodem
lxi.	De seruis ad ecclesiam fugientibus
lxii.	De heredibus
lxiii.	De eisdem
lxiiii.	De creditoribus qui fideiussorem accipiunt

¹² det- CLRWP; ret- B

¹³ suo *add.* B; *om.* CRWP

¹⁴ Item CRX; *om.* SWBP

¹⁵ dampn. sed seruus LR²SWBP; dampn. CR; *om.* X

¹⁶ se CR²SWP; *om.* RB

¹⁷ Ne RXSBP; []e C; De LW

¹⁸ *corr. fr.* -um R

¹⁹ -ertos LSWBP; -eros RX; ? C

²⁰ *corr. fr.* -inus RX

²¹ sit *add.* RX, *om.* CLSWBP

lxv.	De his qui pecuniam mutuo accipiunt et eam non habent
lxvi.	De pecunia dampnatorum
lxvii.	De eo si consultatio speretur, et princeps occupatus non possit ad hoc colligere senatum
lxviii.	De lenonibus
lxviii.	Quod talem partem ²² hereditatis accipiant nepotes ²³ uel neptes ex filia quale nepotes ex filio
lxx.	De eo qui pecuniam sibi a creditore numeratam negauerit
lxxi.	De muliere que liberis suis ²⁴ aliquid ²⁵ donauerit, et ad secundas nuptias perueniens donationem reuocare uoluerit
lxxii.	Quod mulier ad secundas nuptias perueniens dignitatibus prioris uiri non utatur
lxxiii.	De ²⁶ liberta si patrono suo nupserit
lxxiii.	De muliere que post susceptam administrationem filiorum ad secundas nuptias migrare uoluerit
lxxv.	De hereticis inter se litigantibus, et de orthodoxo contra hereticum litigante
lxxvi.	De omnibus litigatoribus
lxxvii.	De eisdem
lxxviii.	Ne cui debitorem suum egrotantem molestare liceat
lxxviii.	De tutoribus uel curatoribus cuiuslibet persone
lxxx.	De his qui depositum in alicuius cautelam dare uoluerint [fo.202rb]
lxxxi.	De eo qui sine tabellione instrumentum componere uoluerit
lxxxii.	De eodem
lxxxiii.	De his qui sine scriptura aliquod ²⁷ contraxerint
lxxxiii.	De testamento patrum
lxxxv.	De iuramento facto mulieri
lxxxvi.	Quod ei qui preses suspectus est, liceat ad episcopum inuocare
lxxxvii.	De his qui libertas suas uxores ducere uolunt
lxxxviii.	De illo qui ex ancilla sua manumissa liberos habuerit
lxxxviii.	De his qui cum monachis aut ²⁸ sanctimonialibus litigium habuerint
xc.	Quod iudices sententiam scriptis dicant, et quod tercia prouocatio preiudicata est, et contumaces appellare non possunt
xc.	Ne cum sacramento litigatorum ²⁹ arbiter eligatur
xcii.	Quod omnes lites dirimantur per leges
xciii.	De his qui cum clericis litigium habent
xciii.	Quod qui unam concubinam habet, non potest alias habere eo tempore
xcv.	A quibus testimonium recipiatur
xcvi.	De teste producto si seruus esse dicatur, ipse autem neget
xcvii.	De eo qui dixerit testem productum sibi inimicum
xcviii.	Quod mediator partium licet inuitus partibus consentientibus testimonium dicat

²² partem CRSWP; pariter B

²³ ne- ss X²

²⁴ d *add. and canc.* R

²⁵ aliquid LRSWBP; aliquid CX

²⁶ De CLRSWP?V; Ne B

²⁷ aliquid CRX; aliquid LSWBP

²⁸ aut CLRWPV; uel B

²⁹ -ti- ss C

- xcviii. Quomodo habenda sit testium productio
- c. Quod mater que defuncto uiro tutelam filiorum habere uoluerit
secundis renuntiet nuptiis
- ci. Quod nullus hereticus militet, uel curas publicas gerat
- cii. De marito putante uxorem suam in adulterio conuinci
- ciii. Quod si maritus uite uel castitati mulieris insidiatus fuerit mulieri
liceat repudium mittere uiro
- ciiii. De eo si maritus post tres contestationes inuenerit uxorem suam cum
suspecto homine colloquium habentem
- cv. De his qui iudicio se sisti promittunt et ualitudine uel tempestate uel
ui fluminis prohibentur et de aliis exceptionibus et de pactis turpem
causam [fo.202va] continentibus non obseruandis, et de pactis contra
ius ciuile conuentis quod rata non sint, de his etiam qui nuptias uel
sponsalia constituunt cum ea quam uxorem ducere non possunt, quod
notati sint
- cvi. Quod quisque soluendo pro alio licet inuito et nesciente eum liberat,
et quod alicui debetur, ab alio sine uoluntate eius non posse iure
exigi, et de ui et metu et quod aliquis de re sua factus arbiter
sententiam dicere non possit, de nauta etiam et caupone et stabulario
- cvii. De eo qui occiderit alienum seruum latronem sibi insidiantem, uel
furem nocte deprehensum, uel in adulterio deprehensum alienum
seruum, necnon de eo qui ignem in stipulam miserit, ignis uero
alterius euagatus alienam segetem uel uineam leserit, de eo etiam qui
pecus alienum in agro suo deprehenderit
- cviii. De eo si seruus occiderit domino sciente uel nesciente, et quod datum
ob rem honestam repeti potest, si res propter quam datum est non est
sequuta. Si uero turpis sit causa etiam si res sit sequuta repeti potest
- cviii. Quod qui³⁰ patitur ab alio mandari ut sibi credatur, mandare
intelligitur
- cx. Quod societas causa fraudendi³¹ uel maleficii coita nullius momenti
sit, et quod quesitum est ex furto uel maleficio non oportere conferri
in³² societatem
- cx. Eum non esse fugitiuum qui deprecaturus confugit³³ ad amicum³⁴
- cxii. Quod si quis rem alterius minoris uendat quam sibi mandatum sit, res
non est alienata
- cxiii. Quod ei incumbat probatio qui dicit, non ei qui negat
- cxiiii. Qui aduersus quos testimonium dicere non debeant et quod duo
fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes in eodem negotio
fieri possunt, quod etiam mulieres ius habent testimonium dicendi in
iudicio [fo.202vb]
- cxv. Quod sponsalia et nuptie consensu contrahentium fiant, et quod filia
patri non repugnans consentire intelligitur, quod etiam filio familias
dissentiente sponsalia fieri non possint, et quod in sponsalibus
contrahendis etas diffinita non est

³⁰ ss B

³¹ -endi CRXS; -andi WBP

³² in CLR²SBP; om. RX

³³ fugit L

³⁴ conf. ad am. in upper mg. R, om. X

- cxvi. Quod furor non sinit contrahi matrimonium, sed non impedit recte contractum et quod in consuetudine libere mulieris non concubinatus sed nuptie intelligende sunt, si questum corpore non fecerit quod etiam mulier in adulterio deprehensa publico iudicio sit dampnata, necnon quod nulli uxori sit licitum suo marito in captiuitate uiuente, ad aliud migrare matrimonium
- cxvii. Quod diurni mores legem imitentur, et quod ea que constituit queque ciuitas sepe imitari³⁵ solent
- cxviii. Qui sint ingenui³⁶
- cxviii. Quod domini in seruos uite necisque potestatem habeant, et quicquid per seruum acquiritur, domino acquiritur, et quod qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniendus sit, quam qui alienum, quod etiam serui intolerabili seuicia dominorum pressi, uendi cogantur, et dominis precium detur
- cxix. Quod duo fratres qui sub eodem patre sunt, testes in unum testamentum fieri possunt, et quod in testibus esse non debet qui in potestate testatoris est³⁷
- cxxi. Quibus non liceat facere testamentum
- cxixii. De eo si quis non maritali affectione mulierem sibi copulauerit, et ex ea liberos sustulerit, postea uero etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit
- cxixiii. Quod non ualeat illud quod ex turpi³⁸ causa promissum est
- cxixiii. De ui atque iniuria propulsanda
- cxixv. Quod lex hoc in futurum uetat quod in preteritum indulget
- cxixvi. Quod receptum³⁹ sit perfectum partum septimo mense nasci, et qui filii sequantur [fo.203ra] patrem, qui matrem, et quod⁴⁰ furiosus uxorem non potest ducere, sed matrimonium retinere
- cxixvii. De illicito pacto
- cxixviii. De eo qui unam rem duobus donauerit
- cxixviii. De petitione debiti, et quod dampnum sicut lucrum inter socios sit communicandum nisi quid culpa socii sui sit euersum, et quod pacta ab inuitis contra leges facta nullam uim habeant, et quod pactum mala fide factum debet esse irritum, quod etiam priuata conuentio nichil derogat iuri publico
- cxixx. Quid reddendum sit ab herede si antecessor eius non fuerit de facti sui scelere conuentus atque conuictus⁴¹
- cxixxi. Qui debeant iurare
- cxixxii. De iuramento testium, et de his qui quoslibet percusserint, et de his qui alicui os fregerint, uel aliquod⁴² membrum excusserint uel aliquem occiderint
- cxixxiii. De eo qui aliquem in carcerem detruserit, ut ei aliquid extorqueat, et de eo qui dolum uel metum adhibuerit, ut res ad alium transeat, de eo

³⁵ imitari CLRX; mutari L²SWBP

³⁶ *corr. fr.* ingui B

³⁷ est CRWP; sunt B

³⁸ turpi LRXSWBP; turpe C?

³⁹ *corr. fr.* preceptum C

⁴⁰ ss C

⁴¹ conu- CRWP; deu- B

⁴² *corr. fr.* -qua R

- etiam qui id quod minori etate gessit, in maiori silentio reuocare noluerit⁴³
- cxixiii. Quod anathema sit quicumque iudex aut secularis alicui de clero absque audientia episcopi uel archidiaconi, uel archipresbyteri, iniuriam inferre presumpserit⁴⁴
- cxixv. Quod sit faciendum latronibus pro prima culpa, quid pro secunda, quid pro tertia⁴⁵
- cxixvi. Qui non sint admittendi testes
- cxixvii. Ne⁴⁶ illi super alium credatur qui de se⁴⁷ confessus est⁴⁸
- cxixviii. Ne unius hominis testimonium accipiatur
- cxixviiii. De fure noctu in furto capto si occisus fuerit
- cxli. De eo qui de fure aliquid nesciens comparauerit
- cxlii. De eo qui occulte uel in die alterius animal occiderit et negauerit
- cxliii. De eo qui causa faciente alienum animal occiderit⁴⁹ et non negauerit [fo.203rb]
- cxliiii. De eo qui furtiuam rem scienter emerit
- cxliiiii. De eo⁵⁰ qui de latrone furtiuam rem scienter ad custodiendum acceperit
- cxlv. De eo qui uiam publicam aut⁵¹ lithostratum alicui contra legem clauserit
- cxlvi. De eo qui conuicinalem uel pastorem uiam clauserit
- cxlvii. De eo qui fontem uel puteum inuidia coinquinauerit
- cxlviii. De eo cui aurum uel argentum aut ornamenta uel quecumque species fuerint commendate, et in domo ipsius cum rebus suis fuerint cremate uel⁵² furto ablate
- cxlviiii. De eo qui uendiderit res alienas sine uoluntate domini sui
- cli. De eo qui latroni mansionem dederit uel eum in hospicio suscepit
- clii. Non esse credendum seruo si super aliquem crimen obiecerit, uel dominum suum de crimine impetierit
- cliii. De eo apud quem scelus agnoscitur et pars rapine inuenta fuerit
- cliiii. Quod in leuioribus criminibus dilatio danda est, homicide uero, adulteri, malefici, uenefici, conuicti non audiantur
- clv. De debito
- clvi. Quod qui filio familias inscio patre pecuniam commendauerit, nec uiuente patre nec mortuo eam poterit postulare
- clvii. De creditore qui rem pro debito positam distraxerit
- clviii. De re aliena minori precio uendita quam mandatum sit
- clviiii. Omnibus contra uoluntatem defuncti facientibus auferendam esse hereditatem
- clx. De eodem
- clxi. De eo qui in alterius fama in publico scripturam aut uerba contumeliosa confinxerit⁵³

⁴³ noluerit CL²XSWBP; uoluerit L; nouerit R

⁴⁴ inferre presumpserit (-erint P) CLR²SBP; inferre R; inserit X

⁴⁵ quid pro sec., quid pro tertia CRWP; *om.* B

⁴⁶ De X

⁴⁷ de se CLR²SBP; de R; est X

⁴⁸ ss L²

⁴⁹ et negauerit. De eo –occid. *in mg.* X

⁵⁰ ss X

⁵¹ aut CRWP; uel B

⁵² ss B

clxi.	De pace seruanda
clxii.	De eo qui hominem in ecclesia ⁵⁴ occiderit
clxiii.	De libero uel seruo uel ⁵⁵ furto accusato
clxiiii.	De iniustis et nouis consuetudinibus auferendis
clxv.	De forestibus antiquis seruandis [fo.203va] et nouis dimittendis
clxvi.	De pacto legum
clxvii.	De peruasoribus iuris alieni
clxviii.	De re minori precio uendita quam ad presens ualeat
clxviiii.	Quod unus ex consortibus cum uoluerit uendendi res liberam habeat facultatem
clxx.	Vt dos uiro data a muliere mortuo uiro ad eam redeat
clxxi.	De eo qui alium de homicidii crimine impetiuerit
clxxii.	De eo qui famosam cartam ad cuiuscumque iniuriam uel maculam in publico affixerit ⁵⁶
clxxiii.	De eo qui ⁵⁷ cuiuscumque criminis reum accusare uoluerit
clxxiiii.	De induciis accusatoris uel accusati de criminalibus negociis
clxxv.	Quod si post accusationem criminaliter factam accusatori cum accusato innocente conuenerit, inuicem se absoluant, et quod abolitio inuito accusato intra triginta dies accusatori petenti sit permittenda. Post triginta uero dies sit deneganda nisi accusatus et accusator eam a iudice petierint. Quod etiam sumptus testium accusatus si conuictus ⁵⁸ fuerit, uel accusator si non conuicerit, exsoluat
clxxvi.	Eum qui ab irato principe iussus est occidi non statim a iudicibus occidendum, sed per triginta dies reseruandum
clxxvii.	De eo si alienum animal alicui dampnum intulerit ⁵⁹
clxxviii.	De eo qui feram uel quamcumque bestiam in se proritauerit
clxxviiii.	Debiti restitutionem inter fideiussores esse diuidendam
clxxx.	De his qui famosos libellos in contumelia alterius proposuerint
clxxxi.	Appellatores infames esse qui fecerint conuicium iudici
clxxxii.	Quod confessi debitores pro iudicatis habeantur
clxxxiii.	De eo qui a iudice tercio uocatus uenire noluerit
clxxxiiii.	Appellandum esse quando sacramentum offertur, non postquam iuratur
clxxxv.	De eo qui timens ⁶⁰ preiudicium fideiussorem ⁶¹ dare noluerit
clxxxvi.	De personis a quibus non sunt res accipiende [fo.203vb]
clxxxvii.	De mansis uniuscuiusque ecclesie
clxxxviii.	De uillis nouis et ecclesiis in eis nouiter constitutis
clxxxviiii.	Sacra uasa ecclesie in pignus nullo modo danda, nisi pro redemptione captiuorum
cxc.	De his qui ad casam ⁶² Dei res tradere uolunt
cxci.	De theloneis
cxcii.	De seruo qui dampnum quodlibet perpetrat ⁶³

⁵³ -inixerit CLRS; -ixerit XBP; -inixerint W

⁵⁴ hom. in ecc. CRWP; in ecc. hom. B

⁵⁵ uel CRXS; uel de C²L; de WBP

⁵⁶ *P ends at foot of p.370, the last of quire xxiii; the next quire is in a different hand.*

⁵⁷ ss C

⁵⁸ si conu. CLSBV; sed conu. RX; sicut uictus W

⁵⁹ *cc 148-9 reversed and later corr.* B

⁶⁰ ti- ssL

⁶¹ -orem RXSWBV; -ores CL

⁶² casam CRXW²BV; causam C²LSW

exciii.	De manitione secundum legem ad mallum ⁶⁴
exciiii.	De hominibus ad mortem iudicatis, et postea eis uita concessa si iusticiam quesierint
xcv.	De non cogendo ad pontem ire causa thelonei
xcvi.	De eo qui domum alienam cuiuslibet fregerit
xcvii.	De uxoribus defunctorum quam partem post obitum maritorum de collaboratione accipere debent
xcviii.	De uiduis, pupillis et pauperibus
xcviiii.	De raptu uiduarum
cc.	De homine publicam penitentiam agente interfecto
cci.	De homine libero ut potestatem habeat ubicumque uoluerit res suas dare, et qualiter facere debeat
ccii.	De adulteratoribus monete
cciii.	De terra tributaria
⁶⁵ cciiii.	De terra censali
ccv.	De debito ad opus dominicum reuadiato
ccvi.	De eo ⁶⁶ qui per inuidiam uel dolum liberi uel serui domum incenderit
ccvii.	Vt si quis seruum iniuste accusauerit alienum, domino simile mancipium pro hoc facto reddat
ccviii.	De eo qui causam alterius tulerit de loco suo
ccviiii.	De uenditionibus uili precio distractis uel uiciosiis
ccx.	Vt qui arras dederit pro quacumque re ⁶⁷ precium reddere cogatur
ccxi.	Vt peregrinos transeuntes nemo inquietet
ccxii.	De eo qui alicuius quadripedi unum oculum excusserit
ccxiii.	De eo qui iussu regis uel ducis ⁶⁸ aliquem occiderit
ccxiiii.	De eo qui scripturam protulerit ⁶⁹ ut ueritatem eius testibus probet
ccxv.	De asino, boue, oue, omnique iumento amico ad custodiendum tradito
ccxvi.	Qui seduxerit ⁷⁰ uirginem ⁷¹ desponsatam uel dormierit cum ea [fo.204ra]
ccxvii.	De patre puelle si eam dare noluerit ⁷² ut reddat pecuniam iuxta morem dotis
ccxviii.	De eo qui propter Deum furtum confessus fuerit
ccxviiii.	De his qui fidelium oblationes auferunt
ccxx.	Ne ⁷³ episcoporum uel reliquorum sacerdotum uita turbetur
ccxxi.	De his que a singulis principibus ecclesiis sunt concessa, et que singuli antistites impetrauerunt, quod sacrilegium sit hec auferentibus. De clericis ut non accusentur ad iudices seculares, sed ad episcopos proprios
ccxxii.	De his qui ecclesiastica ⁷⁴ priuilegia uiolant uel dissimulant

⁶³ -rat CLXSWB; -raret R?⁶⁴ *obscurely altered* R⁶⁵ *whole title in mg.* L⁶⁶ De eo CRXWV; *om.* B⁶⁷ re LRXSWB; rei C?⁶⁸ uel ducis C²LR²SB; *om.* CRX⁶⁹ pro- CRWV; *corr. fr.* per- B?⁷⁰ Quis sed.] Quiseduxerit X⁷¹ non *add.* S²⁷² nol- CLSWB; uol- RX⁷³ Ne CX²SBV; De LRXW⁷⁴ ecclesiastica CLSWB; ecclesie R (? *after corr.*); in ecclesia X

ccxxiii.	Contra definitionem priorum legitimam filio uel heredi non licere uenire
ccxxiiii.	De his qui cum furibus conscii fuerint
ccxxv.	De eo qui filios non habuerit, et in eorum loco alium sibi heredem facere uoluerit
ccxxvi.	De fugitiuis et peregrinis ut distringantur
ccxxvii.	De armillis et brunniis negociatoribus non dandis
ccxxviii.	Ne presumat ⁷⁵ hominem aliquis ⁷⁶ sine causa ad iudicium mittere
ccxxviii.	Vt nullus presumat theloneum, rodaticum, uel pulueraticum recipere
ccxxx.	De eo cui non recte iudicatur
ccxxxi.	Ne aliquis ⁷⁷ de ignoto homine equum, bouem uel aliud animal emat
ccxxxii.	De episcopo qui ab aliquo impetitur aut si ipse questionem aliquam retulerit, ut per episcopos iudices causa ⁷⁸ terminetur
ccxxxiii.	Si possessor per uolentiam expellatur ⁷⁹
ccxxxiiii.	Si ad diripiendum quisque alios inuitasse reperiatur
ccxxxv.	Quod omnes cause que uel pretorio iure uel ciuili ⁸⁰ tractantur ⁸¹ episcoporum sententiis terminate perpetuo iure firmentur ⁸²
ccxxxvi.	De incestis ⁸³
ccxxxvii.	Vt ita ualeat mutatio sicut et emptio
ccxxxviii.	De homicidis, maleficis, ueneficis conuictis, appellare uolentibus non audiendis
ccxxxviii.	De causis in iudicio conuincendis et de sententia aduersus absentes [fo.204rb] infirmanda, et de causis in iudicio non reuoluendis, et ut absentes per alium nec accusare nec accusari possint
ccxl.	Vt ea que ad perpetuam utilitatem sunt instituta inconuulsa permaneant
ccxli.	De iudicibus contra legem iudicantibus et legem audire nolentibus
ccxlii.	De criminibus definitis, ut non liceat postmodum mouere certamen
ccxliii.	De tenendis ad solutionem qui debitum promittunt ⁸⁴
ccxliv.	De peruasoribus finium priusquam causa iudicio terminetur
ccxlv.	Quod non solum qui furtum fecerint, sed et qui ad hoc perficiendum adiutorium aut consilium dederint, furti actione sunt tenendi
ccxli.	Qui sint agnati, et qui sint ⁸⁵ cognati
ccxlvii.	De his qui domos effregerint, uel uillas expoliauerint, aut expugnauerint uel rapinas fecerint, quid agendum sit
ccxlviii.	De his qui latrones uel ceteros malefactores ⁸⁶ susceperint
ccxlviii.	De his qui incendium fecerint
ccl.	Quod hii qui pro iniuria mediocri dampna subire compelluntur, infames efficiantur

⁷⁵ sumpniat L⁷⁶ hom. al. RXSWB; al. hom. CL⁷⁷ aliquis CLRSB; quis W⁷⁸ causa LRXSBV; causerum W; om. C⁷⁹ De incestis *add. B here from below; subsequently marked for insertion after c 237*⁸⁰ ciuili CLRB; ciuile W⁸¹ -antur RXSWB; -entur CL⁸² -entur CLRXW; -antur B; ? V⁸³ De incestis *after c 233 B¹; after c 237 B²*⁸⁴ pro- CLRWW; per- B⁸⁵ et qui sint ss R⁸⁶ cet. mal. CLRWW; mal. cet. B

ccli.	Vt hii qui res alienas uiolenter occupant quicquid ibi ⁸⁷ perditum fuerit eis quibus competebant ⁸⁸ pleniter restaurent
cclii.	De familiaribus uel hominibus tam liberis quam seruis dominum accusantibus, uel secreta eius proidentibus, quid agendum sit
ccliii.	De causis definitis minime reuocandis
ccliiii.	De eo qui post ueritatem repertam aliquid deinceps discutit
cclv.	De his qui seruorum matrimonia dirimunt
cclvi.	De his qui ex industria peccant
cclvii.	Vt comites et iudices uiles personas non admittant ad testimonium
cclviii.	De eo qui decimam dare neglexerit ecclesie cuius esse debet alterique ecclesie eandem dederit
cclviii.	De malis scabinis eiciendis
cclx.	De melioribus et ueracioribus eligendis [fo.204va]
cclxi.	De scabinis qui propter munera aut amicitiam uel inimicitiam iniuste iudicauerint
cclxii.	De eo qui res alienas malo ingenio emptas filio suo aut cuilibet persone legitimos annos non habenti tradiderit
cclxiii.	De his qui ad confutanda ea que aduersum se dicuntur adesse nolunt
cclxiiii.	Quod sacerdotum ⁸⁹ et populorum conuentus in communionem debeant recipere illos culpatorum quos regia potestas in gratiam receperit
cclxv.	Quod qui sacerdotibus noluerint obedire coerceantur per disciplinam secularis potentie
cclxvi.	De hominibus liberis qui uxores fiscalinas duxerint, et de feminis liberis qui fiscalinis hominibus nupserint
cclxvii.	De his qui latroni mansionem dederint
cclxviii.	De eo qui proximum in rixa percusserit ⁹⁰
cclxviii.	De eo qui cisternam operuerit, si alienum animal in eam inciderit
cclxx.	De eo si bos alienus bouem alterius uulnerauerit, et ille mortuus fuerit
cclxxi.	De eo qui furatus fuerit bouem uel ouem
cclxxii.	De eo qui furem domum effringentem siue suffodientem uulnerauerit et ille mortuus fuerit
cclxxiii.	De eo qui alienum agrum uel uineam leserit
cclxxiiii.	De eo si egressus ignis spicas uel aceros frugum comprehenderit
cclxxv.	De aduocato cupiditate corrupto
cclxxvi.	Ne seruus super dominum sit delator
cclxxvii.	Ne uox anathematorum in accusatione uel testimonio audiat
cclxxviii.	De furibus et malefactoribus
cclxxviii.	De eo qui contempto fideiussore debitorem tenere maluerit
cclxxx.	De consciis alienorum peccatorum
cclxxxi.	Vt contra extraneos parentela aut propinquitas testimonium minime dicat
cclxxxii.	Quod ea que Domino consecrantur ad ius ecclesiasticum pertineant
cclxxxiii.	Quod non soluitur uinculum coniugale nisi coniugis morte
cclxxxiv.	Vnam esse penitentiam publice actam sicut unum est ⁹¹ baptisma [fo.204vb]

⁸⁷ ibi LSWB; se RX; ? C

⁸⁸ *corr. fr.* -bat B

⁸⁹ -otum CRSWV; -orum B

⁹⁰ *corr. fr.* -int R

⁹¹ unum est C?RSB; est unum W

1

*Ex decretis Adriani pape. Quod non ualeat iniustum iudicium uel definitio iniusta¹
regio metu uel iussu ordinata²*

Non licet ergo³ imperatori uel cuiquam pietatem custodienti aliquid contra mandata diuinitatis presumere, nec quicquam quod euangelicis propheticisque seu apostolicis regulis obuiet agere. Iniustum enim⁴ iudicium et⁵ definitio iniusta, regio metu uel iussu a iudicibus ordinata non ualeat. Nec quicquam quod contra euangelicam et propheticam⁶ aut⁷ apostolicam doctrinam, constitutionemque eorum, siue sanctorum patrum actum fuerit, stabit, et quod⁸ ab infidelibus aut hereticis factum fuerit omnino⁹ cassabitur¹⁰.

ID 16.9 as BD 15.8; D 10 c 2 to obuiet agere, +C 25 q 1 c 8b from Iniustum as 'Marcellinus'

¹ iniusta CRSB; iusta W

² Quod - ordinata CRSWB; De causis laicorum H; om. ZJTQA

³ ergo CRSWZJTA; om. HQ

⁴ est add. and canc. Q

⁵ et CRWBZTHA; om. Q

⁶ corr. fr. -icis Q

⁷ aut CRBZTHQ; ut A

⁸ quod CRBZTHQ; qui A

⁹ -no ss Z

¹⁰ cass- CRS²WBZJTQ; cess- SHA

2

Augustinus in psalmis. Quod imperatori non sit obediendum si aliquid precipit contra Deum¹

Iulianus extitit infidelis imperator, nonne extitit apostata, iniquus idolatra? Milites Christiani seruierunt imperatori infideli. Vbi² ueniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in celo erat. Quando uolebat utthurificarent, preponebant illi Deum. Quando autem dicebat, Producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant dominum eternum a domino temporali, et tamen subditi propter dominum eternum³ etiam domino temporali.

ID 16.9A (IDb), 16.11A (IDpv), 5.7 (IDdm), missing in IDcr; +C 11 q 3 c 98b

¹ Aug. in psalmis. Quod - Deum CRWBV; Aug. Quod - Deum S; Quod - Deum. Aug. in psalmis ZJTHA

² erasure follows in Z

³ a domino temporali - eternum add. in mg. T

3

Ex concilio Triburiensi, cp. x. Vt nemo contra canones esse¹ presumat²

Vt constitutiones contra canones et decreta presulum Romanorum uel bonos mores nullius sint momenti.

ID 16.10 as BD 15.9; +D 10 c 4

¹ esse CRBZTHQ; om. A

² Ex - cp. x. Vt - presumat CRWBV; Vt - presumat S; Vt - presumat. Ex - cap. x ZJTHA

4

Ex decreto¹ Pii pape. De² imperatoria lege³

Lex imperatorum non est supra legem Dei, sed subtus.

ID 16.11 as BD 15.10; cf D 10 c 1b

¹ decr' CRX; dec' B; decretis WV; decreto ZJTHQA

² De CRBZTHQ; Vt A

³ Ex - pape. De - lege CRWBV; De - lege S; De - lege. Ex - pape, cap. iii ZJTHQA

5

*Ex concilio Cabillonensi, cap. vi. Quando canonica¹ uentilantur nisi sint [fo.205ra]
religiosi² laici non intersint³*

Quando ea que canonica sunt uentilantur, uel quando regularia examinantur⁴, neque aliquos laicos interesse nisi religiosos oportet, et nisi hos tantummodo qui in propria appellantur persona.

ID 16.12 as BD 15.11

¹ ss W

² -li- ss A

³ Ex - vi (cap. vi om. B). Quando - intersint CRXWB; Quando - intersint S; Ex - vi V; Quando - intersint. Ex - vi ZJTHA

⁴ corr. fr. examinandatur A

6

Ex concilio apud Lauriacum, cp. xiii. Vt regum aduersarii excommunicentur¹

Si quis potestati regie que non est iuxta apostolum² nisi a Deo contumaci et inflato spiritu contradicere, uel resistere presumpserit, et eius iustis³ et rationabilibus imperiis secundum Deum et auctoritatem ecclesiasticam obtemperare noluerit, anathematizetur.

ID 16.23 as BD 15.22

¹ Ex - cp. xiii (cap. xiii om. B). Vt - excomm. CRWB; Vt - excomm. S; Ex - xiii V; Vt - excomm. Ex - cap. xiii ZJTHA

² non est iuxta ap. CRBZTQA; iuxta ap. non est H

³ iustis C²LSWBZTHA, om. RX

7

Ex registro beati¹ Gregorii pape² ad Mauricium augustum cp.ccxiii. Quod quicquid commotus animus fecerit, hoc iustum putet³

Omnipotenti Deo reus est, qui serenissimo domino in omne quod agit et loquitur purus non est. Ego autem indignus potestatis uestre⁴ famulus in hac suggestionem mea neque ut episcopus, neque ut seruus iure rei publice, sed iure priuato loquor, quia serenissime domine et illo iam tempore dominus meus fuisti⁵, quando adhuc dominus omnium non eras. Illa prepositorum sollicitudo utilis, illa est cautela laudabilis, in qua totum ratio agit, et furor sibi nil⁶ uindicat⁷. ⁸Restringenda ergo sub ratione potestas

¹ beati CRW; leati X; om. BVZJTHQA

² pape CRXW; om. BVZJTHQA

³ Ex - ccxiii. Quod - putet CRWB; Greg. - Aug. Quod - putat S; Ex - ccxiii V; Quod - putet. Ex - ccxiii ZJTHQA

⁴ uestre CRBZTHQ; nostre A

⁵ corr. fr. fuistis H

⁶ ss Z

⁷ uind- CRWVZJTA; uend- B

⁸ From Restringenda to end of canon obscured in C

est, nec⁹ quicquam agendum priusquam¹⁰ concitata¹¹ ad tranquillitatem mens redeat. Nam commotionis tempore iustum¹² putat ira quod fecerit¹³.
ID 16.30 as BD 15.29; C 11 q 3 c 67 from Illa prepositorum

⁹ nec CRSBZJTA; ne HQ

¹⁰ ag. pr. CLR²SBZTHA; om. RX

¹¹ -ta ss R

¹² after corr. R

¹³ -erit CRXWBZJTA; -erat SHQ

8

Ex dictis¹ Augustini. Quod laici presbyteros² non aliud quam diuinum officium facere cogant³

Admoneo uos dilectissimi Deum timere, sacerdotes honorare, reddentes eis debitum sanctitatis, ut uobis adiuantibus ipsi inconturbati ualeant atque securi salutaria predicare, et [fo.205rb] regulam atque uigorem ecclesiasticum conseruare, ita ut⁴ clerici omnes suis⁵ subiaceant episcopis, et ab illis doceantur. Preceptum quippe est⁶ a Domino, Reddite que sunt Cesaris Cesari, et que sunt Dei⁷ Deo. Apostolicum preceptum uobis mando, ut nullus secularis clericum in suum habeat obsequium, sed illi cuius signaculum in capite habet mente deseruiat⁸, et corde⁹, et educatur¹⁰ in his que a suo precipiuntur episcopo. Detestabile est enim et iniquum opus clericum in ludis inueniri, aut cum accipitribus uel uenationibus degere uitam, tantisque scenicis causis sauciatum, ad episcopatum aut presbyterium¹¹ uel quibuslibet sacerdotalibus¹² officiis accedere¹³, non bonis sed malis uiciis plenum. Scriptum namque est, Qui diligitis Dominum, odite malum.¹⁴ Nam et hoc¹⁵ hortamur Christianitatem uestram, ut¹⁶ iuxta sanctorum canonum instituta nec ecclesiis a uobis fundatis aliunde ueniens¹⁷ presbiter suscipiatur, nisi a uestre ecclesie fuerit episcopo consecratus, aut ab eo per commendaticias¹⁸ litteras suscipiatur. Multi enim sibimet ipsis mendaces multociens serui cuiusquam fugam arripientes, dominis suis semet ipsos quasi consecratos presbyteros annuntiant, dum non sint. Sunt autem ministri diaboli, et non Dei, et qui eos suscipiunt similiter, quia scriptum est, Videbas furem et cum eo currebas et cetera¹⁹.

ID 16.31 as BD 15.30; +D 72 c 8, Hortamur - suscipiuntur only

¹ dictis CRWBZJTA; decretis HQ

² qui ecclesias illorum tenent add. ZJTHA, om. CRSWB

³ Ex - Aug. Quod - cogant CRWB; Aug. Quod - cogant S; Ex dictis Aug. V; Quod - cogant. Ex - Aug. ZJTHA

⁴ de add. A, om. CRBZTHQ

⁵ suis CRBZTHQ; sui A

⁶ est C²LXWBZTHA; om. CR

⁷ corr. fr. Deo R

⁸ corr. fr. -euiat B

⁹ corr. to capite in mg. V

¹⁰ -atur CLR²XS; -atus RWVBZJTHA

¹¹ -erium CRBZTHQ; -erum A

¹² -alibus CRSB²VZJTH²Q; -ibus WBHA

¹³ -edere CRSBZTQA; -idere H

¹⁴ S ends cap. here

¹⁵ hoc CLXWBZ²THQA; om. RZ

¹⁶ uestram ut CRBZJTA; nostram ut H; om. Q

¹⁷ in mg.. R

¹⁸ -icias CRBZJTHQ²; -atias QA

¹⁹ cum eo currebas etc. (om. Z) CRBZJTH; currebas cum eo etc (om. A) QA

9

Ex concilio Magontiensi, cp. i. De heredibus si iussa testatoris non impleuerint, ut episcopus adimpleat¹

Si heredes iussa testatoris non adimpleuerint, ab episcopo loci illius omnis res que his relicta est canonice interdicatur, cum fructibus et ceteris emolumentis, ut uota² defuncti³ impleantur.

ID 16.35 as BD 15.34

¹ Ex - cp. i. De - adimpleat (impleat B) CRWB; De – adimpleant S; Ex – i V; De - adimpleat. Ex - cap. i (v H) ZJTHQA

² ss Z

³ defuncti RXSWBZTHQA; defuncta C?

10

Ex eodem [fo.205va] concilio, cp. v. Vt laici quamuis religiosi ecclesiastica¹ non disponant²

Laicis quamuis religiosis nullomodo de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi unquam attribuitur facultas.

ID 16.36 as BD 15.35; C 16 q 7 c 24

¹ ecclesiastica CRBZTH; ecclesia A

² Ex - cp. v (v cap. B). Vt - disponant CRWB; Vt – disponant S; Ex – v V; Vt - disponant. Ex - cap. v (i H) ZJTHA; Ex - cap. i Q. Stephanus papa *add. in mg.* S

11

Ex concilio Lugdunensi, cp. xi. De his¹ qui res ecclesie a regibus petunt²

Qui res ecclesie petunt a regibus, et³ horrende cupiditatis impulsu egentium substantiam rapiunt⁴, irrita habeantur⁵ que obtinent, et a⁶ communione ecclesie cuius⁷ facultatem auferre cupiunt⁸ excludantur.

ID 16.37 as BD 15.36

¹ his CRSWB; illis ZTHA

² Ex - cp. xi (cp. xi *om.* B). De - petunt CRSWB; Ex – xi V; De - petunt. Ex - cap. xi ZJTHA; Ex - cap. xi Q

³ et CRBZTHQ; *om.* A

⁴ et *add.* B, *om.* CRWVZTHQA

⁵ -eantur CRSWBZTA; -eant HQ

⁶ ss Z

⁷ cuius CRBZJHQA; cui T

⁸ ss R

12

Ex concilio Triburiensi, cp. viiii, cui interfuit rex Arnulfus. De eo si episcopus ecclesiasticum et comes seculare placitum una die condixerint¹

Cum autem episcopus ecclesiam a Domino Deo sibi commissam regens episcopatum circumeundo perrexerit et placitum canonice² constitutum decreuerit, populumque sibi creditum³ illo inuitauerit, atque comes eadem die sciens placitum ab episcopo conductum, uel nesciens, placitum cum populo suum condixerit, et banno illuc uenire preceperit, placitum comitis omnes postponent, et comes ipse idemque populus post episcopum festine pergant, scientes se⁴ non illic seditiosa contentione decertare sed pro fide catholica inuigilare, non cumulum pecuniarum sed lucrum

¹ Ex - Arnulfus. De - condixerint CRB; Ex – ix. De – condixerint S; De - condixerint. Ex - Arnulfus ZJTHQA

² *corr. fr.* canice X

³ c- ss A

⁴ idemque populus - se *in upper mg.* W

congregare⁵ animarum. Vnde in eadem⁶ beati⁷ Clementis epistola, Vestrum qui legatione Domini fungimini est docere populos, eorum uero uobis est obedire ut Deo⁸. Et in epistola Alexandri pape, successoris Euaristi, Si quis autem legationem uestram impedit, non unius sed multorum profectum auertit. Et sicut multis nocet, ita a multis est arguendus. Et quia Dei causam impedit et statum ecclesie conturbat⁹, ideo a liminibus eius [fo.205vb] arceatur. Quapropter nullus comes, nullusque iudex, nullus omnino in clericatu uel in seculari habitu constitutus, legationem episcoporum impediatur, uel conturbare presumat. Vt autem unanimitas et concordia sit inter episcopos et comites, placuit ut si quis episcopus domi residens conuentum populi esse uoluerit, et comes nichilominus in ipsa eademque die placitum condixerit, effectum obtineat¹⁰ qui prior indicauerat, salua tamen dignitate et potestate episcopi¹¹.
ID 16.38 as BD 15.37; +D 94 c 2 from Si quis autem legationem is widely var.

⁵ -are CRSBJTHA; -arem Z

⁶ epistola *add. and canc.* Z

⁷ beati CRBZTHQ; beatis A

⁸ S *ends cap. here*; Eorum uero uobis – Deo *in mg.* J

⁹ *corr. fr.* -babat R

¹⁰ *corr. fr.* cob- R

¹¹ sui *add.* H, *om.* CRBZTQA

13

Ex dictis Ysidori. De patientia regum¹

Plerumque princeps iustus etiam malorum errores dissimulare nouit, non quod² iniquitati eorum consentiat³, sed quod aptum tempus correctionis⁴ expectet, quando eorum uicia uel emendare ualeat, uel punire. Multi aduersus principes coniurationis crimine deteguntur, sed probare uolens Deus clementiam principum illos male cogitare permittit, istos non deserit. De illorum malo bene istis facit, dum culpas quas illi agunt, isti mira patientia indulgent. Reddere malum pro malo, uicissitudo est iusticie. Sed qui clementiam addit iusticie, non malum pro malo culpatis reddit, sed⁵ bonum pro malo offensis impertit⁶.

ID 16.41 as BD 15.40

¹ Ex dictis Ys. De - regum CRSWB; Ex dictis Ysid. V; De - regum. Ex dictis (eiusdem *add. and canc.* J) Ys. ZJTHQA

² non quod CRBZTHQ; unquam A

³ quando *add. and canc.* C

⁴ correctionis CRSWBZJT; correptionis HQA

⁵ ss B

⁶ -ertit LSWBVZTHQA; -erit R; ? C

14

Ex dictis eiusdem. De delictis¹ regum seu exemplis²

Difficile est principem regredi ad melius si uiciis fuerit implicatus. Populi³ enim peccantes iudicem metuunt. Reges autem non nisi solo Dei timore metuque Gehenne cohercentur liberi, in preceps⁴ prouunt, et per abruptum⁵ licentie in omne facinus uiciorum labuntur. Quanto quisque in⁶ superiori constitutus est loco⁷, tanto in maiori

¹ delictis CRBZTHQ; dictis A

² Ex - eiusdem. De - exemplis CRWB; Idem. De – exemptis S; Ex dictis eiusdem V; De - exemplis. Ex - eiusdem ZJTHA

³ a *add. and canc.* R

⁴ -p- ss H

⁵ abruptum RXSBZTHA; abruptum C; arbrutum L; arruptum W

⁶ in CRBZTHA; *om.* Q

⁷ const. est loco CRBZTQA; loco const. est H

conuersatur periculo, et quanto [fo.206ra] splendoris honore quisque celsior est, tanto si delinquat peccato maior est. Potentes⁸ enim potenter tormenta patiuntur. Cui enim plus committitur, plus ab eo exigitur⁹, etiam cum mensura penarum. Reges uitam subditorum facile exemplis suis uel edificant uel subuertunt. Ideo principem non oportet delinquere¹⁰, ne formam peccandi faciat peccati eius impunita licentia. Nam rex qui ruit in uiciis, cito uiam ostendit erroris. Sicut legitur de Ieroboam qui¹¹ peccauit, et peccare fecit Israel. Illius autem ascribitur, quicquid exemplo eius a subditis perpetratur. Sicut¹² nonnulli bonorum¹³ principum Deo placita facta sequuntur, ita facile multi praua eorum exempla sectantur. Plerique autem apud iniquos principes necessitate magis quam uoto¹⁴ mali existunt, dum imperiis eorum obediunt. Nonnulli autem sicut prompti sunt sequi reges in malum, sic pigri sunt imitari illos in bonum. Sepe unde mali reges peccant, inde mali iustificantur, dum precedentium cupiditatem et maliciam corrigunt. Nam reuera peccatis eorum communicant, si quod illi diripuerunt, isti retemptant¹⁵. Cuius¹⁶ peccatum quisque sequitur, necesse est ut eius penam¹⁷ sequatur. Neque enim erit impar supplicio, cuius errore quisque par est ac¹⁸ uicio.

ID 16.42 as BD 15.41

⁸ Potentes C²LXSWBZJT(-es ss)HQA; Potentis CR

⁹ plus ab eo ex. in mg. L²

¹⁰ del- CRSWBZTH²; derel- HQA

¹¹ ss B

¹² Sicut LWBZTHQA; Sint C?; Sunt RX

¹³ corr. fr. beatorum Q

¹⁴ corr. fr. uota B

¹⁵ retemptant CRWBZTHQ; retentant A. S omits all from Illius autem ascribitur quicquid to here

¹⁶ enim add. S

¹⁷ penam CRVZTHQA; pena B

¹⁸ ac CLXWBZTHQA; a R

15

Ex dictis eiusdem. Quod reges legibus¹ teneantur²

Iustum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura³ sua ab omnibus custodienda existimet, quando et ipse illis reuerentiam prebet. Principes legibus teneri suis, nec in se posse dampnare iura que in subiectis constituunt. Iusta enim uocis eorum auctoritas⁴ [fo.206rb] si quod populis prohibent, sibi non licere patiantur. Sub religionis disciplina seculi potestates subiecte sunt, et quamuis culmine regni sint prediti, uinculo tamen fidei tenentur astricti, ut fidem Christi suis legibus predicent, et ipsam fidei predicationem moribus bonis conseruent.

ID 16.43 as BD 15.42; +D 9 c 2 to patiantur

¹ legibus CRBZTHQ; regibus A

² Ex - eiusdem. Quod - ten. CRSW; Ex dictis eiusdem V; Quod - ten. Ex - eiusdem BZJTHA

³ corr. fr. uita H

⁴ a lacuna by erasure here C

16

Ex dictis eiusdem. De disciplina regum in ecclesia¹

Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adepti culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod non preualet² sacerdos efficere per

¹ Ex - eiusdem. De - ecclesia CRWB; Item. De ecclesia S; De - ecclesia. Ex - eiusdem VZJTA

² corr. fr. -ent Z

doctrine sermonem potestas hoc imperet³ per⁴ discipline terrorem. Sepe per regnum⁵ terrenum celeste regnum proficit. Et qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam ecclesie agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam quam ecclesie utilitas exercere non preualet, ceruicibus superbiorum potestas principalis imponat, et sic bene rationem meretur, ut uirtutem potestatis impertiat⁶. Cognoscant principes seculi Deo debere reddere se rationem propter ecclesiam quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam siue⁷ augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, siue soluator, ille ab eis rationem exigit, qui eorum potestati suam ecclesiam⁸ credidit.

ID 16.44 as BD 15.43; +C 23 q 5 c 20

³ et add. ZJTHABodl, om. CRWB

⁴ om. Bodl

⁵ regnum CRBZTHQBodl; regum A

⁶ impertiat CRBZTHQBodl; imperiat A

⁷ siue C²L²R²SWBZTHQA; illic CRXL

⁸ suam eccl. CRBZTHABodl; eccl. suam Q

17

Ex dictis eiusdem. Cur Deus alios ad libertatem, alios autem ad seruitutem discreuisset¹

Per² principes peccato primi hominis humano generi pena diuinitus illata est seruitutis, ut quibus aspiciunt non congruere libertatem, his misericordius irrogent seruitutem. Et licet³ per peccatum [fo.206va] humane originis tamen equus Deus ideo discreuit hominibus uitam, alios seruos constituens, alios dominos, ut licentia male agendi seruorum potestate dominantium restringatur⁴. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset qui a malis quempiam cohiberet? Inde et in gentibus⁵ principes regesque electi sunt, ut terrore suo⁶ populos⁷ a malo cohercerent, atque ad recte uiuendum legibus subderent. Quantum ad Petri rationem non est personarum acceptio apud Deum, qui mundi elegit ignobilia, et contemptibilia, et que non sunt, ut ea que sunt destrueret, ne⁸ glorietur omnis caro, hoc est carnalis⁹ potentia coram illo. Vnus enim Dominus equaliter et dominis fert¹⁰ consultum et seruis. Melior est¹¹ subiecta seruitus quam elata libertas. Multi enim inueniuntur Deo libere seruientes sub dominis constituti¹² flagitiosis, qui etsi¹³ subiecti sunt¹⁴ illis corpore, prelati tamen sunt mente¹⁵.

ID 16.45 as BD 15.44

¹ Ex - eiusdem. Cur - disc. CRSWB; Ex dictis eiusdem V; Cur - disc. (dec- HQA) Ex - eiusdem ZJTHQA

² Per CRXSBZJ²HQBodl; Ter L; om. JTA

³ pares add. ss S

⁴ -at- ss X²

⁵ in gentibus CRWVTHABodl; indigentibus B

⁶ ss X²

⁷ after corr. R

⁸ ne CRWBZJTHA; ut S

⁹ carnalis CLRXS²V; carnal' WB; carnali ZJTHQABodl

¹⁰ corr. fr. fecit X

¹¹ est CRSWBZTA; om. HQ

¹² add. in mg. C (with short erasure in text); corr. fr. con ss R

¹³ etsi CRSWBQ²; et ZTHABodl; om. Q

¹⁴ sunt CRBZTHQ; om. A

¹⁵ tamen sunt mente CRXWBZJTABodl; sunt tamen mente LSH; tamen mente sunt Q

Capitularium¹ libro² iii³, cp. xliii⁴. De eo qui per cartam ingenuus dimissus, postea ab aliquo in seruum interpellatus fuerit⁵

Si quis per cartam ingenuus dimissus fuerit, et a quolibet homine in seruum interpellatus fuerit, primum legitimum actorem⁶ sue libertatis⁷ proferat, et in sua libertate perseueret. Si uero legitimus auctor⁸ defuerit, testimonio bonorum hominum qui tunc aderant, quando liber dimissus fuerat, se defendere permittatur. Si uero testes defuerint, cum duabus aliis cartis que eiusdem cancellarii manu firmate sunt⁹ uel scripte suam cartam que tertia est ueram et legitimam esse confirmet. Cancellarius autem talis esse debet [fo.206vb] qui pagensibus loci illius notus fuisset, et¹⁰ acceptus. Si autem qui interpellatus fuerit ad seruitium¹¹ nec auctorem nec testimonia habuerit, neque alias duas cartas ad suam confirmandam inuenire¹² potuerit, tunc is qui eum interpellauit secundum legem ipsam cartam falsam efficiat, et seruum conquirat.

ID 16.56

¹ corr. fr. -arum R

² om. X

³ iii CRXWBZTQA; iiii L

⁴ xliii RXWBZTH; xlvii CL; iii A. Cap. – xliii om. S

⁵ De - fuerit CRSWB; om. VZJTHA

⁶ act- CRXSWBZJ; auct- C²Z²THQA

⁷ sue lib. CRSWBZTABodl; lib. sue HQ

⁸ auctor C²LSBZTHA; actor CRX

⁹ sunt CLRSBZ²; om. W; sint ZJTHQA

¹⁰ add. H²

¹¹ seruitium LRXWBZJTHABodl; seruum C(followed by short lacuna)S

¹² non add. ZTHQABodl, om. CRSWB

19

Capitularium¹ libro vi, cp. xlvii². Non esse credendum seruo si alicui crimen iniecerit³

Seruo penitus non credatur si super aliquem⁴ crimen obiecerit, aut si etiam dominum suum crimine impetierit, nam etiam si in⁵ tormentis positus exponat quod obiecit, credi tamen illi non oportet.

ID 16.57 in IDcrsm, om. IDpbv, cf ID 16.224, below 29.151; IP 5.27

¹ -arum R

² Cap. – xlvii om. S

³ Non - iniecerit CRWB; om. VZJTHA

⁴ aliquem CRBZTHQ; om. A

⁵ i- ss A

20

Capitul' cap. clviii¹. Ne libertus uel liberta in negociis testimonium dicant²

Libertus uel liberta in nullis negociis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis ubi ingenuitas deesse cognoscitur, sicut permissum est et de seruis.

ID 16.58

¹ Capit. cap. clviii CRZTHQ; Capit' clviii W; cap. clviii Z; Capit. cap. viiii A; om. SB

² Ne - dicant (dicat C) CRSWB; om. VZJTHQA

21

Libro vii, cp. ccviii¹. Ne serui de facinoribus dominorum audiantur nisi eos maiestati deferant²

¹ Libro – ccviii om. S

² Ne - deferant CRWB; om. VZJTHA

Si serui facinora dominorum³ suorum⁴ confessi sunt, nullo modo audiantur, nisi forte eos deferant maiestati.

ID 16.59

³ fac. dom. CRBZTHABodl; dom. fac. Q

⁴ suorum CRSWB; om. ZJTHQABodl

22

Codicum libro iiii. cp. xx, titulo viii¹. Quod non sint interrogandi serui pro dominis²

Seruos pro dominis quemadmodum³ aduersus eos⁴ interrogari non posse pro facto, aut suo posse interrogare⁵ non⁶ ambigitur.

ID 16.60

¹ Cod. – viii om. S

² Quod - dominis CRSWB; om. VZJTHA

³ quemadmodum CRBZTHQ; quem ad Deum A

⁴ adu. eos CRSBZTABodl; ad seruos eos H; ad eos seruos Q

⁵ -ro- ss S

⁶ non CRBZTHABodl; om. Q

23

Libro¹ ix, cp. i, titulo xx². Quod si quis ex familiaribus uel seruis cuiuslibet domus cuiuscumque criminis delator aut accusator emerit³ gladio feriat⁴

Si quis ex familiaribus et ex seruis cuiuslibet domus cuiuscumque criminis delator aut accusator emerit, eius estimationem capitis⁵ [fo.207ra] uel fortunas petiturus, cuius familiaritati uel dominio⁶ inheserit, ante examinationem iudicii in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio ultore gladio feriat⁷.

ID 16.61, cf ID 16.332a, below 29.252; +dp C 3 q 11 c 4

¹ Corr. fr. Liber J

² Lib. – x om. S

³ corr. fr. mererit C

⁴ Quod - feriat CRSWB; om. VZJTHA

⁵ capitis LRXSWBZTHABodl; caput C?

⁶ dominio CL²RB; domino LXSZJTHABodl; domui W; domini V

⁷ feriat Z

24

Titulo xxi¹. Ne liberti manumissorum uel heredum eorum accusatores esse presumant²

Liberti si accusatores manumissorum heredumue eorum presumpserint esse, eodem quo serui supplicio tenebuntur, luituri penas ante prohibite delationis exordium.

ID 16.62; +dp C 3 q 11 c 4

¹ Tit. xxi om. S

² Ne - presumant CRSWB; om. VZJTHA

25

Nouellarum constitutio lxviii, cp. ii¹. Quod si libertus patrono suo ingratus fuerit, libertas rescinditur²

Si³ libertus contra patronum suum ingratus fuerit, rescindi⁴ debet libertas. Cauere autem oportet ingratitudines que legibus cognite sunt, ueluti si libertus⁵ manus suas

¹ Nou. – ii om. S

² Quod - rescinditur (-atur SW²B) CRSWB; om. VZJTHA

³ Li Z

⁴ rescindi CRSW²BZTHQBodl; resindi W; percindi A

⁵ -tus LSWBZTHQA; -tas RX; ? C

contra patronum⁶ moueat, uel si contumelias atroces ei fecerit, uel si magnum et intolerabile dampnum ei⁷ dederit, id est si⁸ ad⁹ dedecus eius pertinentes¹⁰ iniurias effuderit. Si enim horum aliquid patronus uel liberi eius probauerint¹¹, ad pristinum statum¹² conuictus reuertetur.

ID 16.63, cf 86A below

⁶ patronum LSWBZTHQA; parentum RX; ? C

⁷ ss Q

⁸ ss Z

⁹ a- ss A

¹⁰ corr. fr. pertinens Q

¹¹ -erint LR²SWBVZTHQA; -eritis R; -erit X; ? C

¹² statum CRSBVJTHA; status Z

26

Codicum libro vi, cp. i, titulo iiii¹. Ne quis fugituum seruum inscio domino suscipiat²

Quicumque fugituum seruum in domo uel in agro inscio domino eius suscepit, cum compari³ alio uel uiginti solidis⁴ reddat.

ID 16.71

¹ Cod. – iiii om. S

² Ne - suscipiat CRSWB; om. VZJTHA

³ compari CRSWBZJTH; comparari QABodl

⁴ -idis CRSWBZJTHA; -idos S²Q; -id' Bodl

27

Titulo vi¹. Quod qui alienum seruum detinet furtum facit²

Alienum seruum sine uoluntate domini qui sciens uendidit seu donauit uel alio modo alienauit, nichil ei diminuere³ potest, et si contrectet⁴ uel apud se detinuerit⁵, furtum facit.

ID 16.72

¹ Tit. vi om. S

² Quod - facit CRSWB; om. VZJTHA

³ -re ss T

⁴ -ectet CRSVZTHQA; -actet W; -sctet B; -ecte Bodl

⁵ detinuerit CRSBZTHQBodl; detremuerit A

28

Pandectarum libro xxi, titulo i¹. Quod qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus² [fo.207rb]

Qui ad³ amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus, immo si ea mente aut⁴ non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est.

ID 16.74 (CB Varia IA 18) omitted in IDpbv, cf 29.111 below

¹ Pand. – i om. S

² Quod - fugitiuus CRSWB; om. VZJTHA

³ ss Z

⁴ aut LRXSWBVZJTHABodl; ut CS²

29

Libro xliiii, titulo ii¹. De seruo qui fugerit si apprehensus fuerit²

Si seruus quem possidebam fugerit, etiam³ si⁴ pro libero gerat, uidebitur a domino possideri, sed hoc tunc⁵ intelligendum⁶ est, cum si apprehensus fuerit non sit paratus⁷

¹ Lib. – ii om. S

² De - fuerit CRSWB; om. VZJTHA

pro libertate sua litigare. Nam⁸ si paratus est litigare⁹, non uidebitur a domino possideri, cui se aduersarium preparauit.

ID 16.75 (CB Varia IA 24b); IP 5.47

³ om. Bodl

⁴ ss Z

⁵ non add. A, om. CRBZTHQBodl

⁶ corr. fr. -elle- R

⁷ non sit paratus CRXSWB; non sit ZJTHQABodl; nolit ID

⁸ Nam C?RBZTHQ; Non A

⁹ Nam si - litigare om. Bodl, in mg. J

30

Titulo viii¹. De seruis qui ad sacram edem uel statuam principum confugerint²

De his seruis qui ad edem sacram uel statuam principum confugiunt, precepit³ ut si intolerabilis uidetur dominorum seuicia⁴, cogantur seruos bonis conditionibus uendere, ut precium dominis detur⁵, et recte expetit rei publice ne quis re sua male utatur. Cuius rescripti⁶ ad Elium Martianum missi⁷ uerba hec sunt, Dominorum quidem potestatem in seruos suos⁸ illibatam esse oportet, nec⁹ cuiquam hominum ius suum detrahatur. Dominorum interest ne auxilium contra seuiciam uel famem¹⁰ uel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste deprecantur. Ideoque cognosce de¹¹ querelis eorum qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerint¹², etsi uel durius habitos quam¹³ equum¹⁴ est, uel infami iniuria affectos cognoueris, uendere iube¹⁵, ita ut in potestatem domini non reuertantur.

ID 16.76 (IDcrsm only)

¹ Tit. viii RXWBZJTHA; Tit. vii CL; om. S

² De - confugerint CRSWB; om. VZJTHA

³ -epit CRVZTHQA; -ipit BBodl

⁴ seuicia CRBZTHBodl; seuia Q; seruitia A

⁵ detur CRSWB; daretur ZTHABodl

⁶ re- ss A

⁷ missi CRSWB; emissi ZJTHQABodl

⁸ ss Q

⁹ nec CRXBZTQABodl; ne H

¹⁰ famem CRSWBJT; fam' ZQABodl; famam H

¹¹ cognosce de CXSWBZJTABodl; cognoscende R; cognoscite HQ

¹² -g- ss H

¹³ quam LR²SWBZTHQA; uel RX; ? C

¹⁴ corr. fr. iustum Q

¹⁵ iube C?RBZTHQBodl; iubet A

31

Pandectarum libro viiii, titulo ii¹. De seruo furtim insidiante², et de fure noctu deprehenso³

Si seruuum tuum latronem insidiantem michi occidero, securus ero, nam aduersus periculum naturalis ratio [fo.207va] permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen in ipsum cum clamore testificetur. Interdum autem deprehensum ita permittunt occidere, si is et telo se defenderet, ut tamen cum clamore testificetur.

ID 16.78 (IDcrsm only), cf ID 16.172a, below 29.107

¹ tit. ii CRBZTHQ; tit. iii A; om. S

² insidiante LRXSWB; insidintem C; insidiantem C²X²

³ De - deprehenso CLRSWB; om. VZJTHA

32¹

Titulo iiii². De seruo qui occidit sciente domino uel nesciente³

Si seruus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat, ipse enim uidetur⁴ dominus occidisse. Si autem inscienter, noxialis est. Nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri quam ut noxe eum dedatis.

ID 16.79 as CB Varia IA, (IDcrsm only), cf ID 16.173, below 29.108

¹ om. Bodl

² Tit. iiii om. S

³ De - nesciente CRSWB; om. VZJTHQA

⁴ after corr. H

33

Sermo sancti Augustini in Quadragesima de concordia, qui sic incipit, Dies isti sancti¹. Quod si dominus peccat in seruum, non tamen debet ab eo ueniam querere, ne ille incipiat superbire²

³Aliquando dominus homo peccat in seruum suum⁴, quia ille dominus est, ille seruus, ambo tamen serui alieni sunt, quia ambo Christi sanguine redempti sunt. Tamen⁵ durum uidetur ut hoc etiam iubeam, hoc precipiam, ut si forte dominus peccat in seruum suum, iniuste ligando, iniuste cedendo⁶, dicat illi, Ignosce michi, da michi ueniam, non⁷ quia non debet facere, sed ne⁸ ille incipiat superbire. Quid ergo? Ante oculos Dei peniteat eum, ante oculos Dei⁹ puniat cor suum, et si non potest seruo dicere, quia non oportet, Da michi ueniam, blande illum alloquatur. Blanda enim appellatio, uenie est postulatio.

ID 16.85

¹ sancti CRWVZTHQA; om. B. Sermo – sancti] Aug' S

² Quod - superbire CRSWB; om. VZJTHA

³ Dies isti sancti as first words of text JBodl.

⁴ seruum suum later reversed A

⁵ Tamen CRBZTHQBodl; Tam A

⁶ cedendo CRVZTHABodl; cedenti B

⁷ non CRBTHQBodl; nisi A

⁸ ne CRBZTHQBodl; om. A

⁹ oculos Dei CRVZTHABodl; Dei oculos B

34

Codicum libro iiii¹, cp. xxii², tractatu xx³. Quod si seruus alicuius res detineat, eius dominus sit conueniendus⁴

Non seruum⁵ quem res tuas detinere adseueras, sed eius dominum conueniendum esse perspicis⁶.

ID 16.86

¹ iiii RXWBZJTHQA; iiii CL

² xxii CLRXXJTHA; cxxxii W; xxi B; xvii Q

³ Cod. – xx om. S

⁴ Quod - conueniendus CRSWB; om. VZJTHA

⁵ Non seruum CRSWBZ²JTHQBodl; Conseruum ZA

⁶ -icis LRXSWBZTHQABodl; -icias C

35

Tractatu xxiii¹. Quod pro mancipio furtim uel per uim ablata² non sit necesse precium soluere³ [fo.207vb]

Si mancipium tuum per uim aut per furtum ablatum alii ex nulla iusta causa⁴ distraxerunt, uendicanti tibi⁵ dominium⁶, soluendi tibi⁷ precium nulla necessitas irrogetur.

ID 16.87

¹ Tr. xxiii om. S

² ablata CLRX; ablato C²SWB

³ Quod - soluere CLRSWB; om. VZJTHA

⁴ iusta causa CLWBZJTQA; causa iusta RXS

⁵ tibi C²LSWBZJTHQA; ibi RX; ? C

⁶ dominium (-u- ss T) CRBZTHQBodl; dominum A

⁷ dom. solu. tibi in mg. J

36

Cp. xli, tractatu ii¹. De seruīs qui inscientibus dominis furtim arbores cedunt²

Si³ serui uestri inscientibus uobis, aut etiam prohibentibus furtim arbores ciderunt, frustra ueremini ne ex persona eorum ultra noxe deditionem⁴ sitis obstricti, cum ex delictis seruorum domini ignorantes uel prohibentes ita condemnari debeant, ut aut noxe dedere seruū⁵, aut condemnationes⁶ sufferre in sua habeant potestate.

ID 16.88

¹ tr. ii CRBZTHQ; om. A. Cp. – ii om. S

² De - cedunt CRSWB; om. VZJTHA

³ in mg. L²

⁴ -ionem CRBZJTQA; -ione HBodl

⁵ ded. seru. CRSBZTQ; seru. ded. H; debere seru. A

⁶ corr. fr. -ionis A

37

Cp. xiii¹, titulo v². Quod liberti uel serui conueniri non possint ex contractu patroni uel domini³

Ex⁴ patroni uel domini contractu liberti uel serui conueniri non possunt.

ID 16.89

¹ xiii CRWBZTA; xiiii H; viii Q

² Cap. – v om. S

³ Quod - domini CRSWB; om. VZJTHA

⁴ Ex CRBZTQA; Cx H

38

Cp. xx, titulo i¹. De seruīs pecuniam mutuam accipientibus²

Si seruus³ tuus pecuniam mutuam accipiens, ita demum te institoria actione obligauit, si cum eum⁴ officio alicui uel negotiationi exercende proponeres ut faceret, et⁵ id permissum a te perhibetur⁶. Quod si ea actio locum non habet, si quid in rem tuam uersum probabitur actione in eadem re proposita cogaris exsoluere.

ID 16.90

¹ Cp. – i] Codicum libro <iii> cp. xx S

² De - accipientibus CRSWB; om. VZJTHA

³ Si seruus LRXSWBZTHQABodl; Seruus C?

⁴ cum eum RXSWBZTHABodl; eum cum CL

⁵ ss Q

⁶ perhibetur CRSWBHQBodl; prohibetur ZJTA

39

Titulo iii¹. De eodem²

Institoria aduersus eum actio competit³ a quo seruum mense propositum dicis, si eius negotii causa quod per eum exercebatur deposita pecunia uel reddita, potest probari.

ID 16.91

¹ Tit. iii CRWVZTHQA; om. SB

² De eodem CRSWB; om. VZTHQA

³ competit CLR²SBZTHA; comperit RX

40

Cp. xxvii, titulo iii¹. Item de eodem²

Etiam mandante neque subscribente neque iubente domino pecuniam mutuam Prisce³ dedisses⁴, tamen ea quantitas si in rem domine⁵ eius iustis erogationibus uersa est, apud suum iudicem eum conueni, consequuturus secundum iuris formam id quod tibi deberi apparuerit.

ID 16.92

¹ tit. iii CRWVSZTHA; om. B

² Item de eodem CRSWB; om. VZJTHA

³ seruo add. HQ²Bodl, om. CRSWBZJTQA

⁴ -isses CRBZTHQBodl; -isset A

⁵ domine CRBZTHQBodl; domino A

41

Libro vi, cp. vi, titulo i. [fo.208ra] Quod¹ aliquis contra patronum famosam actionem instituere non potest²

Contra patronum tuum famosam³ actionem instituere non potes⁴.

ID 16.93

¹ si add. ss R²

² Quod - potest CRSWB; om. VZJTHA

³ famosam CRSWB²JHQBodl; famosam ZT; formam A

⁴ potes C²RBZTHQBodl; potest A

42

Libro viiii¹, cp. xv², titulo viii³. Quod nemo possessioni preiudicium imponere possit inuito uel inscio domino⁴

Nexum⁵ non facit prediorum nisi persona que iure potuit obligare. Per seruum autem procuratorem, colonum uel actorem⁶, conductoremue preiudicium possessioni inuito uel inscio domino imponi⁷ non posse, et iure et legum actoribus⁸ declaratur⁹.

ID 16.94; IP 5.48

¹ corr. fr. xix Q

² corr. fr. xvi Q

³ Libro (Liber Z) - viii CRSWVZTHQA; om. B

⁴ Quod - domino CRSWB; om. VZJTHA

⁵ Nexum CRWBZJTQBodl; Noxium X; exum H; Sexum A

⁶ actorem CRSWVJBodl²; auctorem BZTHQABodl

⁷ imponi CRBZTHQBodl; componi A

⁸ act- CRB²VJTHA; auct- Z

⁹ -atur LR²SBZTHA; -auit RX; ? C

43

Cp. li¹, titulo i². De partu ancille exposito³

Si inuito uel ignorante te partus ancille tue expositus est repetere⁴ eum non prohiberis, sed restitutio⁵ eius si non a fure uindicaueris⁶ ita fiat, ut si qua in alendo eo uel forte ad discendum⁷ artificium iuste consumpta fuerint, restituantur⁸.

ID 16.95; IP 5.51

¹ li CRBZTH; l A

² Cp. – i om. S

³ De - exposito CRSWB; om. VZJTHA

⁴ repetere CRVZTHABodl; repente B

⁵ corr. fr. restituo A

⁶ uind- CRSBZJTABodl; iud- HQ

⁷ corr. fr. -endo R

⁸ -uantuantur R

44

Titulo ii¹. De expositis²

Vnusquisque sobolem suam nutriat. Quod si exponendam putauerit, animaduersioni que constituta est subiacebit, sed nec dominis uel patronis repetendi aditum relinquimus, si ab ipsis expositos quodammodo ad mortem uoluntas que³ misericordie est amica non collegerit. Nec enim suum dicere poterit quem pereuntem contempsit.

ID 16.96; IP 5.52

¹ Tit. ii om. S

² De expositis CRSWB; om. VZJTHQA

³ uoluntas que CRBZTHQ; que in A

45

Titulo iii¹. De eisdem²

Sanccimus nemini licere siue ab ingenuis genitoribus puer paruus procreatus, siue a libertina progenie, siue seruili conditione maculatus, expositus sit, eum puerum in suum dominium uindicare, siue nomine, siue asscriptione, siue colonarie conditionis, sed neque his qui eos nutriendos sustulerunt licentiam concedi penitus cum³ quadam distinctione eos tollere⁴, et educationem eorum procurare⁵, siue masculi sint, siue femine ut [fo.208vb] eos uel loco liberorum uel⁶ loco seruorum aut colonorum habeant, sed nullo discrimine habito⁷ hii qui ab⁸ huiusmodi hominibus educati sunt liberi et ingenui appareant.

ID 16.97; IP 5.53

¹ Tit. iii CRWVZTHA; om. SB

² De eisdem (xlvi add. R) CRXSWB; om. VZJTHQA

³ cum CRSWBodl; eum ZJT?HQA

⁴ corr. fr. tolerare Q

⁵ procurare CRSWB; procurat ZJTHQABodl

⁶ lib. uel ss C

⁷ corr. fr. habeo H?

⁸ ab CRBZTHQBodl; ad A

46

Cp. l. titulo i¹. Quod pecuniam dampnatorum seruorum habeat dominus eorum²
 Seruorum³ capitis criminibus⁴ dampnatorum pecuniam dominis⁵ non auferri⁶ notum
 est, sed quod seruum⁷ dominus habuisse probauerit, recipiat⁸.
 ID 16.98

¹ Cp. l tit. i CRZTHQA; om. SB

² Quod - eorum CRSWB; om. VZJTHA

³ Seu- R

⁴ criminibus CRBZTHQ; crinibus A

⁵ -inis CRBZTHQ; -ini A

⁶ corr. fr. -erre B, fr. auferris Bodl

⁷ non auferri – dominus at foot of leaf W

⁸ -iat CRSWBQ; -iet ZJTHABodl

47

*Cp. ii, titulo ii¹. Quod dominus seruus criminis noxium² defendere potest, nec tamen
 post³ probationes sustinebit dampnationem, sed seruus⁴*

Si cuiusdam criminis seruus⁵ obnoxius postulatur, dominus eum defendere potest, et
 in iudicio sistere⁶, accusatoris⁷ intentionibus responsurum. Post probationes autem
 criminis non ipse dominus, sed seruus pro suo delicto condemnationem sustinebit.

ID 16.99 edition to responsurum only but IDmss have whole text.

¹ Cp. – ii om. S

² noxium CXSWB; nocium R

³ ss R

⁴ Quod - seruus CRSWB; om. VZJTHA

⁵ corr. fr. ? B

⁶ sistere CRBZTHQBodl; siste A

⁷ accusatoris CRSBZJTABodl; accusariis (corr. fr. -aris) H; accusaris corr. fr. accais- Q

48

*Capitularium libro vii¹, cp. cccxlii². Quod qui se seruus esse metu mentitur, postea
 statum suum defendere non preiudicetur³*

Qui metu et inpressione alicuius terroris apud acta presidis seruus se esse mentitus
 est, postea statum suum defendendi⁴ non preiudicatur⁵.

ID 16.100; IP 5.49

¹ vii CRWVZTHA; vi B

² Cap. – cccxlii om. S

³ Quod - preiudicetur (-atur W) CRSWB; om. VZJTHA

⁴ corr. fr. defendi R; ? C

⁵ -icatur CRBZTHQBodl; -icaretur A

49

Libro v, cap. cccvi¹. De eo qui aliquid emerit ab alieno seruo, nesciente domino suo²

Si quis ex seruo alieno³ aliquid comparauerit nesciente domino suo, si dominus
 infirmam⁴ uoluerit⁵ esse emptionem, reddet precium emptori, ut⁶ emptio nichil habeat
 firmitatis.

ID 16.101; IP 5.50

¹ Lib. – cccvi om. S

² De - suo CRSWB; om. VZJTHA

³ om. Bodl

⁴ infirmam CRSWB; firmam ZJTHQA

⁵ uol- CRSBZTQABodl; nol- HQ²

⁶ corr. fr. aut Z

50

*Ieronimus ad Paschasium Alexandrinum*¹. *Vtrum liceat orare pro fugitiuis seruis, si in fuga mortui sint*²

De seruo qui fugerat dominum suum³ interrogabas, si ille in illa fuga mortuus fuerit, utrum liceat pro eo orare, annon. Hoc in diuinis libris non inuenimus prohibitum, sed tamen [fo.208va] ab apostolis firmiter preceptum ut serui sint subditi in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis. Et in Gangrensi concilio ita scriptum est, Si quis seruum sub pretextu diuini cultus doceat proprium dominum contempnere ut sic discedat ab eius obsequio, anathema sit. Vnde datur intelligi, quia si ille anathema meruit qui docet seruum proprium contempnere dominum, et ab eius obsequio discedere, quantomagis ille qui dominum spernit, et eius seruicio subdi noluerit? Sed tamen distantia est inter illum qui per⁴ superbiam fecerit et illum⁵ qui per⁶ necessitatem coactus est crudelitate domini sui.

ID 16.102

¹ Alexandrinum CRSBZTQ; Alexand' H; Alexander A

² Vtrum - sint CRSWB; om. VZJTHQA

³ ss W

⁴ per CRSWVJHQ; om. BZTABodl

⁵ qui per superbiam - illum add. in mg. C

⁶ per CRSBJZTHQBodl; om. A

51

*Pandectarum libro xxii*¹. *Ne patroni contra liberos*², *ne*³ *liberti contra patronos testimonia dicant*⁴

Nec⁵ patroni patroneue⁶ aduersus liberos nec⁷ liberti aduersus patronum⁸ cogantur testimonium dicere.

ID 16.103 as CB Varia IA 20c

¹ Pand. - xxii om. S

² -eros CLRX; -ertos R²SWB

³ ne CLRX; nec SWB

⁴ Ne - dicant CLRWB; om. VZTHA

⁵ Nec CLRSW²VBZTHQ; Hec WA

⁶ patroneue CLRBZJTQA; nec patrone W; patronumue H; patronemue Bodl

⁷ nec CRXSWB; om. ZJTHABodl

⁸ -onum RXSWBZJTHABodl; -onos CL

52

*Libro xliiii*¹, *titulo viii*². *Quod domini*³ *habeant in seruos potestatem uite et necis, et quicquid per seruos acquiritur dominis acquiritur*⁴

Apud omnes eque gentes animaduertere possumus⁵ dominis in seruos uite necisque potestatem esse et quodcumque per seruum acquiritur, id domino acquiritur.

ID 16.104 (CB Varia IA 27a), cf below 29.119a

¹ Lib. xlviii ss X²

² Lib. - viii om. S

³ corr. fr. diu L²

⁴ Quod - acquiritur CRSWB; om. ZJTHA

⁵ corr. fr. -imus Z

53

Institutionum libro ii, titulo vi¹. De eo qui uendiderit uel donauerit partum ancille²

Si is ad quem ancille pertinet ususfructus partum suum esse credens uendiderit, aut donauerit³, furtum non committit. Furtum enim sine affectu furandi⁴ non committitur. ID 16.105; IP 5.54

¹ ss Z

² De - ancille CRWB; om. VZTHA

³ aut don. in mg. J

⁴ -andi LS²WBVZJTHQA; -endi RXS; ? C

54

Libro iii, titulo xxx¹. De maleficis seruis, et quid sit noxa et quid noxia²

Ex maleficio seruorum uelut si furtum fecerit, aut bona rapuerit, aut dampnum dederit, aut iniuriam commiserit, [fo.208vb] noxales actiones prodite³ sunt, quibus domino⁴ dampnato permittitur aut litis estimationem sufferre aut hominem noxe dedere. Noxa est autem⁵ corpus quod nocuit, id est seruus, noxia⁶ ipsum maleficium, uelut furtum, dampnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxe deditioe perfungi. Namque erat⁷ iniquum nequitiam eorum⁸ ultra ipsorum corpora dominis dampnosam⁹ esse. Dominus noxali¹⁰ iudicio serui¹¹ sui nomine conuentus, seruorum auctorem¹² quidem¹³ noxe dedendo liberatur, nec minus dominium eius¹⁴ perpetuum a domino¹⁵ transfertur. Si autem dampnum ei cui deditus est resarcierit, quesita pecunia auxilio pretoris¹⁶ inuito¹⁷ domino manumittetur. ITEM¹⁸. Si dominus in seruorum suorum aliquid commiserit, nec si manumissus uel alienatus fuerit seruus, ullam actionem contra dominum habere potest.

ID 16.106, cf below 29.283A

¹ Libro – xxx om. S

² De - noxia (noxiam C) CRSB; De - sit noxa W; om. VZJTHA

³ prodite CRSWB; perditae ZJTHABodl

⁴ domino CRBZTHQBodl; om. A

⁵ est autem CRSBZTABodl; autem est HQ

⁶ noxia CRSWB; noxa ZJTHQA

⁷ over erasure R

⁸ eorum CRBZTHQ; om. A

⁹ -osam CRBZTHQ; -osa A

¹⁰ -ali CRSBZTA; -iali HQ

¹¹ serui CRBZTHQ; sexui A

¹² auct- CRBZTHQ; act- A

¹³ quid. auct. marked for reversal Z

¹⁴ dom. eius CRSBZJT(after corr.)A; eius dom. HQBodl

¹⁵ a dom. ss L²

¹⁶ ? corr. fr. protoris T

¹⁷ inuito CLRSBZTHA; ? suo add. R²; inuicto X

¹⁸ om. Bodl

55

Titulo xxxii¹. De his que per seruos uel per filios acquiruntur²

Admonendi sumus acquiri nobis non solum³ per semetipsos, uerumetiam per eas quoque personas que in nostra potestate sunt, ueluti per seruos nostros et filios, ut⁴ tamen quod per seruos quidem nobis acquiritur, totum nostrum fiat, quod autem per liberos in potestate habemus, si ex obligatione fuerit acquisitum⁵, hoc tibi datur

¹ Tit. xxxii CRWZTHQA; om. SB

² De - acquiruntur (-itur S) CRSWB; om. VZJTHA

³ non solum ss B²

⁴ ut CRBZTHQ; id A

⁵ corr. fr. adques- Z

secundum imaginem rerum, proprietas, id est ususfructus quem nostra⁶ decreuit constitutio, ut quod ab actione commodum perueniat⁷ huius usumfructum⁸ quidem habeat pater, proprietas autem filio seruetur.

ID 16.107 (CB Varia IA 41)

⁶ nostra CRBZTHQBodl; uestra Q²; om. A

⁷ perueniat C²LRXSWBZJTHBodl; peruiat C; proueniat Q; peruenia A

⁸ usumf- LRXSWVZJTHABodl; ususf- CB

56

Libro iiii, titulo i¹. De his qui sollicitant alienos² seruos, ut dominis suas res diripiant³

Illud quesitum est, cum Thicius seruum Meuii sollicitauerit, ut⁴ quasdam⁵ [fo.209ra] res domino surriperet, et ad eum perferret, et seruus id⁶ ad⁷ Meuium⁸ pertulerit, Meuius⁹ dum uult Thicium in ipso¹⁰ deprehendere¹¹ permisit seruum quasdam res ad eum perferre, utrum furti an serui corrupti teneatur Thicius an neutro¹². Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, et antiquorum prudentium¹³ super hoc altercationes¹⁴ perspeximus¹⁵, quibusdam neque furti neque serui corrupti¹⁶ actionem prestantibus quibusdam furti tantummodo nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem sanximus non solum furti actionem sed etiam serui corrupti contra eum dari. Licet enim is¹⁷ seruus deterior a sollicitatore minime factus est, et ideo non concurrant¹⁸ regule que serui corrupti actionem introducant, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, ut sit ei penalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuerit seruus corruptus, ne ex huiusmodi impunitate¹⁹ et in alium seruum qui possit corrumpi tale facinus a quibusdam perpetretur.

ID 16.108 as CB Varia IA 42b

¹ Libro – i om. S

² alienos LRXSWB; aliquos C?

³ De - diripiant (corr. to subripiant R) CRSWB; om. VJZTHA

⁴ ut CRWBZTHA; et Q

⁵ quasdam CRWBZJHQBodl; quadam TA

⁶ id CXWBZTHQA; om. R

⁷ ad CRBTHQBodl; om. A

⁸ corr. fr. Men- W

⁹ Meuius CRBJTHQA; Menius W; in cuius Z

¹⁰ delicto add. W

¹¹ delicto add. C²L, om. RXSWBZTHA

¹² neutro CRBZTHQBodl; neutre A

¹³ -entium CLXSW; -entum RBVJZTHABodl

¹⁴ altercationes CRBZTHQBodl; alicationes A

¹⁵ -eximus *erased* Bodl

¹⁶ serui (seui RX) corr. CRBZJTA; corr. seru. HQBodl

¹⁷ is CRBZTHQ; om. A; his Bodl

¹⁸ concurrant CRSWBZ²JTH; currant ZQABodl

¹⁹ -ni- ss Z

57

Tractatu vi¹. De negotio a seruo gesto iussu² domini³

Si iussu domini cum seruo⁴ negotium gestum fuerit, in solidum pretor aduersus dominum actionem pollicetur, scilicet quia qui ita contrahit fidem domini sequi uidetur⁵.

ID 16.109 as CB Varia IA 47

¹ Tr. – vi om. S

² corr. fr. iusso R

³ De - domini CRSWB; om. VZJTHA

⁴ cum seruo CRBZTHQBodl; conseruo A

⁵ -ebitur Bodl

58

Prosper libro ii, de uita contemplatiua, cp. iiii¹. Vt domini seruos misericorditer tractent, et serui dominis ex corde seruiant²

Domini seruos uelut eorum in Christo serui misericorditer tractent, et serui dominis ita ex corde deseruiant, ut uoluntatem non solum dominorum suorum sed etiam Dei [fo.209rb] hoc ipsum iubentis efficiant.

ID 16.110 as CB Varia II 84

¹ Prosper – iiii om. S

² Vt - seruiant CRSWB; om. VJZTHA

59

Institutionum libro iiii, titulo iiii. Quod seruis non intelligatur fieri iniuria sed per eos dominis¹

Seruis² ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur³, sed domino per eos fieri uidetur. Non tamen hisdem⁴ modis, quibus etiam per liberos et uxores⁵. Sed ita cum⁶ quid⁷ latrocinii commissum fuerit, et quod aperte ad contumeliam domini respicit, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit⁸, et in hunc casum actio proponitur. Ac si quis seruo conuitium fecerit, uel pugno eum percusserit, nulla in⁹ eum actio domino competit. Si communi seruo iniuria facta sit, equum est¹⁰ non pro ea¹¹ parte qua dominus quisque est¹² estimationem iniurie fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria.

ID 16.113a as CB Varia IA 45a (part only)

¹ Quod - dominis CRSWB; om. VZTHA

² Seruis CLRSBZJTA; Seruus XHBodl

³ -igitur CRSWBZTABodl; -igi H; -itur Q

⁴ hisdem CXW²RH; eisdem L; isdem SWBZJTQABodl

⁵ uxores CRBZTHQBodl; uxore A

⁶ cum CRBZTHBodl; con A

⁷ quid RSWBZTHABodl; quod CLX

⁸ uerber- CRBZTHQBodl; uber- A

⁹ in C²SWBZTHQA; om. CLR

¹⁰ est LRXSWBZTHQBodl; om. C

¹¹ ea LSWBZTQA; e R; om. X; ? C

¹² est CRSWBZJHQBodl; om. TA

60

De eodem¹

Quod si² ususfructus in seruo Thicii est, proprietas Meuii est, magis Meuii fieri iniuria intelligitur. Sed si libero qui tibi bona fide seruit iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine id experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. Tunc enim competit et tibi iniuriarum actio, id est³ et in seruo alieno bona tibi fide seruienti, ut totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam ei iniuria facta sit.

ID 16.113b as CB Varia IA 45a, part only

¹ De eodem CRSWBV; om. ZJTHQ; Item A; no break in Bodl

² ss A

³ id est over erasure H

61

Augustinus super Iohannem, parte i¹, tractatu xliiii². De seruis ad ecclesiam fugientibus³

¹ i CRBZTHQ; iii A

Aliquando illicito iugo et improbo subiecti fugiunt ad ecclesiam, qua retinentur ingenui a seruitute. Interpellatur episcopus⁴, et nisi curet operam impendere ne ingenuitas opprimatur immisericors [fo.209va] deputatur.

ID 16.114

² Aug. – xliiii om. S

³ De - fugientibus CRSWB; om. VZJTHA

⁴ episcopus RWBZJTHABodl; Christus CLXSV

62

Nouellarum Iustiniani¹ constitutio i, cp. i². De heredibus³

Si quis parentem uel filium, uel fratrem uel patronum, heredem instituerit, et legatum⁴ siue fidei commissum ab eo legibus non incognitum alicui reliquerit, siquidem uoluntatem defuncti scriptus heres impleuerit, et sine frustratione legatum exsoluerit, habeat firmiter hereditatem defuncti, et iudicio potiaturs eius, cuius euerit iudicium passus non est. Si autem reluctandum esse uoluntati testatoris existimauerit, et legatario moras⁵ fecerit, in tantum ut etiam legatarius iudicem adeat, et uictricem sententiam⁶ capiat, et⁷ tamen nichilominus heres moras similiter faciat, et post iudicalem calculum annale pretereat spacium, tunc solam legitimam portionem sibi debitam⁸ heres institutus habeat, et reliquam partem amittat.

ID 16.115

¹ Iustiniani C?RBZTHQ; Institutioni A

² cp. i CRWVZTHQA; om. B; Nou. – i om. S

³ De heredibus CRSWB; om. VZJTHQA

⁴ L add. and canc.: quedam donatio relicta ad functa fidei commissum dedatur ab illis quorum fidei commissum est; R has superscript (and imperfectly legible): Legendum est quedam donatio relicta defuncto fidei commissum que datur ab illis quorum fidei commiss'

⁵ moras R²XWBVZJTHABodl; moram CL; more S; ? R

⁶ faciat add. and canc. Z

⁷ et CRWBZJT²HQBodl; om. TA

⁸ debitam CRSWBZJTHQ; deditam A; debitum Bodl

63

Cp. iiii¹. De eisdem²

Intra annum modis omnibus relictum prestetur legatum. Initium autem anni esse oportet illud tempus quod iudiciali sententia reus admonitus est propter legati³ solutionem⁴. Anno autem transacto heres qui legata non soluerit⁵, hereditatem testatoris amittat.

ID 16.116

¹ Cp. iiii om. S

² De eisdem CRSWB; om. VZJTHQA

³ soluti add. and canc. J

⁴ leg. sol. CRSWBZJ²TA; sol. leg. HQBodl

⁵ corr. fr. –eret Z

¹64

Constitutio iiii, cp. i². De creditoribus qui fideiussorem accipiunt³

Si quis crediderit alicui et fideiussorem uel mandatorem acceperit, uel eum qui pecuniam pro eo constituerit, non prius contra tales personas actiones moueat suas, quam aduersus ipsum reum principalem egerit, eum quem inopem inuenerit uel in

¹ H (but not Q) inserts c 68 here

² Const. – i om. S

³ De - accipiunt CRSWB; om. VZJTHA

solidum, uel pro⁴ parte postquam egentia laborare noscatur reus siue in solidum siue pro parte tunc contra fideiussos⁵ uel mandatores⁶ creditorem [fo.209vb] intendere oportet. ITEM. Hec autem sic intelligenda sunt ut nullam facultatem habeat creditor⁷ res uendicare priusquam personales actiones exercent, tam contra ipsum reum principalem quam contra fideiussos eius et⁸ mandatores, eos que non soluendos esse appareat.

ID 16.117

⁴ pro CRBZTHQ; om. A

⁵ fi- lacuna- deiussos C

⁶ -ores CRBZTHQ; -orum A. S ends cap. here

⁷ corr. fr. reditor C

⁸ add. in mg. C

65

Cp. ii¹. De his qui pecuniam mutuo accipiunt et eam non habent²

Si quis³ pecuniam mutuauerit⁴, debitor autem pecuniam non habuerit, mobilem rem⁵ creditori⁶ prestat⁷ si habet. Si autem rem mobilem non habeat, tunc immobilem rem suam si habet uendere debet, et pecuniam debitam ex precio rei soluere⁸. Sin autem emptorem non inueniat, tunc predium quod optimum habet creditori suo prestat, et actione qua obstrictus est liberetur. Vbi autem emptorem predii sui⁹ inuenerit, caueat pecuniam creditori¹⁰ debitam soluturum se¹¹, et post cautionem liceat ei constituere uenditionis contractum¹². Creditoris autem appellatione¹³ significatur, non solum is qui mutuum dedit alicui pecuniam, sed etiam omnes¹⁴ qui aliquam actionem contra aliquem habent.

ID 16.118

¹ Cap. ii om. S

² De - habent CRSWB; om. VJZTHA

³ Si quis CRWVZTHABodl; Quisquis B

⁴ corr. fr. mutuauerit T

⁵ rem CRWBZJTHQA; om. Bodl

⁶ creditori CRBZTHQBodl; conditori A

⁷ prest. cred. marked for reversal Q

⁸ rei soluere C²?LR²SBH; soluere C?R; soluere debet X

⁹ pred. sui CRBZTQABodl; sui pred. H

¹⁰ pec. cred. CRSWB; cred. pec. ZJTHQBodl; reditori pec. A

¹¹ sol. se ded. marked for reversal Q

¹² contractum CRWVHQBodl; contractum SBZJTA

¹³ nomine (uel appellatione ss) Q

¹⁴ etiam omnes CRBZTHQ; omnes etiam A

66

Cp. x¹. De pecunia dampnatorum²

Capitali crimine dampnatorum bona non ad lucrum presidis perferri³, sed cognatis punitorum reddi oportet.

ID 16.119; IP 5.55

¹ Cp. x CRTA; om. SB

² De - dampnatorum CRSWB; om. VZJTHA

³ perferri CRSWB; preferri ZTHQABodl

67

Constitutio xxiii, cp. ii¹. De eo si consultatio speretur, et princeps occupatus non possit ad hoc colligere senatum²

Si consultatio speretur³, et princeps occupatus non possit senatum ad hoc ipsum colligere, adlegationes litigatorum⁴ maneat in eadem figura⁵, et nullum⁶ preiudicium patiantur, quamvis tempus statutum transactum⁷ sit, usque eo⁸ uidelicet⁹ donec¹⁰ princeps uacationem habens¹¹ [fo.210ra] senatores conuocauerit.

ID 16.120

¹ cp. ii CRBZTHQ; om. A. Const. – ii om. S

² De - senatum CRSWB; om. VZJTHA

³ -p- ss H

⁴ litigatorum CRBZTHQBodl; legatorum A

⁵ fig- CRBZTHQBodl; fug- A

⁶ nullum CRBZTHQBodl; nulla A

⁷ si add. A

⁸ om. Bodl

⁹ ss Q

¹⁰ donec CRBZTHQBodl; om. A

¹¹ hans Z

68¹

Constitutio xxxi², cp. i³. De lenonibus⁴

Hec constitutio iubet neminem lenonem⁵ esse, neque in urbe imperiali, neque⁶ prouinciis, et hoc prohibere⁷ debent pretores et presides. Vltimo enim⁸ supplicio subiciuntur, qui contra constitutionis normam⁹ lenones¹⁰ esse ausi sunt. Omnia autem instrumenta fideiussiones¹¹ apud lenones¹² interpositas uel a lenonibus¹³ contra bonos mores factas, infirmas atque inualidas esse constitutio iubet.

ID 16.121; IP 5.56

¹ after c 63 H; om. Q

² xxxi CRWBZTA; xxx L; xiiii W²

³ Const. – i om. S

⁴ De lenonibus CRXSWB; De lectoribus L; om. VZJTHA

⁵ lenonem CRBZTH; leonem A

⁶ in add. C²SWBVZTHA, om. CLRX

⁷ proh- CRBJTHA; exh- Z

⁸ enim CRWBZTH; cuius A

⁹ corr. fr. in comera W

¹⁰ lenones CRWBZTH; leones A

¹¹ -iones CRWVZTH; -ores BA

¹² lenones CRWBZTH; leones A

¹³ lenonibus CRWBZTH; leonibus A

69¹

Constitutio xxxiiii², cp. iiii³. Quod talem partem⁴ heredi⁵ accipiant nepotes uel neptes ex filia qualem nepotes ex filio⁶

Si quis nepotes ex filio reliquerit, et ex filia nepotes uel neptes pariter ad hereditatem ab intestato aui defuncti uocentur⁷, et non minus terciam partem sicut ante capiant, sed integram portionem consequantur nepotes ex filia talem accipiant

¹ om. Q

² corr. to xviii W²

³ Const. – iiii om. S

⁴ corr. fr. pariter L

⁵ heredi CLRXW; hereditatis C²SB

⁶ Quod - filio CRSWB; om. VZJTHA

⁷ uocentur CRBVZJH; uocent T?A

nati qualem accipiunt nepotes ex filio procreati. Item si auia decesserit, nepotibus ex filio et nepotibus ex filia⁸ derelictis, omnes pariter ad hereditatem auie sue uocentur, et omnino nulla sit differentia utrum omnes nepotes sint aut neptes⁹, utrum ex filio an ex filia procreati sunt¹⁰.

ID 16.123; IP 5.58

⁸ ex filia *add. in mg.* C

⁹ sint aut neptes (nepotes A) CRBZJTA; aut neptes sint H

¹⁰ sunt CRBVA; sint SWZJTH

70

Constitutio xxxv¹, cp. iiii². De eo qui pecuniam a creditore numeratam negauerit³

Si quis prolata manu sua negauerit et dixerit talem scripturam suam non esse⁴, postea auctor probationis uexetur, et aliis⁵ difficultatibus uel si litteras quidem suas agnouerit, dixerit autem pecuniam sibi numeratam a creditore non esse, in utrumque casum conuictus, in duplo debitam quantitatem prestet. Quod si iudex contra presentem legem iudicauerit ipse penam auc[fo.210rb]toris reddat. Si quis autem dixerit sibi nullam annumeratam esse pecuniam, postea autem confessus sit, et dixerit se etiam particulares solutiones soluisse quamuis reuera persoluerit, attamen nichilominus in⁶ integram sortem existat.

IP 16.124

¹ xxv Q (*not* H)

² Const. – iiii *om.* S

³ De - negauerit CRSWB; *om.* VZJTHA

⁴ et *add.* A, *om.* CRBZTHQBodl

⁵ aliis C²LR²SWBVZJTQA; alii CRX

⁶ ss J

71

Cp. xxiii¹. De muliere que liberis suis aliquid donauerit, et² ad secundas nuptias perueniens donationem reuocare uoluerit³

Si mulier liberis suis⁴ res quasdam donauerit posteaque ad secundas peruenerit nuptias, et ingratitudinis uelamento donationem semel a se⁵ factam reuocare maluerit, nullomodo hoc poterit facere, nisi⁶ specialiter probauerit, uel quod uite eius filius insidiatus est, uel quod ei manus impias intulerit, uel quod tales insidias concinnauerit⁷ ut facultatibus suis totis priuaretur⁸.

ID 16.126

¹ Cp. xxiii *om.* S

² et CLRSW; *om.* B

³ De - uoluerit CLRSWB; *om.* VZJTHA

⁴ suis CRSWBZJTA; *om.* HQBodl

⁵ semel a se CRWVZTHABodl; a se semel B

⁶ *something erased here* C

⁷ concinn- LRXWBZJTHA; concenn- C?; concitauerit S

⁸ -uaretur CRBZTA; -uetur S

72

Cp. xxiiii¹. Quod mulier ad secundas nuptias perueniens dignitatibus prioris mariti non utatur²

Mulier que ad secundas migrauerit nuptias³ priuilegiis uel dignitatibus prioris mariti non utatur⁴.

ID 16.127 (cf 8.273, above 3.15.105) , om. IDpbv

¹ Cpa. xxiiii om. S

² Quod - utatur CRSWB; om. VZJTHA

³ mig. nupt. RXBZTHQABodl; nupt. mig. CLSV; nupt. (camc.) mig. nupt. W

⁴ utatur C?LXSBZQ; utitur RWVZ²JTHABodl

73

Cp. xxv¹. De liberta² si patrono suo nupserit³

Si liberta mulier patrono suo copulata nuptiis quidem eius renuntiauerit, et⁴ ad secundum⁵ matrimonium migrare uoluerit, id facere⁶ inuito patrono non poterit, alioquin si contra uoluntatem eius nupserit non fiunt nuptie sed meretrix coniuncta⁷ esse⁸ uidetur.

ID 16.128 (cf 8.57a), om IDpbv

¹ Cp. xxv CRBZTHQ; om. SA

² -erta LSWB; -erto RX; ? C

³ De - nupserit CRSWB; om. VZJTHA

⁴ et CRSWBQ; om. ZTHA

⁵ -dum R²XSWBVZTHQ²A; -dam R; -das Q; ? C

⁶ id add. and canc. Z

⁷ coniuncta LRXSWBVZJTHABodl; conuicta CL²Q

⁸ esse CRBZTHABodl; om. Q

74

Cp. xxvii¹. De muliere que post susceptum administrationem filiorum ad secundas nuptias migrare uoluerit²

Si mulier libertorum suorum tutelam³ administrauerit, et post inchoatam administrationem [fo.210va] ad secundas migrare uoluerit nuptias⁴, prius filiis suis impuberibus tutorem petere debet⁵, eique rationem administrationis sue reddere, et post redditam rationem⁶ si debetrix appareat, debitum suum⁷ persolvere debet, deinde si uelit ad matrimonium secundum perueniat. Si autem hoc⁸ obseruatione contempta⁹ secundas contraxerit nuptias, non solum res ipsius, id est matris liberis eius hypothetice titulo supponatur, sed etiam res uictrici ex presentis constitutionis auctoritate.

ID 16.129, om IDpbv; IP 6.72

¹ Cp. xxvii CRWZTA; xxvi B; xxiii HQ; om. S

² De - uoluerit CRSWB; om. VZJTHA

³ tutelam CRSBZJTA; om. HQBodl

⁴ uol. nupt. CRBZTHQBodl; nupt. uol. A

⁵ debet CRBZTHQBodl; om. A

⁶ redditam rationem CRSW; debitam rationem B; reddita ratione ZTHQABodl

⁷ deb. suum CRVZTHABodl; suum deb. B

⁸ hoc CLRXB; hac C²L²SWB²VZTHQABodl

⁹ contempta CXWBVZTHQA; concepta L; contemptam R; contenta S

75

Constitutio xlii, cp. ii¹. De hereticis inter se litigantibus et de orthodoxo contra hereticum litigantem²

¹ Const. - ii om. S

Si hereticus contra hereticum litiget, liceat cuius³ eorum hereticum testem adducere. Sin autem orthodoxus contra hereticum litiget, pro orthodoxo quidem⁴ heretici etiam testimonium ualeat contra orthodoxum⁵, aut solius orthodoxi⁶ testimonium ualeat. Orthodoxis autem litigantibus ad testimonium nullus heretico pateat aditus.

ID 16.131; IP 5.28a; +C 2 q 7 c 26 (Palea)

² De - litigantem (-ante WB) CRSWB; om. VZJTHA

³ cuius CRVZTHQA; cuius B; cuius Bodl

⁴ ss L²

⁵ contra orthodoxum RXSWBZJTHQBodl; apparently erased in CL; contra ortodoso A

⁶ T lacks a leaf here after fo. 131v, and resumes in c 99 below

76

Constitutio xlv, cp. ii¹. De omnibus litigatoribus²

Omnes litigatores postquam iusiurando suo addunt, quia non delationis nec calumpnie causa nec uexandi aduersarii gratia probationes in tota causa ab aduersario suo³ exigant⁴, nam antea⁵ in unoquoque capitulo quam litis litigator ab aduersario⁶ suo probationes⁷ exegisset iurare compellebatur, quod non calumpnie causa complura sacramenta prestaret, ideoque unum iusiurandum sufficiat.

ID 16.132

¹ cp. ii CRWZHQA; om. B. Const. – ii om. S

² De - litigatoribus (litigantibus B) CRSWB; om. VZJHA

³ ss Q

⁴ exigant CRBZHQ; exigunt A; suo exig. marked for reversal R

⁵ ex. nam ant. written over longer erasure H

⁶ corr. fr. -atio B

⁷ ss Q

77

Constitutio xlviii, cap. iii¹. De eisdem²

Si quis ex sententia iudicis admonitus fuerit, habeat post admonitionem uiginti dierum spacium. ITEM³. Intra⁴ uicesimum diem litis con[fo.210vb]testatio facta nullius momenti est. Si quis autem iudicem recusauerit, et alium pro eo petierit, eumque iterum recusare maluerit, ut aliquem sibi iudicem petat⁵, non audietur⁶.

ID 16.133; IP 5.46c from Si quis autem only

¹ iii WBVZHQA; iiii C?RX; ii L. Const. – iii om. S

² De eisdem CRSWB; om. VJZHQA

³ ITEM CRBZHQ; om. A

⁴ Intra CRBZHQ; Inter A

⁵ iud. pet. CRBZHQ; pet. iud. A

⁶ -ietur CRXBZHA; -iatur S

78

Constitutio lii, cp. i¹. Ne cui debitorem suum egrotantem molestare liceat²

Si quis debitorem suum egrotantem et periclitantem³ mori molestare uoluerit pro debito⁴ suo, non liceat ei hoc facere, cum neque uxori eius⁵, neque liberis aliquam inquietudinem afferre permittitur, neque signa edibus eius imponere, nisi post mortem

¹ cp. i CLRWBZ; om. HQ; ii A. Const. – i om. S

² Ne - liceat CRSWB; om. VZJHA

³ et peric. ss L²

⁴ debito CRBZHQBodl; delicto A

⁵ neque ux. eius repeated R

debitoris consistentem⁶ iudicialis⁷ calculus probatus fuerit, et legitima ordinatio sequuta sit, sed neque mortuo debitore deductionem eius et funus impediat. Si enim tale aliquid⁸ perpetraverit, suis actionibus cadit, siue iustas habeat intentiones siue non, et non solum debitam sibi quantitatem amittat, sed etiam alterum tantum heredibus eius pro iniuria defuncti prestare compellatur, et non sufficiunt iste pene, cum et tertia pars bonorum eius supplicetur⁹, et ipse infamia notetur.

ID 16.134

⁶ -entem CLRXSB; -ente WZJHQA Bodl

⁷ corr. fr. -ale R

⁸ aliquid CRSWBZJBodl; quid HQ; om. A

⁹ supplicetur CRSBZQA Bodl; publicetur H

79

Constitutio lxiii, cp. xi¹. De tutoribus uel curatoribus cuiuslibet persone²

Ab initio antequam administrationes immisceant, tutor³ uel curator cuiusuis persone sacramentum prestare compellitur per diuinas scripturas quod omnia gesturus est que pupillo⁴ commoda esse putauerit. Eadem⁵ dicimus et de his qui curas egerint.

ID 16.135

¹ cp. xi CRWZHA; om. B. Const. – xi om. S

² De - persone CRSWB; om. VZJHA

³ tutor CRBZHQ; tuto A

⁴ pupillo C²LR²SBZHA; om. RX; ? C

⁵ Eadem CRBZHQ Bodl; Eadem A

80

Constitutio lxiiii¹, cp. i². De his qui depositum in alicuius cautelam dare uoluerint³

Si quis⁴ depositum in alicuius cautelam dare uoluerit, necessarii sunt ei⁵ tres testes⁶. Nam littere depositarii sole non sufficiunt depositori⁷ [fo.211ra] ad plenissimam depositi dati probationem. Testimonia autem sic⁸ exhiberi oportet, ut dicant⁹ testes quod sub presentia sua uel susceptum est depositum uel quod¹⁰ depositarius suscepisse conscripsit.

ID 16.136; cf IP 5.19 for Testimonia - conscripsit

¹ lxiiii CRWBV; liiii ZJHQA

² Const. – i om. S

³ De - uoluerint CRSWB; om. VZJHA

⁴ corr. fr. quid R

⁵ sunt ei CRSWBZJABodl; ei sunt HQ

⁶ testes CRBZHQ; om. A

⁷ -ori LRSWBZJQBodl; -arii X; -orii HA; ? C

⁸ sic C²LR²SBZHA; om. CRX

⁹ dicant CRSWBZJA; discant HQ Bodl

¹⁰ quod C²LR²SBZHA; om. CRX

81

Cp. ii¹. De eo qui sine tabellione instrumenta componere uoluerit²

Si quis sine³ tabellione componere instrumentum maluerit, siue de mutuo siue de⁴ deposito, siue de alia⁵ quacumque causa tres testes adhibeat⁶. Alioquin littere ipsius

¹ Cp. ii om. S

² De - uoluerit CRSWB; om. VZJHA

³ siue Bodl

⁴ de CRVZHABodl; om. B

⁵ alia CRBZHQ; talia A

⁶ -eat CRBZHQA²; -eant A

sole credende non sunt. Nulla autem differentia est utrum subscripsissent testes, an presentibus eis instrumentum compositum esset⁷.

ID 16.137

⁷ comp. esset CLR(*corr. fr. est*)SWBZJA; esset comp. HQBodl

82

Cp. v¹. De eodem²

Instrumenta quoque que apud tabelliones componuntur subscriptione testium sicut dictum est muniri precipimus³, ante completionem⁴ scilicet a tabellione insertam.

ID 16.138

¹ Cp. v *om.* S

² De eodem CRSWB; *om.* VZJHA

³ precipimus CRSWBZJA; *om.* HQ

⁴ completionem CRSBZJHQ; complectionem A

83

Cp. x¹. De his qui sine scriptura aliquid contraxerint²

Si sine scriptura aliqui³ contraxerint, liceat eis uel testimoniis uel⁴ iusiurandi⁵ religione ueritatem manifestare scilicet auctore quidem⁶ testes producente.

ID 16.139

¹ Cp. x *om.* S

² De - contraxerint CRSWB; *om.* VZJHA

³ aliqui CRBZHQ²Bodl; *om.* Q; aliquid A

⁴ uel CRBZHQBodl; *om.* A

⁵ ius- CRSBZJHQA; iuris- H²Bodl

⁶ quidem CRBZHQ; quid est A

84

De testamento patrum¹

Liceat patri in testamento suo legitimos successores sibi scribere filios naturales, ut tamen² illi post mortem parentis supplicent³ imperatori, et testamentum patris ostendant, et principe⁴ annuente in tantum capiant paternitatem, in quantum scripti sunt. ITEM. Legitimis⁵ filiis natis non aliter legitimi naturales fiunt, nisi dotalia instrumenta pater⁶ cum matre eorum confecerit.⁷

ID 16.140-1

¹ De - patrum CRSWBV; *om.* ZJHQA

² ut tamen LRXSBZHQBodl; ne tamen C; ut non A

³ *after corr.* R

⁴ *corr. fr.* -pem Z

⁵ *corr. fr.* Legimis A

⁶ *ss* C

⁷ confecerit CRSBZJQABodl; fecerit H; Item. Legitimis filiis natis - confecerit *add. in mg.* B

85¹

Constitutio lxx², cp. i³. De iuramento facto mulieri⁴

Si quis diuinis tactis⁵ scripturis iurauerit mulieri legitimam se eam uxorem habiturum, uel si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illa legitima uxor, quamuis [fo.211rb] nulla dos, nulla scriptura alia⁶ interposita sit.

¹ *after c 86* HQBodl

² *corr. fr.* lv A

³ Const. lxx cp.i CRSWZHQA; *om.* B

⁴ De - mulieri CRWB; *om.* VZJHQA

ID 16.142 om. IDpbv only; cf ID 8.44, above 3.15.36; +C 30 q 5 c 9

⁵ diu. tact. CRWBZHBodl; tact. diu. Q

⁶ sit add. A, om. CRWBZH

86

Constitutio lxvi¹, cp. ii². Quod ei cui preses suspectus est liceat ad episcopum inuocare³

Si cui preses prouincie suspectus esse⁴ uideatur, et litigare apud eum solum noluerit, liceat ei ad episcopum inuocare ut cum ipso considente causam audiat, et uel amicali compositione litigatores transigere⁵ faciant, uel cognitaliter, ita tamen ut sententia legibus consentanea imponatur.

ID 16.143

¹ lxvi LWBVJZHA; lxv CRQ²; xlxv Q

² cp.ii CLRWVZHQA; om. B. Const. – ii om. S

³ Quod - inuocare CRSWB; om. VZJHA

⁴ esse CRBZHQBodl; esset A

⁵ corr. fr. transire Z

86A (J only)

Constit. lxviii cap. ii¹

Si libertus circa patronum suum ingratus fuerit – libertus reuertitur.

ID 16.144 (IDcrsm only); cf above 3.29.25, from ID 16.63

¹ cf Z c. 87

87

¹Cp. iii². De his qui libertas suas uxores ducere uolunt³

Si quis libertam suam uxorem ducere uoluerit, dotalia instrumenta cum ea componat, et habebit legitimam uxorem, quamuis ipse summa dignitate prefulgeat. Et si liberi ex tali conubio procreati fuerint, legitimi⁴ successores patri suo succedunt.

ID 16.145a in IDcrsm only

¹ Constitutio lxviii add. and canc. Z

² iii CRBVZHQ; iiii A. Cp. iii om. S

³ De - uolunt CRSWB; om. VZJHA

⁴ legitimi CRBZHQBodl; legiti A

88

Cp. iiii¹. De illo qui ex ancilla sua liberos habuerit²

Si quis ex ancilla sua liberos habuerit³, eamque manumittere uelit, et dotalibus instrumentis⁴ factis uxorem legitimam habere, compositione instrumentorum dotalium liberi eius manumitti uidentur.

ID 16.145b

¹ Cp. iiii om. S

² De - habuerit CRSWB; om. VZJHA

³ habuerit CRBZHQBodl; habuerat A

⁴ instrumentis C² LRSWV³HQBodl; strumentis CXVZJBA

89

Constitutio lxx, cp. i. De his qui cum monachis uel sanctimonialibus litigium habuerint¹

Si quis² cum monachis aut sanctimonialibus habeat³ litigium, non audeat monachum uel sanctimonialem ad ciuilem iudicem accusare, uel trahere, sed magis adeat⁴ ciuitatis episcopum. Ille enim existimabit utrum representari principalis persona debeat, an per echonomos⁵ uel⁶ apochrisiarios⁷ defendi cum omni scilicet honestate, ita ut episcopus legibus et canonibus consentaneam sententiam proferat.

ID 16.146

¹ De - habuerint (*before* Const. lxx and *corr. fr.* -erit B) CRSWB; *om.* VZJHA

² aut *add. and canc.* Z

³ habeat CRBZHQBodl; *om.* A

⁴ adeat CRBZHQBodl; audeat A

⁵ dispensatores *add. ss* S

⁶ uel CRWBZHA; an Q

⁷ -ios CRBZHQ; -io A. minist' secretorum uel legatus a secretis *add. ss.* S

90

Const. lxxiii¹. Quod iudices sententiam scriptis dicant, et quod tertia prouocatio preiudicata est, et contumaces appellare non possunt² [fo.211va]

Iudices sententiam scriptis dicant, et prouocationes condempnato non denegentur, nisi forte ter appellare aliquis maluerit, uel contumax in absentia fuit, nam et tertia prouocatio preiudicata est, et contumaces condempnati³ appellare non possunt.

ID 16.147; IP 5.46d

¹ lxxiii CRWBVHQ²; lxxii Z; lxxxiii Q; lxxiiii A; cap. v *add.* ZJHQ; cap. i *add.* A. Const. lxxiii *om.* S

² Quod - possunt CRSWB; *om.* VZJHA

³ -ati CRBZHQBodl; -at A

91

Cp. xii¹. Ne cum sacramento litigatorum arbiter eligatur²

In summa constituimus post hanc licitum non esse ut cum sacramento litigatorum arbiter eligatur. Et si enim suam contra ius sententiam dederit, ipse denuo rationem³ daturus est.⁴

ID 16.148

¹ x ss C; Cp. xii *om.* S

² Ne - eligatur CRSWB; *om.* VZJHA

³ *corr. fr.* lig- H

⁴ Et si enim suam - rationem CRSBZH; *om.* A

92

Cp. xiiii¹. Quod omnes lites dirimantur per leges²

Omnes³ lites secundum leges et constitutiones dirimantur, quamuis iussio nostra uel pragmatica⁴ sanctio contrarium⁵ statuerit.

ID 16.149

¹ Cp. xiiii CRWVZHA; *om.* SB; Cap. xiii Q

² Quod - leges CRSWB; *om.* VZJHA

³ Omnes CRBZHQBodl; Quoniam A

⁴ pragma causa *add. ss.* pragmaticus causarum actor *add. in mg.* S

⁵ -ium CRBZHQBodl; -io A

93¹*Const. lxxiiii, cp. i. De his qui cum clericis litigium habent²*

Si quis cum clerico litigium habuerit, siquidem de causa pecuniaria, adeat prius episcopum, cuius iudicio clericus³ suppositus est. Ille autem sine dampno, sine⁴ dilatione competentem finem liti impositurus est. Si⁵ autem noluerit episcopus litem dirimere, tunc ad⁶ ciuiles iudices disceptatio cause perueniat. Vbi autem causam dirimere⁷ episcopus uult, sine scriptura omnia procedant, et diffinitiva sententia ab eo sine scriptis⁸ inseratur. Quod si de criminali causa litigium emergerit tunc competentes interpellati consentaneum legibus terminum cause imponant, ita tamen⁹ ut disceptatio litis duorum mensium spacium non excedat a litis contestatione numerandum. Non aliter autem puniatur clericus, nisi obnoxius repertus sacerdotio nudatus fuerit ab episcopo suo, uel clericatus honore. Sin autem crimen ecclesiasticum est, tunc secundum¹⁰ canones episcopo soli cause examinatio et pena procedat, nullam communionem aliis¹¹ iudicibus¹² in huiusmodi causis¹³ habentibus.

ID 16.150 (cf ID 6.427, above 3.10.51); C 11 q 1 c 45

¹ om. HQBodl

² De - habent CRSWB; om. VZJA

³ sclericus A

⁴ sine LRXSWBZJA; siue C?

⁵ Si CRXSWBV; Sin ZJA

⁶ ad C²?LSWBVZJ; et RX; ? C

⁷ tunc ad (et RX, corr. fr. ? C) ciuiles - dirimere CLRXSBVZ; om. A

⁸ scriptis CRBVZJ; scripturis A

⁹ ss A

¹⁰ secundum CRBVZ; om. A

¹¹ aliis C²RXSWVB²ZJA; alii CLB?

¹² in mg. R

¹³ ss C

94

Constitutio lxxviii.¹ Quod qui unam concubinam [fo.211vb] habet, non potest alias habere eo tempore²

Nemo intelligatur concubinam habere que³ cum multis mulieribus concumbere cum aliquo⁴ solet. Nam quemadmodum qui legitimam uxorem habet, aliam habere durante eodem matrimonio non potest, ita et qui unam concubinam habet non potest alias eo⁵ tempore habere.

ID 16.151

¹ c.i add. Q, om. CRBVZHA; Const. lxxviii om. S

² Quod - tempore CRSWB; om. VZJHQA

³ que LRXSWBZHQABoDl; qui C

⁴ cum aliquo LRXSWBVZHQABoDl; om. CL²

⁵ eodem Q (ss)

95

Constitutio lxxx¹, cp. i². A quibus testimonium recipiatur³

Nullius⁴ recipiatur testimonium nisi eius qui sit bona opinione, uel quem dignitas commendat, uel militia⁵, uel uite honestas, uel artis titulus laudabilis, uel etiam

¹ lxxx C?LRXSWBZHQA; lxxc A

² i CLXWBZHQA; om. R. cp. i om. S

³ A - recipiatur CRSWB; om. VZJHA

⁴ Nullius CRBZHQABoDl; Nullus A

⁵ mil- CRBZJHQ; nil- A; mal- Bodl

aliorum testium uox de bona uita eius consentiens. ⁶Alius autem testis⁷ uilissimus si productus in iudicio fuerit, liceat iudici si hoc existimauerit tormentis eum subigere. Si quis autem scripserit se debere pecuniam alicui⁸, postea autem dicat se sine scriptis eam soluuisse, non audiat quamuis testes produxerit, nisi secundum obseruationem nostre constitutionis, sic⁹ tamen ut testes duorum alterum dicant, uel quod presentibus ipsis et ad ipsum rogatis debitor creditori pecuniam soluit, uel quod ad hoc ipsum accepti audierunt creditorem dicentem, pecuniam¹⁰ sibi solutam fuisse¹¹. Non admittimus autem testimonia eorum qui dicere solent, transeuntes se audisse aliquem dicentem, pecuniam sibi¹² solutam esse, sed nec tabulariorum sola presentia sufficit, nisi testes quoque¹³ rogati subscripserint. ITEM. Plurium et bonorum testimonia sequi oportet, et eos qui contraria sibi dixerint si quidem per errorem, conuenit admittere, sin autem per astutias aliquas, tormentis subicere.

ID 16.152; IP 5.25 has Nullius recipiatur - eum subigere and Non admittimus - rogati subscripserint only

⁶ Alius autem testis uilissimus – sibi solutam fuisse om. S

⁷ ss B

⁸ pec. alicui CRWB; alicui pec. ZHQABodl

⁹ corr. fr. sc A

¹⁰ soluit uel quod ad hoc - pecuniam CRBZHQ; om. A

¹¹ solutam fuisse CLRW²VZHQA; solitam fuisse W; debitam soluuisse B; Alius autem testis uilissimus – sibi solutam fuisse om. S

¹² sibi CRBZHQ; tibi A

¹³ testes quoque CRWVZHQA; quoque testes B

96

Cp. iiii¹. De teste producto si seruus esse dicatur, ipse autem neget²

Si testis³ productus seruus esse dicatur, ille autem dicat se liberum esse, siquidem ingenuum⁴, scribatur quidem [fo.212ra] testimonium eius, postea autem si probatus fuerit seruus, nullius momenti sit. Sin autem libertinum se esse dixerit, siquidem strumentum⁵ manumissionis sue ostenderit, dicat testimonium, sin autem in alio loco dicat strumenta sui status habere, scribatur quidem testimonium eius. Postea autem si non produxerit strumenta, nullius momenti sit.

ID 16.153; IP 5.26

¹ Cp. iiii om. S

² De - neget CRSWB; om. VZJHA

³ corr. fr. testes Z

⁴ -uum CRSVZHQAodl; -ium WB

⁵ -entum CRBZHQ; -enta A

97

Cp. v¹. De eo qui dixerit testem productum sibi inimicum²

Si quis dixerit testem productum inimicum suum esse, siquidem ex criminali causa, omnino non dicat testimonium. Sin autem ex alia occasione dicat testimonium, sed perscriptio³ eius ei⁴ opponatur.

ID 16.154; IP 5.28b

¹ Cp. v CRWVZJHA; om. SB

² De - inimicum CRSWB; om. VZJHA

³ pros- Bodl

⁴ ei CRBZHQBodl; om. A

98

Cp. vi¹. Quod mediator partium² licet inuitus partibus consentientibus testimonium dicat³

Si quis mediatorem partium se dixerit⁴, ideoque se non oportere in dubium testimonium in alterutrum⁵ eorum dicere, illi autem consenserint⁶ ut producat, consequens est ut in hoc⁷ casu etiam inuitus testimonium dicat.

ID 16.155

¹ Cp. vi om. S

² corr. fr. patium W

³ Quod - dicat CRSWB; om. VZJHA

⁴ med. partium se dix. (dixit Q) CRBZHQBodl; dix. se med. partium A

⁵ corr. fr. alterutrum C

⁶ conserint A

⁷ corr. fr. ho B

99

Cp. vii¹. Quomodo habenda sit testium productio²

Testium³ productio non aliter habeatur, nisi presente quoque aduersaria⁴ parte, uel⁵ contumaciter non ueniente, scilicet ut⁶ salua ei prescriptio competat, quam opponendam existimauerit. Contumaciter autem non uidetur abesse, qui ex necessitate⁷ abfuit, forte enim intra⁸ loca sanctorum fugerat.

ID 16.156; IP 5.20

¹ corr. fr. vi A; cp. vii om. S

² Quomodo - productio CRSWB; om. VZJHA

³ Testium CRBZHQ; Mestium A

⁴ -aria CRBZHQ; -ari A

⁵ uel CRBZHQ; om. A

⁶ T (fo. 132r) resumes here

⁷ qui add. A, om. CRBZTHQ

⁸ intra CRBZJHQA Bodl; inter T

100

Const. lxxxiiii, c. i¹. Quod mater que defuncto uiro tutelam filiorum habere uoluerit, secundis renuntiet nuptiis²

Si mater marito defuncto filiorum suorum tutelam gubernare maluerit, renuntiet secundis nuptiis in iudicio sine iusiurando, res autem suas impuberi filio suo³ obliget, atque ita ei tutela committatur.

ID 16.157; IP 6.73

¹ c. i C²LXSWBZTHQA²; om. CRA

² Quod - nuptiis CRSWB; om. VZJTHQA

³ ss B

101

Const. xxix¹, cp. i². Quod nullus hereticus³ militet, uel curas publicas gerat⁴
[fo.212rb]

Nullus hereticus militet uel curas gerat publicas. ITEM. Omnino eos qui non communicant⁵ in ecclesia hereticos uocamus, quamuis nomen Christianorum usurpent.

ID 16.158

¹ xxix CLRWBV; xcviij ZJTHQA

² Const. - i om. S

³ hereticus C²LR²SB; om. X

⁴ Quod - gerat CLRSWB; om. VZJTHA

⁵ communicant CRBZTHQBodl; excommunicant A

102

Constitutio cv, cp. vi¹. De marito putante uxorem suam in adulterio conuinci²

Si in adulterio maritus putauerit suam uxorem³ conuinci, prius debet⁴ inscriptiones deponere, uel contra mulierem, uel contra adulterum⁵, et si talis accusatio uera comprobata fuerit, tunc mittat repudium⁶.

ID 16.159 (om. IDpbv)

¹ vi CR; vii WBVZJTHQA; Const. – vi om. S

² De - conuinci CRSWB; om. VZJTHA

³ suam ux. C²LSWBVZTHQA; om. CRX

⁴ in mg. W²

⁵ -erum CLSW?VZJTHQ; -erium RXBA

⁶ mittat rep. CRSWBV; rep. mittat ZJTHQABodl

103

Cp. viii¹. Quod si maritus uite uel castitati mulieris insidiatus fuerit, mulieri liceat repudium mittere uiro²

Si uite mulieris quocumque modo insidiatus fuerit maritus, uel si aliis hoc³ facientibus conscius non manifestauerit⁴ mulieri, et secundum leges eam non uindicauerit⁵, si castitati mulieris insidiatus fuerit, uel aliis eam in adulterium prodere conatus fuerit, item si maritus ei⁶ de adulterio inscriptiones posuerit, et adulterium probare non poterit⁷ liceat mulieri repudium mittere marito. ITEM. Illis penis subiciatur maritus, si adulterii accusationem non probauerit, quas mulier passura⁸ fuisset, si conuicta fuisset.⁹ ITEM. Si in eadem domo in qua mulier cum ipso habitat¹⁰ contempnens eam cum alia muliere¹¹ inueniatur, in domo manens, uel in eadem ciuitate degens in alia domo cum aliena muliere frequenter manens conuincatur¹², et semel et bis criminatus uel per parentes suos uel per parentes mulieris, uel per alias idoneas personas huiusmodi¹³ turpitudine¹⁴ non abstinerit, liceat mulieri dissoluere nuptias.

ID 16.160 (om. IDpbv)

¹ Cp. viii om. S

² Quod - uiro CRSWB; om. VZJTHA

³ hoc CRSBZJTA; om. HQBodl

⁴ manifestauerit CRBZTHQ; om. A

⁵ corr. fr. uend- Z

⁶ ei CRBZTHQ; ea A

⁷ poterit WBVZTHQA; potuerit LS; possit RX; ? C

⁸ repeated and canc. Z

⁹ S ends cap. here

¹⁰ -at CRBZTQABodl; -et H

¹¹ -ere CRBZTQABodl; -er H

¹² -atur CRBVH; -antur ZJTABodl

¹³ ab add. ss. V²

¹⁴ turpitudine A

103A (J only)

Cap. xiii¹

Si quis suspicatus fuerit de aliquo – quasi adulterum puniat.

ID 16.161 (IDcrsm only); cf ID 8.111(above, 3.15.43)

¹ ‘+’ in mg. J

104

Cp. v¹. De eo si maritus post tres contestationes inuenerit uxorem suam cum suspecto homine colloquium habentem² [fo.212va]

Si post tres contestationes inuenerit maritus uxorem suam in sancto loco cum suspecto³ homine colloquium habentem, tradat eos ecclesie defensori, uel aliis clericis, ut separatim custodiantur⁴ in periculo defensoris, uel clericorum, ut auditos iudex mittat ad religiosum ciuitatis episcopum, et auctoritate⁵ ipsius accipiat eos, et penis⁶ contra adulteros positos utrosque afficiat, nullo alio requisito, si post tres contestationes inuentus est cum muliere loquutus⁷. Est autem iustissimum⁸ neque adulteros neque raptos mulierum sanctorum⁹ septis uindicari¹⁰, et multo magis si quis de ipso¹¹ adulterio intra sancta¹² aliene mulieri¹³ loquutus est. Et generaliter diffinimus, si quis inuenerit uxorem uel filiam, uel neptem, uel nurum¹⁴ cum aliquo colloquium habentem, et suspicatus fuerit turpitudinis causa eos conuenisse, liceat ambos tradere defensori ecclesie, uel aliis clericis¹⁵ periculo¹⁶ eorum separatim custodiendos, donec iudici innotescere fecerit, et ille secundum leges personas acceperit, et causam discussit.

ID 16. 162 (om. IDpbv)

¹ v CLRWBVA; xv ZT?HQ; vi A²; cp. v om. S

² De - habentem CRSWB; om. VZJTHQA

³ suspecto CRBZTHQBodl; suscepto A

⁴ -antur CRBZTHQ; -ant A

⁵ -ate CRBZTABodl; -ati HQ

⁶ corr. fr. peius R

⁷ loquutus CRBZTHBodl; collucutus Q; loquuntur (add. in mg) A

⁸ notissimum Bodl

⁹ sanctorum CL(both over erasure)SBZTHA; om. RX

¹⁰ corr. to uend- Z; -ri ss H

¹¹ de ipso CRSBZTQABodl; om. H

¹² corr. fr. ecclesiam Q

¹³ al. mul. CRWVZTHABodl; mul. al. B

¹⁴ deprehenderit add. ZJTHA, om. CRSWBV

¹⁵ ss Z

¹⁶ -ulo CRBZTHQ²; -ulos Q; -ulorum A

105

Pandectarum liber¹. De his qui iudicio se sisti promittunt², et ualitudine uel tempestate uel ui fluminis prohibentur, et de aliis exceptionibus et de pactis turpem causam continentibus non obseruandis, et de pactis contra ius ciuile conuentis quod rata non sint, de his etiam qui nuptias uel sponsalia constituunt cum ea quam uxorem ducere non possunt, quod notati sint³

Si quis iudicio se sisti promiserit, et ualitudine⁴ uel tempestate uel ui fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuuatur. ITEM. Quod dicimus succurri ei etiam, qui tempestate aut ui⁵ fluminis prohibitus non uenit⁶, tempestatem⁷ sic intelligere debemus, siue⁸ maritima, siue terrestris sit. [fo.212vb] Tempestatem⁹

¹ om. Z

² -unt LRXSWB; -untur C?

³ i add. R²HQ, om. CLRXSWBZTA; De - sint (sunt R before corr. XS) CRXSWB; om. VZJTHA

⁴ id est infirmitate add. ss S

⁵ corr. fr. uim Z

⁶ pr. non uenit CRVZTHA; non uenit pr. B

⁷ aut ui fluminis – temp. om. X

⁸ in add. Z, om. CRSBJTHA

intelligere debemus¹⁰ talem¹¹, que impedimento sit itineri, uel nauigationi¹², uis fluminis etiam sine tempestate accipienda¹³ est. Vim fluminis intelligimus et si magnitudo eius impedimento sit, siue¹⁴ pons¹⁵ solutus sit, uel nauigium non stetit. Si quis tamen cum posset¹⁶ non incidere in tempestatem¹⁷ uel in fluminis uim si ante profectus esset uel tempore opportuno nauigasset, ipse se artauerit, numquid exceptio¹⁸ ei¹⁹ minime²⁰ prosit? Quod quidem causa cognita erit statuendum. Nam neque sic artandus erit, ut possit edici²¹ cur non multo tempore ante profectus est quam dies promissionis ueniret, neque iterum permittendum est ei, si quid sit quod ei imputetur, causari tempestatem uel uim fluminis. Quid enim²² si quis cum Rome esset ipso tempore promissionis sistendi, et nulla necessitate urgente uoluntatis causa in municipium profectus²³ sit²⁴? Nonne indignus est cui hec²⁵ exceptio patronizetur? Aut quid²⁶ si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste potuit uenire, uel flumen circumire, eque dicendum non semper ei exceptionem prodesse, nisi angustie non patiebantur in²⁷ terra²⁸ iter metiri, uel circumire, cum tamen uel²⁹ flumen sic habundasset ut implesset omnem³⁰ locum in quo sisti oportuit, uel aliqua fortuita³¹ calamitas eundem locum euertit uel prescientiam³² uenienti periculosam fecit, ex bono et equo et hic exceptio ei accomodanda³³ est. Simili modo exceptio datur ei qui cum ad iudicium uenire³⁴ uolebat³⁵, a magistratu retentus est et retentus sine malo dolo³⁶ ipsius, nam si ipse hoc affectauit, uel causam prestitit, non ei proderit exceptio, sed ipse quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit [fo.213ra] qui³⁷ malo dolo³⁸ fecerunt ut³⁹ retineretur, sed si priuatus eum detinuerit, nullomodo ei proderit hec exceptio.⁴⁰ ITEM. Si funere quis domestico impeditus non uenit, debet ei exceptio dari. ITEM⁴¹. Ne quis messium uindemiarumque tempore aduersarium cogat ad iudicium uenire oratione diuini artii exprimitur, quia occupati circa rem rusticam in

⁹ a lacuna here in C; sit add. SJA, om. RS²WBZTHQ

¹⁰ siue maritima siue - debemus in mg. R

¹¹ debemus talem CRBZTHQ; talem debemus A

¹² -ationi CR²LS(with lacuna)BZTHA; nauigantem RX

¹³ -ienda CRBZTHQ; -ianda A

¹⁴ ss A

¹⁵ pons CRBZ²J²THQ; fons A; ? Z; pon...us J

¹⁶ posset CXWVZjT; poss' R; possit HQA; ? B

¹⁷ -atem CRBZTHQ; -ate A

¹⁸ exceptio CRBZTHQ(over erasure); excepto A

¹⁹ om. Q

²⁰ minime CRBZTHQ; crimine A

²¹ lacuna follows in H

²² Si quis tamen cum posset non - enim om. S

²³ profectus CRBZTHQ; prouectus A

²⁴ est add. ss R

²⁵ ss, with erasure in text L

²⁶ quid CWBZTHQA; quod RX

²⁷ in CRWB; om. ZJTHQ

²⁸ iste potuit uenire uel - terra CRBZTH; om. A

²⁹ uel CLR²BZTHA; om. RX

³⁰ ss Z

³¹ fortuita CRBZTHQ; fortuna A

³² prescientiam CRBZ(after lacuna)THQ; presentiam A

³³ -anda CRBZTHQ; -ata A

³⁴ uenire CRBZTHQ; om. A

³⁵ et add. HQ, om. CRB?ZJTA

³⁶ malo dolo CRWB; dolo malo ZJTHQ(corr. fr. dolor)

³⁷ est et retentus sine - qui CRBZTHQ; om. A

³⁸ dolo CRBZTHQ; sinedo A

³⁹ ut C?WBZTHQA; uel RX

⁴⁰ Aut quid si tempestas quidem - proderit hec exceptio om. S

⁴¹ Item CRWBZ; om. JTHQA

forum compellendi non sunt. Sed si pretor aut per ignorantiam uel sochordiam euocare eos perseuerauerit, hiique sponte uenerint, si quidem sententiam dixerit presentibus illis, et sponte litigantibus⁴² sententia⁴³ ualebit, tam et si recte non⁴⁴ fecerit qui eos uocauerit⁴⁵. ITEM. Solet etiam messis uindemiarumque tempore ius dici de rebus que⁴⁶ tempore⁴⁷ uel morte periture⁴⁸ sunt morte, ueluti furti, dampni⁴⁹, iniurie, iniuriarum atrocium, que de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicuntur, et si que similes sunt.⁵⁰ ITEM. Pacta⁵¹ que turpem causam continent non sunt obseruanda. ITEM. Contra⁵² iuris ciuilis regulas⁵³ pacta⁵⁴ conuenta rata⁵⁵ non habentur. ITEM. Si cum ea quis nuptias uel sponsalia constituat, quam uxorem ducere uel non potest uel fas non est, erit notatus.

ID 16.163-6 as CB Varia IA 2a, 2b, 2bis a, 2bis b, 5 d (i) (to proderit hec exceptio omitted in IDpbv; but in IDcrsm); cf above 3.16.2

⁴² litigantibus C²LBZTHA; ligantibus CRX

⁴³ sententia Z

⁴⁴ non CRBZTHQ; om. A

⁴⁵ uoc- CRWVZTHQA; euoc- B

⁴⁶ que CRWVZTHQA; om. B

⁴⁷ que temp. ss Q

⁴⁸ periture CRBZTHQ; preteriture A

⁴⁹ dampni CRBZTHQ; diuini A

⁵⁰ ITEM. Ne quis messium – que similes sunt om. S

⁵¹ Pacta CRSBZTQ; Facta HA

⁵² Contra CRBZTHQ; Honera A

⁵³ -las CRWBVZTA; -lis S

⁵⁴ in mg. C; an erasure follows in Z

⁵⁵ ss R

106

Titulo iiii. Quod quisque soluendo pro alio licet inuito et nesciente eum liberat, et quod alicui debetur ab alio sine uoluntate eius non¹ posse iure exigere, et de ui et metu, et quod aliquis de re sua factus arbiter sententiam dicere non possit, de nauta etiam et caupone et stabulario²

Soluendo quisque pro alio licet inuito et ignorante, liberat eum. Quod autem alicui debetur, alius³ sine uoluntate eius non potest iure exigere⁴. Quod metus causa gestum [fo.213rb] erit, ratum non habeo. ITEM⁵. Vim accipimus atrocem et eam que aduersus bonos mores⁶ fiat⁷, non ea que magistratus recte intulit, scilicet iure licito et iure honoris⁸ quem sustinet. Metum autem presentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. Metus autem causa abesse uidetur, qui iusto timore mortis uel cruciatus corporis conterritus⁹ abest. Rei publice causa eos solos abesse intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti sunt. ITEM¹⁰. Si de re sua quis arbiter factus¹¹ sit, sententiam dicere non potest. Nauta¹² et caupo et stabularius mercedem accipiunt, non pro custodia, sed nauta ut traiciat uectores, caupo uiatores manere in caupona

¹ corr. fr. sunt C, fr. si R

² Quod - stabulario CRSWB; om. VZJTHA

³ alius CRWVZTHQA; aliis B

⁴ ITEM add. A, om. CRBZTHQ

⁵ om. S

⁶ bonos mores CRBZJTQA; mores bonos HBodl

⁷ fia A

⁸ honoris CRBZTHQBodl; bonorum A

⁹ conterritus CRSBZTQABodl; contritus H

¹⁰ om. S

¹¹ factus CRBZJHQBodl; om. TA

¹² Nauta CRBZTHQ; Cauta A

patiat. Stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari, et tamen custodie¹³ nomine tenetur, nam et fullo et sarcinator non pro custodia sed pro parte mercedem accipiunt, et tamen custodie nomine ex locato tenentur.

ID 16.167-71 as CB Varia IA 6d (ii), 6a, 6b(i), 6d, 6e, 6f (ii), 7

¹³ non add. Z, om. CRSBJTHA

107

Lib' viiii, titulo ii¹. De eo qui occiderit alienum seruum latronem insidiantem sibi, uel furem nocte deprehensum, uel in adulterio deprehensum alienum seruum, nec non de eo qui ignem in stipulam miserit, ignis uero ulterius euagatus alienam segetem uel uineam leserit. De eo etiam qui pecus alienum in agro suo deprehenderit²

Itaque si³ seruum tuum latronem insidiantem michi occidero, securus ero, nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut⁴ tamen in⁵ ipsum cum clamore testificetur. Interdum autem deprehensum⁶ ita permittit occidere, si is et telo se⁷ defenderit⁸, ut tamen eque testi[fo.213va]ficetur. ITEM⁹. Qui occiderit adulterum¹⁰ deprehensum seruum alienum, hac lege non tenebitur. ITEM¹¹. Si quis in stipulam suam uel spinam comburendam eius causa ignem immiserit, et ulterius euagatus et progressus ignis alienam segetem uel uineam leserit inquiramus. Nam imperitia eius aut negligentia id accidit. Nam¹² si die uentoso id fecerit, culpe reus est. Nam et qui occasionem prestat, dampnum fecisse putatur, in eodem crimine est et qui non obseruauit ne ignis¹³ longius procederet¹⁴. At¹⁵ si omnia que oportuit obseruauit, uel¹⁶ subita uis uenti ignem longius produxit¹⁷, caret culpa. ITEM¹⁸. Qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter quam ut supra diximus quasi suum, sed abigere¹⁹ debet sine dampno, uel admonere dominum ut²⁰ suum²¹ recipiat.

ID 16.172 as CB Varia IA 12a, 12c (ii), 12d-e; cf ID 16.78, above 3.29.31

¹ tit. ii CRSBZTHQ; om. A

² De - deprehenderit CRSWB; om. VZJTHQA

³ om. Bodl

⁴ ut CRBZJTHA; non S

⁵ id add. ZJTHA, nisi add. ss S², om. CRBVQ

⁶ occidere permittit ut - deprehensum om. W

⁷ se CRSWB; om. ZJTHQABodl

⁸ -erit CRSWBQ; -eret ZJTHBodl; -ere A

⁹ ITEM CRWBZTH; om. A

¹⁰ -erum CRBZTHQBodl; -erium A

¹¹ ITEM CRBZTHQ; om. A

¹² Nam CRBZTHQ; iam A

¹³ ss Z

¹⁴ corr. fr. -it R

¹⁵ At CRBZTHQ; Ac A; ? Bodl

¹⁶ si add. CLX, om. RSWBZTHQABodl

¹⁷ prod- CLSWBZTHQA; perd- RX

¹⁸ ITEM CRBZTHQ; om. A

¹⁹ corr. fr. abire Z

²⁰ diximus quasi suum sed - ut CRBZTHQ; om. A

²¹ ut suum CRBZTHBodl; suum ut Q

108

Titulo iii¹. De eo si seruus² occiderit domino sciente³ uel nesciente, et quod datum ob rem honestam repeti potest, si res propter quam datum est non est sequuta. Si uero turpis sit causa etiam si res sit sequuta, repeti potest⁴

Si seruus sciente⁵ domino occidit, in solidum dominum obligat, ipse enim uidetur dominus occidisse. Si autem inscipienter noxalis⁶ est, nec enim⁷ debuit ex maleficio serui⁸ in plus teneri, quam ut⁹ noxe eum dedatis. ITEM. Ob rem igitur honestam, datum ita repeti potest, si res propter quam¹⁰ datum est sequuta non¹¹ est. Quod si turpis causa accipientis fuerit, etiam si res sequuta sit, repeti potest.

ID 16.173-4 as CB Varia IA 13a (i), 14c; cf ID 16.79, above 3.29.32

¹ iii LRXSWBVZTH; iii C?QA

² si seruus ss B

³ sciente CRSW; inscienter B

⁴ De - potest CRSWB; om. VZJTHQA

⁵ sciente CRBZTHQBodl; faciente A

⁶ -alis CXBVZJTA; -ialis RSWHQBodl

⁷ add. in mg. B

⁸ lacuna follows, ? after erasure C

⁹ ut CRBZTHQ; lacuna A

¹⁰ quam CRSBZJTA; om. HQBodl

¹¹ ss A

109

Libro xvi, titulo i. Quod qui patitur ab alio mandari ut sibi credatur, mandare intelligatur¹

Qui patitur ab alio mandari² ut sibi credatur, mandare intelligitur.

ID 16.175 as CB Varia IA 15e (ii)

¹ Libro xvi (corr. fr. xxi C), titulo i. Quod - intelligatur CRXWB; Quod - int. S; Titulo i, Libro xvi (xxvi A) VZJTHA

² mand- CRBZJTA; mund- HQBodl

110

Titulo ii¹. Quod societas causa fraudendi uel maleficii coita nullius momenti sit, [fo.213vb] et quod quesitum est ex furto uel maleficio non oportere conferri in societatem²

Societas si³ dolo malo aut fraudandi causa coita⁴ sit, ipso iure nullius momenti⁵ est, quia fides bona⁶ contraria est fraudi⁷ et dolo. ITEM. Quod autem ex furto uel ex alio maleficio⁸ quesitum est, in societatem non oportere⁹ conferri palam est, quia delictorum turpis ac feda communio est.¹⁰ ITEM. Si maleficii societas coita¹¹ sit, constat nullam esse societatem.

ID 16.176a as CB Varia IA 16a-c

¹ Tit. ii om. S

² Quod - societatem CRSWB; om. VZJTHA

³ dsi A

⁴ coita CRBZTHQ; coitum A

⁵ momenti CRBZTH: momenta A

⁶ bona CLSWBZTHQA; om. RX

⁷ fraudi CLRXSB²VZTHQ; faudi WB; fraude A

⁸ suo add. A, om. CRBZTHQ

⁹ -ere CRBJTHA; -et S; -eri Z

¹⁰ ex alio maleficio - comm. est apparently over erasure Z

¹¹ coita CRBZTHQBodl; cohorta A

111

Liber xxi, titulo i¹. Eum non esse fugitiuum qui ad amicum deprecaturus confugit²
 Qui ad amicum³ deprecaturus⁴ confugit non est fugitiuus, immo si ea mente ut non
 impetrato auxilio domum non reuertatur, non est fugitiuus.
 ID 16.177 as CB Varia IA 18, cf above 3.29.28

¹ Liber – i om. S

² Eum - confugit CRSWB; om. VZJTHA

³ corr. fr. amicum A

⁴ -urus CRBZTH; -us A

112

Titulo ii¹. Quod si quis² rem alterius minoris uendat quam mandatum sit, res non est alienata³

Si quis rem meam uendidit minoris⁴ quam mandaui⁵, non uidetur alienata.
 ID 16.178 as CB Varia IA 19a (i)

¹ ii CRBVZTQ; iii A. Tit. ii om. S

² quis CRXSW; om. B

³ Quod - alienata CRSWB; om. VZJTHA

⁴ precii add. ZHQBodl, om. CRSWBJTA

⁵ mand- CRBZTHQ; mund- A

113

Lib' xxii, titulo ii¹. Quod ei incumbat probatio qui dicit, non qui negat²

Ei³ incumbit probatio⁴ qui dicit, non qui negat.
 ID 16.179 as CB Varia IA 19a (ii)

¹ Lib. – ii om. S

² Quod - negat CRSWB; om. VZJTHA

³ Ei CRBZTHQ; Si A

⁴ ss B

114

Titulo iiii¹. Qui aduersus quos testimonium dicere non debeant, et quod duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt testes in eodem testamento fieri possunt, quod etiam mulieres ius habent testimonium dicendi in iudicio²

Ne³ inuito⁴ denuntietur ut⁵ testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, uiricum, priuignum, sobrinum⁶, sobrinam, sobrino natum⁷, eosue qui priore gradu sint. ITEM. Ne liberto ipsius liberorum eius parentum uiri uxoris. ITEM. Patrone et ut ne patroni patrone aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogantur⁸ testimonium dicere. ITEM. Idonei non uidentur esse testes quibus imperari potest ut testes sint. ¶⁹ Testis idoneus pater filio aut [fo.214ra] filius patri non est. ITEM. Qui falso uel uarie testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt¹⁰ a iudicibus puniuntur. ITEM. Pater et filius qui in potestate eius est. ITEM. Duo fratres qui in eiusdem¹¹ patris potestate sunt testes utrique¹² in eodem testamento uel¹³ eodem

¹ iiii CRWBVZTA; ii H; iii Q. Tit. iiii om. S

² Qui - iudicio CRSWB; om. VZJTHA

³ Ne CRSWBZJTA; Non HQBodl

⁴ after corr. R

⁵ ut CRBZJTHQ; om. ABodl

⁶ sobrinum CRBZTHQ; om. A

⁷ sobrino natum CRWVZTHABodl; sobrinatum B

⁸ -antur CRBZTQABodl; -atur H

⁹ ¶ CRBZTHQ; om. S; Item item A

¹⁰ corr. fr. -erint C

¹¹ eiusdem CRBZJTA; eius HQBodl

negocio fieri possunt, quoniam nichil nocet ex una domo plures testes alieno negocio adhiberi¹⁴. ITEM. Ex eo quod prohibet lex Iulia de adulteris¹⁵ testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere.¹⁶

ID 16.180-1 as CB Varia IA 19 c (i), 20 d-f; IP 5.32-7; cf +C 4 q 2/3 c 3

¹² pot. sunt testes utrique add. in mg. C?

¹³ in add. and canc. Z

¹⁴ corr. fr. -ere H

¹⁵ -eris CLRS; -eriis C² XWBVZTHA

¹⁶ ITEM. Ex eo quod prohibet - habere om. A (where the next inscription is spread out so widely as to occupy the space this section would take up). In CRXSWBVZJTHQ

115

Lib' xxxiii, cp. i¹. Quod sponsalia et nuptie consensu contrahentium fiant, et quod filia patri non repugnans consentire intelligitur, quod etiam filio familias dissentiente sponsalia fieri non possint, et quod in sponsalibus contrahendis etas diffinita non est²

Sponsalia sicut nuptie consensu fiunt³ contrahentium, et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet⁴. Que patris uoluntati non repugnat, consentire⁵ intelligitur⁶. Tunc autem dissentienti a patre licentia⁷ conceditur, si indignus moribus, uel turpis sponsus ei a patre eligitur⁸. Filio familias dissentiente, sponsalia eius nomine⁹ fieri non possunt¹⁰. In sponsalibus contrahendis etas contrahentium diffinita¹¹ non est, ut in matrimoniis. Quapropter a primordio etatis sponsalia effici possunt, si modo id¹² fieri ab utraque persona intelligatur, id est si non sint minores quam septem annis.

ID 16.182, 183a as CB Varia IA 20 (end); cf ID 8.21, above 3.15.20; IP 6.12

¹ Lib. - i om. S

² Quod - est CRSWB; om. V; Item ZJTHQA (HQ before Lib'). In A Liber - Item is in large capitals occupying an extended space

³ corr. fr. fiun B

⁴ ¶ add. RXBZJT; ITEM add. HQ, om. CSWVA

⁵ non add. Q, om. CRBZTHA

⁶ -itur CRSWBZTQA; -igi H

⁷ -tia CLXSWBZTQA; -tiam R

⁸ ¶ RXSWBVZTHQ; om. C; enlarged initial A

⁹ corr. fr. minime S

¹⁰ ¶ add. RXSVZT

¹¹ diffinita CRBZTHQ; om. A

¹² id CRBZTQA; om. H

116

Titulo ii¹. Quod furor non sinit contrahi matrimonium, sed non impedit recte contractum, et quod in consuetudine libere mulieris non concubinitus sed nuptie intelligende sunt, si questum corpore non fecerit. Quod etiam mulier in adulterio deprehensa publico iudicio sit dampnata, [fo.214rb] necnon quod nulli uxori sit licitum suo marito in captiuitate uiuente ad alium migrare matrimonium²

Furor contrahi matrimonium non sinit³, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit. In libere⁴ mulieris consuetudine⁵ non concubinitus sed nuptie intelligende sunt, si non corpore questum fecerit. ITEM. Que in adulterio deprehensa est, publico iudicio dampnata est. Proinde si adulterii condemnata esse

¹ Tit. ii om. SJ

² Quod - matrimonium CRSWB; om. VZTHA

³ sinit CRBZTHQ; sunt A

⁴ libere CRBZTHQ; libero A

⁵ -ine CRSBJTHA; -inem Z

proponatur, non tantum quia deprehensa est erit notata, sed quia et publico iudicio dampnata⁶. Generaliter diffiniendum est, donec certum est maritum uiuere in captiuitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium⁷.

ID 16.183b as CB Varia IA 21, 23a

⁶ ¶ add. RXVZJTA, ITEM add. S, om. CWBHQ

⁷ al. mat. CRBZTHBodl; mat. al. Q

117

Institutionum libro i¹, titulo ii². Quod diuturni mores legem imitentur³, et quod ea que constituit⁴ queque ciuitas sepe mutantur⁵

⁶Non⁷ scripto in⁸ ius uenit quod usus probauit. Nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur. ITEM. Ea que ipsa sibi queque⁹ ciuitas constituit, sepe mutari solent, uel tacito consensu principis uel alia postea lege data.

ID 16.184 as CB Varia IA 24b-c; IP 5.59

¹ ss Z

² tit. ii CRVZTHA; om. WB. Inst. – ii om. S

³ imitentur CLSWB; mutantur R; mutantur X

⁴ corr. fr. constat R

⁵ Quod - mutantur CRSWB; om. VZJTHA

⁶ Ex add. HQBodl, om. CRSWBZJTA

⁷ Con W

⁸ in CRSWBZJTA; om. HQBodl

⁹ sibi queque CRWVZTHA; om. B

118

Titulo iii¹. Qui sint ingenui²

Ingenuus is est qui statim ut natus est liber est, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus siue ex libertinis, siue ex altero libertino et altero ingenuo³. Sed et⁴ si⁵ quis et⁶ de matre libera nascitur patre seruo⁷, ingenuus⁸ nichilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera et incerto patre natus est, quoniam uulgo conceptus est. Sufficit autem liberam habuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit, et ex contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci, quia non debet [fo.214va] calamitas matris⁹ ei¹⁰ nocere qui in utero est. Ex his¹¹ et illud quesitum est, si ancilla pregnans manumissa sit, deinde ancilla¹² postea facta pepererit liberum an seruum¹³ pariat, Marcellus probat liberum nasci.¹⁴ Sufficit enim ei qui in uentre est liberam matrem uel medio tempore habuisse, quod et uerum est.

ID 16.185 as CB Varia IA 25; IP 5.60a

¹ iiii W; Tit. iii om. S

² Qui - ingenui CRSWB; om. VZJTHA

³ -nuo CRBZTHQ; -nio A

⁴ ss C

⁵ si CRSWBZJTABodl; om. HQ

⁶ et CLRX; om. SWBZJTHQABodl

⁷ seruo CRBZTHQ; suo A

⁸ corr. fr. -nuo Z?

⁹ matris CRBZTQABodl; matis H

¹⁰ ei CRBZTHQ; om. A

¹¹ etiam add. HQ, om. CRBZJTABodl

¹² pregnans manumissa sit - ancilla CRBZTHQ; om. A

¹³ -u- ss H

¹⁴ Sufficit autem liberam – liberum nasci om. S

119

Titulo viii¹. Quod domini in seruos uite necisque potestatem habeant, et quicquid per seruum acquiritur domino acquiritur, et quod qui² sine causa seruum suum occiderit non minus sit puniendus quam qui alienum, quod etiam serui intolerabili dominorum seuicia pressi uendi cogantur, et dominis precium³ detur⁴

Apud omnes pereque⁵ gentes animaduertere⁶ possumus dominis in seruos uite necisque potestatem esse, et quodcumque per seruum acquiritur id domino acquiritur. ITEM⁷. Qui sine causa seruum suum occiderit⁸, non minus puniri iubetur quam qui seruum alienum occiderit. ¶ Pius Antonius consultus a quibusdam presidibus prouinciarum de his seruis qui ad edem sacram⁹ uel statuam principum confugiunt, precepit ut si intolerabilis¹⁰ uidetur dominorum seuicia cogantur¹¹ seruos bonis conditionibus uendere, ut precium dominis daretur. Et recte expedit enim reipublice ne quis re sua male utatur. Cuius rescripti ad Elium¹² Marcianum emissi uerba hec sunt, Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam¹³ esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahatur¹⁴. Dominorum interest¹⁵ ne auxilium contra seuitiam uel famem¹⁶ uel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste¹⁷ deprecantur. Ideoque cognosce¹⁸ de querelis eorum qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt¹⁹, et si uel durius habitos quam equum est, uel infami iniuria affectos cognoueris, uendere iube ita ut in potesta [fo.214vb] tem domini non reuertantur.

ID 16.186 as CB Varia IA 26a-c

¹ corr. fr. iiii W; Tit. viii om. S

² ss S

³ prec. dom. S

⁴ Quod - detur CRSWB; om. VZJTHA

⁵ pereque LRXSWBZ²JTHQABodl; lacuna and eque C; eque Z

⁶ animaduertere CRBZTHQ; adinaduertere A

⁷ om. S

⁸ corr. fr. oderit Z

⁹ ss R

¹⁰ in- ss Z

¹¹ cogantur CRBZTHQ; om. A

¹² ad Elium CRBZTHQ; alienum A

¹³ intemeratam add. ss S²

¹⁴ sed add. HQ, om. CRSBZTA

¹⁵ s. in re, id est utilitate add. ss S²

¹⁶ famem CRSWBQ; famam ZJTA; fam' H

¹⁷ iuste CRSWB; iniuste ZJTHQA

¹⁸ cognosce CRSWBHQ; cognoscere ZJTA

¹⁹ -g- ss H

120

Liber x, titulo x¹. Quod duo fratres qui sub eodem patre sunt testes in unum testamentum fieri possunt, et quod in testibus esse non debet qui in potestate testatoris est²

Duo³ fratres qui in eiusdem potestate patris sunt, utrique testes in unum testamentum possunt fieri, quia nichil nocet ex una domo plures⁴ alieno negotio adhiberi. In testibus autem non debet esse qui in potestate testatoris est.

ID 16.187 as CB Varia IA 32 ; cf above 3.29. 52 and 114 § 8

¹ Liber - x om. S

² Quod - est CRSWB; om. VZJTHA

³ Duo CRBZ²THQ; Quo A

⁴ testes add. ZJTHQABodl, om. CRSWB

121

Titulo xii¹. Quibus non liceat facere testamentum²

Non omnibus licet facere testamentum. Statim enim hii qui³ alieno iuri subiecti sunt testamenti⁴ faciendi ius⁵ non habent. ITEM⁶. Testamentum facere non possunt impuberes⁷, quia nullum eorum animi iudicium est. ITEM⁸. Furiosi qui mente carent non ad rem pertinet si impubes postea⁹ pubes factus aut¹⁰ furiosus postea compos mentis factus fuerit, et decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum quo furor eorum intermissus est, iure testati esse uidentur. ITEM. Mutus et surdus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquitur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudiat. Nam et mutus is¹¹ intelligitur¹², qui eloqui nichil potest, non qui tarde loquitur

ID 16.188 as CB Varia IA 33; IP 5.60b

¹ Tit. xii om. S

² Quibus - testamentum CRSWB; om. VZJTHA

³ ss C

⁴ -enti CRXSBVZ²JTA; -entum WHQBodl; -entu Z

⁵ after habent below Q; ss T

⁶ om. S

⁷ -eres CRVZTHQA ; -es B

⁸ ITEM CRSWZTHQA; om. BV

⁹ -s- ss Z

¹⁰ -t ss H

¹¹ corr. fr. his his H

¹² Nam et - intell. repeated R

122¹

Liber ii, titulo i². De eo si quis non maritali affectione mulierem sibi copulauerit, et ex ea liberos sustulerit, postea uero et³ nuptialia instrumenta cum ea fecerit⁴

Si quis mulierem in suo contubernio copulauerit non ab initio affectione maritali, eam⁵ tamen cum qua potuerat⁶ habere coniugium, et ex ea liberos sustulerit, postea uero affectione procedente etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, filiosque uel filias [fo.215ra] habuerit, non solum eos liberos qui post dotem editi sunt iustos, et in potestate esse patris, sed etiam anteriores, quia et his qui postea nati sunt occasionem legitimi nominis prestiterunt obtinere censuimus, etiam si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, uel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint, ita demum tamen nepos neptisue et⁷ pronepos⁸ proneptis heredum numero sunt.

ID 16.189 to subtracti fuerint only (CB Varia IA 34a as here); cf ID 8.32, above 3.15.29

¹ om. HQBodl

² Liber – i om. S; tit. i in mg. L²

³ et CRXS; etiam WB

⁴ De - fecerit CRXSWB; om. VZJTA

⁵ eam CLRB; ea XSZJTA

⁶ potuerat CRSWB; putauerat ZJTA

⁷ et CRWBZJT; om. A

⁸ neptisue et pronepos in mg. C

123

Titulo xviii¹. Quod non ualeat illud quod ex turpi causa promissum est²

Quod turpi ex³ causa promissum est, ueluti si quis homicidium uel sacrilegium se facturum promittat, non ualet.

ID 16.190 as CB Varia IA 38a

¹ Tit. xviii om. S

² Quod - est CRSWB; om. VZJTHQA

³ turpi ex CRWBVZTHA; ex turpi LXS

124

Lib. i, titulo ii¹. De ui atque iniuria propulsanda²

Vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc uenit, ut quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit iure fecisse estimetur.

ID 16.191 as CB Varia II 16a; cf ID 10.118, above 3.20.47; IP 8.56

¹ Lib. – ii om. S

² De - propulsanda CRSWB; om. VZJTHQA

125

Titulo iii¹. Quod lex hoc in futurum uetat quod in preteritum indulget²

Cum³ lex⁴ in preteritum quid indulget, in futurum uetat.

ID 16.192 as CB Varia II 16b (i); IP 5.60c

¹ iii CRWBVA; ii Z(ss)JTHQ; Tit. iii om. S

² Quod - indulget CRSWB; om. VZJTHA

³ Cum CRBZJTHQ; Tum A; um Bodl

⁴ om. Bodl

126

Titulo v¹. Quod receptum sit perfectum partum septimo mense nasci, et qui filii sequantur patrem, qui matrem, et quod furiosus uxorem non potest ducere, sed matrimonium retinere²

Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est, propter auctoritatem doctissimi uiri Ypocratis, et ideo credendum est eum qui ex iustis nuptiis septimo mense³ natus est iustum filium esse. ITEM⁴. Cum legitime nuptie facte sint⁵, patrem liberi⁶ sequuntur, uulgo quesiti matrem secuntur⁷. ITEM⁸. Vulgo concepti⁹ dicuntur qui patrem demonstrare non possunt, uel qui possunt quidem, sed eum habent quem habere non licet. ITEM. Lex nature hec est, ut qui nascitur sine¹⁰ legitimo matrimonio, matrem sequatur. ITEM. Qui in utero sunt in toto pene iure ciuili intel[fo.215rb]liguntur in rerum natura esse. Nam et legitime hereditates his restituuntur, ita¹¹ ut si pregnans mulier ab hostibus capta sit, id¹² quod natum erit quamuis apud bone¹³ fidei emptorem pepererit tanquam furtiuum usu non capitur¹⁴. Furiosus¹⁵ licet ducere uxorem non possit, retinere tamen¹⁶ matrimonium potest.

ID 16.193 as CB Varia II 16b ii - f, cf above 3.26.4; IP 5.61-5 to non capitur only

¹ v CRBZTHQ; iii A; Tit. v om. S

² Quod - retinere CRSWB; om. VZJTHQA

³ sept. mense CRWVZTHA; mense sept. B

⁴ ITEM CRBZTHQ; Titulo v A

⁵ sint LRXBVZTHQA; sunt CSW

⁶ partly in mg. C?

⁷ uulgo quesiti - secuntur CLR²SWZTHQA; om. RXB

⁸ ITEM C²LRXSBVZTHQA; om. CW

⁹ concepti CRBZTHQ; percepti A

¹⁰ ss Z

¹¹ ita CRBZTHQ; om. A

¹² quod add. and canc. B

¹³ bone CRBZTHQ; bene A

¹⁴ corr. fr. capiatur Q; ¶ add. ZJTH; ITEM add. A

¹⁵ Fur- CRBZTHQ; Cur- A

¹⁶ retinere (-ti- ss T) tamen LRXSWVZTHQA; retinerere tamen C; tamen retinere B

127

De lege tamen¹ Theodosiana². De illicito pacto³

Si inter aliquos conueniat⁴ ut de admittendo crimine, uel inferenda uiolentia, uel faciendo quod leges⁵ aut honestas prohibet, aut de rebus alicuius aut de bonis⁶ inuentis aliqui paciscantur⁷, hec pacta ualere non possunt.

ID 16.194

¹ tamen CLR; *om.* SWBVZJTQA

² Theodosiana CRWVZTHQA; Theosiana B

³ pacto CRBZTHQ; facto A. De ill. pacto *om.* V

⁴ con- *ss* H

⁵ leges CRWVZTHQA; lex B

⁶ bo- *repeated and canc.* Z

⁷ -antur CRWBZ²JTHQ; pascantur Z; -atur A

128

Item in libro v¹. De eo qui unam rem duobus donauerit²

Si quis³ unam rem per legitimas scripturas duobus donauerit, uni prius et alteri postea, non querendum est in his donationibus qui prius⁴, qui posterius acceperit, sed qui rem tradente donatore⁵ possederit, is eam cui est tradita possidebit. Nec interest utrum in parentes an in extraneos facta sit talis donatio.

ID 16.195; IP 5.66a

¹ Item – *v om.* S

² De - donauerit CRSWB; *om.* VZJTHA

³ quis CRSWBV; aliquis ZJTHQABodl

⁴ et alteri postea - prius *in mg.* T; qui prius *repeated and canc.* J

⁵ -ore CRSWBZJTA; -orie HQBodl

129¹

De petitione debiti, et quod dampnum sicut lucrum inter socios sit communicandum, nisi quid culpa socii sui sit euersum, et quod pacta ab inuitis contra leges facta nullam uim habeant, et quod pactum mala fide factum debet esse irritum, quod priuata conuentio nichil derogat iuri publico²

Licet³ prior petitor⁴ offerat sacramentum, tamen cum nulla probatio est debiti, is qui accusatur potest fidem suam⁵ iusiurandi⁶ religione firmare. ¶ Si quando pulsatus repetenti⁷ pecuniam obtulerit sacramentum, et ille ei iusiurandi⁸ necessitatem [fo.215va] ultro concesserit, non potest postea ab eo debitum postulare⁹. Heres eius cui pecunia credita dicitur ad sacramentum uocari¹⁰ non potest, quia que egerit auctor suus ad integrum scire non potuit.¹¹ ¶ Quicquid in rem commodatam ob morbum uel aliam rationem impensum est, a domino recipi potest. ¶ Si facto incendio, ruina, naufragio, aut quolibet¹² simili casu res commodata¹³ amissa sit, non tenebitur eo nomine is cui commodata est, nisi forte cum posset rem commodatam saluam

¹ *v. add.* A

² et quod dampnum sicut- publico CRSWB; *om.* VZJTHA

³ Licet CRBZJTHQ; Dicet A; icet Bodl

⁴ *corr. fr.* portitor B

⁵ fidem suam CRSBZJTABodl; suam fidem HQ

⁶ ius- CRWBVA; iuris- ZJTHQBodl

⁷ rep. puls. *subs. reversed* C

⁸ ius- CRSWBA; iuris- ZJTHQBodl

⁹ ¶ *add.* RXVZA

¹⁰ uocari CRBZTHQ; uocare A

¹¹ Heres eius cui pecunia – non potuit *om.* S

¹² *corr. fr.* qua- R

¹³ commodata CRBZTHQ; commoda A

facere¹⁴, suam pertulit¹⁵. Si seruum uel equum uel quecumque alia aliquis ab altero ad usum tantum seruiendi commodata suscepit, et eos ad pugnam uel ubi uite periculum incurrant¹⁶ duxerit¹⁷ ad redditionem commodate rei merito a domino retinetur.¶ Si¹⁸ facto pretio rem uendendam aliquis cuicumque crediderit, et dum ab eo uendenda¹⁹ profertur²⁰ quacumque²¹ occasione perierit, ei²² perit qui eam dederit²³ distrahendam. Ceterum si rem acceptam non rogante domino sed promittente²⁴ eo qui accepit dum uelit uenundare perdiderit, sibi rei perditae ingerit detrimentum.¶ Creditor si sine conditione pignus sibi depositum tenens ter debitorem suum conuenerit, ut soluto debito pignora sua recipiat, quod si debitor noluerit, post tres admonitiones soluto debito pignora sua suscipere²⁵ creditor²⁶ distrahendi pignoris liberam habeat²⁷ potestatem.²⁸¶ Sicut lucrum ita dampnum inter socios²⁹ communicatur, nisi quid³⁰ culpa socii uel fraudi euersum³¹ sit.³² Pacta³³ que ab inuitis contra leges constitutionesque fiunt, nullam uim habere indubitati est iuris. ITEM. Pactum³⁴ quod mala fide factum est³⁵, irritum [fo.215vb] esse debet. Priuata conuentio nichil derogat iuri publico³⁶.

ID 16.196-201; IP 5.66b-9a (to habebit potestatem only)

¹⁴ saluam facere CRBZTHQ; saluare A

¹⁵ ¶ *add.* RXBVZTA (*om.* HQ)

¹⁶ *ss* Q

¹⁷ *corr. fr.* dixerit C

¹⁸ uero *add.* W

¹⁹ uendenda CRWBZTHA; uentita Q

²⁰ prof- CRBZTHQ; perf- A

²¹ quacumque CLWBZTHQA; aliqua RX

²² qui *add.* ZJTA, *om.* CRWBZ²HQBodl

²³ -erit C?LRX; -erat WBVZTHQABodl

²⁴ promittente LRXWBVZTHQBodl; permittente C?; promittendet A

²⁵ recipiat quod si debitor - suscipere CRBZTHQ; susciperet A

²⁶ -r *ss* C

²⁷ habeat CRWB; habebit ZTHQA

²⁸ Si facto incendio ruina -habeat potestatem *om.* S; De sociis *add.* Jmg.THQA; *space for rubric* Bodl, *om.* CRBZ

²⁹ socios CRBZTHQ; socies A

³⁰ quid CRBZTHQ; qui A

³¹ fraudi euersum CLRXXW; fraude euersum R²SBVZHQBodl; fraude uersum T; fraude uerum A

³² De pactis *add.* Jmg.THQA, ITEM *add.* S, ¶ *add.* W, *om.* CRBZ; *space for rubric* Bodl

³³ Pacta CRBZTHQ; Facta A

³⁴ ITEM. Pactum CRBZTHQ; actum A

³⁵ factum est CRSWB; est factum ZJTHQA

³⁶ nichil der. iuri pub. CRSWB; iuri pub. nichil der. ZJTHQA

130

*Quid reddendum sit ab herede si antecessor eius non fuerit de facti sui scelere
conuentus atque conuictus¹*

In criminalibus causis si quis antequam² moriatur non fuerit de facti sui scelere conuentus atque conuictus si post eius obitum quod ab eo cum pena³ reddendum⁴ erat fuerit⁵ apud successores eius⁶ fortasse repertum, hoc tantummodo⁷ ab herede⁸ reddendum⁹ est, quod ad eum cognoscitur peruenisse. Ceterum in tali re heres nec ad penam nec ad aliquam satisfactionem tenetur obnoxius.

ID 16.202

¹ Quid - conuictus CRSWBV; om. ZJTHA

² -quam ss Q

³ cum pen. ss R

⁴ red- in mg. C; corr. fr. repertum S

⁵ sui scelere conuentus - fuerit om. A

⁶ re add. A

⁷ tantummodo CRSWB; tantum ZTHQABodl

⁸ herede CRBZTQABodl; -ode H

⁹ corr. fr. repertum S²

131

Qui debeant¹ iurare²

Lex precipit ut probatio non a possessore sed a petitoris partibus requiratur, quia omnem probationem ab eo queri debere dicit, qui petitam rem desiderat obtinere, non ab illo qui se³ iuste⁴ tenere contendit, preter illum tantum casum ubi interrogare necesse est possidentem utrum ex sua persona an ex successione⁵ ceperit possidere.

ID 16.203; IP 5.17

¹ de- ss Z

² Qui debeant (de- ss Z) iurare CRSWBVZJTHQ; Item A

³ se CRBTZHQ; om. A

⁴ corr. fr. iniuste R

⁵ -ione CRSBJHTA; -ore Z

132

*De iuramento testium, et de his qui quoslibet percusserint, et de his qui alicui os
fregerint, uel aliquod membrum excusserint, uel aliquem occiderint¹*

Testes² priusquam de causa interrogentur sacramento debent constringi, ut iurent se nichil falsi esse dicturos. Honestioribus autem magis quam uilioribus fides adhibeatur. Vnius³ autem testimonium quamlibet splendida et idonea uideatur esse persona, nullatenus audiendum. ¶ Si quis ingenuus ingenuum uel seruum percusserit, ut sanguis non exeat, pro unoquoque ictu usque ad tres solidos idem⁴ culpabilis iudicetur. Si uero homo ecclesiasticus aut regius hoc fecerit, solidos tres. Similiter si seruus homini [fo.216ra] ecclesiastico uel regio uel franco hoc fecerit, solidos tres⁵ aut cum sex iuret⁶. Si seruus ingenuo aut regio uel ecclesiastico homini sanguinis⁷ effusionem fecerit, sol' quinque⁸ et dimidio⁹ culpabilis¹⁰ iudicetur, aut cum sex iuret.

¹ et de his qui quoslibet - occiderint CRSWBV; om. ZJTHQA

² Testes CRWVZTHQA; Vestes B

³ Vnius CRBZJHQA; Vnus T

⁴ idem CRSWB; id est ZTHQA

⁵ Similiter si seruus hominem - tres in mg. Q

⁶ iurex Z. ¶ add. RWZTA, ITEM add. S, om. CXBVH

⁷ corr. fr. sanguis Z

⁸ sol' quinque CRWBV; quinque sol' ZQA; quinque solidos JT; quinque solidis H

⁹ -id- ss A

¹⁰ culpabilis C²LR²SVZTHA; om. CRX

Similiter si ingenuus regius aut ecclesiasticus homo seruo os fregerit¹¹, viiii sol' culpabilis iudicetur, aut cum sex iuret. Quod si seruus homini franco hoc fecerit, xxxvi sol'¹² culpabilis iudicetur¹³ aut cum sex iuret. Si uero regio aut ecclesiastico homini¹⁴ hoc fecerit, sol' viiii. ¶ Quod si seruus seruum percusserit bis uel ter, propter pacis studium quatuor denarios¹⁵ culpabilis iudicetur. Si sanguinem effuderit, sol' tres et dimid'. Si os ei fregerit, quinque sol'¹⁶. Quod si oculum, auriculam, pedem, nasum, excusserit, xviii sol' aut cum sex iuret. ¶ Si quis ingenuus ingenuum¹⁷ percusserit, xviii sol' culpabilis¹⁸ iudicetur¹⁹, aut cum sex iuret. ¶²⁰ Si quis ingenuus²¹ ingenuo in quolibet membro os fregerit²² uel si eum transpunerit, uel intra coxas plagauerit, xxxvi sol' culpabilis iudicetur, aut cum sex²³ iuret²⁴. Si²⁵ pollicem ingenuus ingenuo excusserit²⁶, l sol', si pollex ibidem pependerit²⁷ xxxvi²⁸ sol'.²⁹ ¶³⁰ Si secundus digitus unde sagittatur excussus fuerit, xxxvi sol' componatur³¹. Si quis alicui manum uel³² pedem truncauerit, uel oculum effoderit, auriculam uel nasum amputauerit, c solidis culpabilis iudicetur. In omni uero mancatione si membrum mancatum³³ pependerit³⁴, medietatem componat quam componere debuerat si ipsum membrum abscisum fuisset. Si medium digitum excusserit, xv sol', si quartum uel quintum similiter, si dentem v sol'. [fo.216rb] ¶³⁵ Si quis hominem in capite ita plagauerit, ut sanguis ad terram cadat, xv sol' culpabilis iudicetur. Ista omnia si negauerit, cum sex iuret³⁶. Si quis hominem regium uel ecclesiasticum interfecerit, c sol' culpabilis iudicetur, aut cum xii iuret. Si seruum, xxxvi aut cum sex iuret. Vnde autem³⁷ liber homo xv sol' persoluit, regius homo uel ecclesiasticus medietatem componat, uel deinceps quantumcumque culpa ascenderit. ¶³⁸ Si quis ingenuus ingenuum interfecerit, et eum cum ramis cooperuit³⁹, et⁴⁰ in puteo uel in quocumque loco celare uoluerit, quod dicitur mortridum, dc sol' culpabilis iudicetur, aut cum lxxii iuret. Vbicumque autem dc⁴¹ accedunt, simili modo lxxii iuratores.

ID 16.204; IP 5.21 to nullatenus audiendum only

¹¹ corr. fr. fergerit A

¹² xxxvi sol' (solidos W) CRSWBV; sol' xxxvi ZJHQA; sol' xxxvii T

¹³ culp. iud. in mg. J

¹⁴ homini CRBZTQA; om. H

¹⁵ -arios LRXSZTHQA; -ariis CWB; den' V

¹⁶ ¶ add. ZJTA, om. CRBVHQ

¹⁷ corr. fr. -num Z

¹⁸ -ili W

¹⁹ culp. iud. in mg. J

²⁰ ¶ CRWVZJT; om. B(though a large initial S follows)HA

²¹ ss Q

²² corr. fr. -grerit H

²³ sex CRBZTHQ; iii A

²⁴ Similiter si ingenuus regis – iuret in mg. X; aut cum sex iuret in mg. Q

²⁵ sanguinem effuserit add. and canc. Q

²⁶ ing. exc. CRBZTA; exc. ing. HQ

²⁷ corr. fr. pendiderit J

²⁸ xxxvi CRBZTHQ; xxxvii A

²⁹ sol' CRBJHTA; sol' componatur Z; om. HQ

³⁰ ¶ om. SBH (though a large initial follows)

³¹ Si secundus digitus unde - compon. in upper mg. Z; ¶ add. JTA

³² uel CRBHQ; aut ZJTA

³³ -atum C?RBZJHQA; -arum T

³⁴ pependerit CRWBHQ; pendiderit ZJT; pendidit A

³⁵ om. BH (but large initial follows in B); ITEM add. S

³⁶ ¶ add. ZJT

³⁷ autem LRXSWBZTHQA; tamen C

³⁸ om. BH (but large initial follows in B; in V). Item add. S

³⁹ cooperuit CRVJTA; cooperuerit SWBZ; operuit HQ

⁴⁰ et CLXSWBV; om. R; uel ZJTHQA

⁴¹ sol' add. ZJTHQA, om. CRSWBV

133

De lege Theodosiana¹. De eo qui aliquem in carcerem detruserit ut ei aliquid² extorqueat³, et de eo qui dolum uel metum adhibuerit ut res ad alium transeat. De eo etiam qui id quod minori etate gessit in maiori silentio reuocare noluerit⁴

Qui autem aliquem in carcerem detrusit⁵ ut aliquid ei extorqueret, quicquid ob hanc⁶ causam factum est, nullius momenti est⁷. Dolus⁸ est cum aliud agitur aliud simulatur. Qui dolum uel metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de ui et dolo actione tenebitur.¶⁹ Si quis id¹⁰ quod minori etate gessit postquam maior effectus est silentio suo et taciturnitate reuocare noluerit, de hac re integri restitutionem retinere non potest.

ID 16.205

¹ Theodosiana CRWVZTHQ; Theosiana B; Theodosiana cccviii A. De lege Theod. om. S

² corr. fr. aliquem W

³ -queat C²LXSWB; -quet R; ? C

⁴ De - noluerit CLRSWBV; om. ZJTHQA

⁵ detrusit CR²WBZTHQ; detruserit RX; destruxit A

⁶ hanc CRBZTQABodl; hoc H

⁷ momenti est CRSWB; est momenti ZTHQA. ¶ add. RWBVZTA, om. CSHQ

⁸ Dolus CRXBVZTHQ; Solus A

⁹ om. SH

¹⁰ id LR²SWBVZTHQA; ea CRX

134

De quinto¹ libello capitularium, cp. cii². Quod anathema sit quicumque aut secularis³ alicui de clero absque audientia episcopi uel archidiaconi [fo.216va] uel archipresbiteri iniuriam inferre presumpserit⁴

Quicumque iudex aut secularis presbitero aut⁵ diacono aut cuilibet clerico aut de iunioribus absque audientia episcopi uel archidiaconi uel archipresbiteri iniuriam inferre presumpserit, anathema ab omnium Christianorum consortio habeatur.

ID 16.206, cf above 3.10.38

¹ corr. fr. quinque B

² cp. cii. CWBVZJTHQ; cp. xcii obsccorr. to ccii R?; cp. iii X; om. A; LS lack De quinto - cii

³ -aris C²LSWBV; -arium RX; ? C

⁴ Quod - presumpserit CLRSWBV; om. ZJTHA

⁵ aut CRSWBVZJTABodl; uel HQ

135

Cp. ccvi¹. Quid sit faciendum latronibus pro prima culpa, quid pro secunda, quid pro tertia²

³De latronibus ita precipimus obseruandum ut pro prima⁴ culpa non moriatur, sed unum oculum perdat. De alia uero culpa, nasus ipsius latronis truncetur, de tertia culpa si non emendauerit, moriatur.

ID 16.207

¹ Cp. ccvi CR²WBVZJ?THQ; xxvi RX; om. LSA

² (xxvi add. C) Quid - tertia CLRSWBV; om. ZJTHQA

³ Sed add. H, om. CRBZTQABodl

⁴ pro prima CRBZTHQ; proima A

136

Cccviii¹. Qui non sint admittendi testes²

¹ cccviii CRWBZJTHQ; cccxiii A; om. S

Placuit ut testes non admittantur qui sunt socii criminis, nec infames, nec calumpniatores, uel ceteri quos canones et lex prohibet.

ID 16.208; IP 5.29/30

² Qui - testes CRSWBV; om. ZJTHQA

137

Cccxiii¹. Ne illi super alium credatur qui de se confessus est²

Placuit ut qui de se confessus est, super alium non credatur.

ID 16.209; IP 3.31

¹ cccxiii CRWBZTHQ; cccxiii A; om. S

² Ne – conf. est (om. W) CRSWBV; om. ZJTHA

138

Cccxiii¹. Ne unius hominis² testimonium accipiat³

Vt testimonium unius hominis⁴ non accipiat. Nam si ex utraque parte plures sint, ueraciores atque religiosiores et honestiores eligantur, qui sacramento suum confirment testimonium, nichilque falsi se⁵ esse dicturos.

ID 16.210; IP 5.22

¹ cccxiii C² LR²WBVZTHQ; om. CRXS; cccxiii A

² ss R

³ Ne - accipiat CRSWBV; om. ZJTHA

⁴ Vt – hominis] Vt unius hominis [sic] testim. W

⁵ falsi se CLR²SWB; falsum se RX; se falsi ZTHQA

139

Cccxiii¹. De fure noctu in furto capto si occisus fuerit²

Fur³ nocturno tempore captus in furto⁴ dum res furtiuas secum portat⁵, si fuerit occisus, nulla ex hoc⁶ homicidio querela⁷ nascatur.

ID 16.211

¹ cccxiii CRBZTHQ²; cccxiii WVQ; cccxiii A; om. S

² De - fuerit CRSWBV; om. ZJTHQA

³ Fur CRWBZTH; Cur Q; Vir Bodl

⁴ in furto ss Q

⁵ portat CRBZTHQ; portet A

⁶ hoc CRWVZTHQA; om. B

⁷ quer. hom. marked for reversal Q

140

Cccxiii¹. De eo qui² de³ fure nesciens aliquid comparauerit⁴

Si quis de fure nesciens aliquid comparauerit, querat accepto spacio [fo.216vb] uenditorem. Quem si non potuerit inuenire, probet se cum sacramento et testibus innocentem⁵, et quod apud eum cognoscitur restituat, et furem querere non desistat. Quod si furem celare uoluerit, et periurans postea detectus⁶ fuerit, tanquam fur ille⁷, ita iste in crimine dampnetur.

ID 16.212

¹ cccxiii RBVZTA; cccxlix L; cccxiii W; cccxiii HQ; om. S; ? C

² ss B

³ om. W

⁴ De - comparauerit CLRSWBV; om. ZJTHQA

⁵ et testibus innocentem om. A

⁶ corr. fr. detestatus S

⁷ fur ille CRSWB; ille fur ZTHQA

141

Cccxlv¹. De eo qui occulte uel in die alterius animal occiderit et negauerit²

Si quis occulte uel³ in die alterius caballum aut bouem aut aliquod animal occiderit, et negauerit, et postea exinde probatus fuerit, tanquam furtium componat.

ID 16.213

¹ cccxlv CRWBZHQ²; cccxlv cap. JTA; ccclv Q; om. S

² De - negauerit CRSWBV; om. ZJTHA

³ corr. fr. aut Q

142

Cccxlv¹. De eo qui causa faciente alienum animal occiderit et non negauerit²

Si quis causa faciente occiderit alienum animal, et non negauerit, simile³ dare non tardet, et cadauer mortui accipiet.

ID 16.214

¹ om. S

² De - negauerit CRSWBV; om. ZJTHQA

³ -ile CRSWBVHQ; -ilem ZJTA

143

Cccxlvii¹. De eo qui furtiuam rem scienter² emerit³

Si quis furtiuam rem scienter emere presumpserit, et exinde probatus fuerit, similem rem reddat ei⁴ cuius pecuniam comparauit, salua uidelicet eius iusticia in altero.

ID 16.215

¹ om. S

² scienter C²LXSWBV; sciente CR

³ De - emerit CLRSWBV; om. ZJTHQA

⁴ ei CRXSWB; illi ZJTHQ²A; eilli Q

144

Cccxlviii¹. De eo qui de latrone furtiuam rem scienter ad custodiendum acceperit²

Si quis de latrone furtiuam rem scienter ad custodiendum acceperit, quasi fur componat.

ID 16.216

¹ om. S

² De - acceperit CRSWBV; om. ZJTHQA

145

Cccliii¹. De eo qui uiam publicam aut lithostratum² alicui contra legem clausurit³

Si quis uiam publicam aut lithostratum, uel uiam communem alicui clausurit contra legem⁴, cum sua lege componat, et clausuram quam ibi fecit tollat. Quod si negare uoluerit, cum duodecim sacramenta talibus iuret.⁵

ID 16.217

¹ cccliii CRWBVZTH; ccclii Q; cccxlvi A; om. S

² lithostratum RXSWBV; lithotrastum C; ? L

³ De - clausurit CRSWBV; om. ZJTHQA

⁴ cl. contra legem CRWVZTHQA; contra legem cl. B

⁵ clausuram quam ibi fecit - iuret om. A, running beginning of c 146 into end of c 145

146

Cccli¹. De eo qui conuicinal² uel³ pastorem uiam clausit⁴ [fo.217ra]

Si quisquam⁴ conuicinal⁵ uel⁶ pastorem⁷ uiam⁸ clausit cum sua lege componat⁹, et ipsam uiam aperiat. Similiter et de semita faciendum est.

ID 16.218

¹ om. S

² et S

³ De - clausit CRSWBV; om. ZJTHQA

⁴ quisquam CLRSBVZJTHQ²; quis WQ

⁵ conuic- CRWVZTHBodl; uic- B

⁶ uel CRSBVZTHQ; aut W

⁷ uel past. om. L

⁸ uiam CLRSW; om. BVZJTHQ

⁹ Si quisquam conuicinal² - componat om. A, running beginning of c 145 into end of c 146

147

Ccclv¹. De eo qui fontem uel puteum inuidia coinquinauerit²

Si quis fontem quacumque inuidia coinquinauerit³, emendet eum primo, ut nulla sit coinquinationis in eo suspicio⁴, et cum lege sua uicinis suis⁵ hoc emendet. Si autem plurimorum uicinarum puteus fuerit⁶ compositionem inter se mutentur⁷.

ID 16.219

¹ ccclv C?RWBVZTHQ; cccxlvi A; om. S

² De - coinquinauerit CRSWBV; om. ZJTHA

³ uel maculauerit add. ZJTHQA, om. CRSWBV

⁴ suspicio CRSWBV; suspitio ZJTHQA (in eo coinq. susp. Q)

⁵ suis CRWBV; om. ZJTHQA

⁶ put. fu. CRWBZJTA; fu. put. HQBodl

⁷ -tu- ss A

148

Ccclvi¹. De eo cui aurum uel argentum aut ornamenta uel quecumque species fuerint commendate, et in domo ipsius² cum rebus suis fuerint cremate, uel furto ablate³

Si cui aurum uel argentum aut ornamenta uel quecumque species fuerint commendate, siue⁴ ad custodiendum tradite sint, siue uendende, et in domo ipsius cum rebus suis⁵ forsitan fuerint incendio cremate, una cum testibus qui commendata suscepit prebeat sacramenta, nichil exinde suis profuisse compendiis, et nichil cogatur exsoluere excepto auro et argento quod ardere non poterat.⁶ Si uero que commendata fuerant furto probantur ablata, ei qui commendata perdiderat spacium tribuatur, donec furem sua⁷ inuestigatione perquirat⁸, et si eum inuenerit, commendatori res proprias⁹ tantummodo reformare procuret. Compositio uero furti ad eum qui habuit commendata pertineat. Quod si fur non fuerit intra statutum tempus inuentus, medietas rerum commendatarum¹⁰ domino suscipiente reddatur. Dampnum uero medium utrique sustineant¹¹. Et si postmodum dominus¹² apud eum qui

¹ ccclvi C²R³WBVZTHQ; om. CRXS; ccclv A

² ss B

³ De - ablate CRXWB; De - fuerint cremate S; rubric ? erased V; om. ZJTHQA

⁴ siue CRWVZTHA; uel B

⁵ rebus suis CRWVZTHA; suis rebus B

⁶ S ends cap. here

⁷ sua CRBZTHQ; suam A

⁸ perq. sua inu. Q

⁹ res prop. CRBZTA; prop. res H; prop. res suas Q

¹⁰ -atarum CRWB; -ata ZTHQA

¹¹ utrique sustineant CRBZTHQ; uterque sustineat A

¹² -inus CRBZT²A; -inos JTHQ

commodauerit¹³ quecumque fuerint suppressa reppererit¹⁴, sicut [fo.217rb] furtiua ab eo exigantur.

ID 16.220

¹³ commod- CRBZTA; commend- WHQ

¹⁴ -ererit CR²WVZTHA; -ererint RX; -erit B

149

Ccclxv¹. De eo qui uendiderit res alienas sine uoluntate domini sui²

Si quis uendiderit res alienas sine uoluntate domini sui, aut seruum, aut ancillam, aut quamcumque rem ipsam legibus reddat. Et si ipsum³ non potest inuenire duos consimiles et equalis meriti reddat.

ID 16.221

¹ supplied in mg. R³; corr. fr. ccclvii Z

² De - sui CRSWBPal; om. VJZTHQA

³ ipsum CRBZJTQ²A; om. H; ipsam Q

150

De vi¹ libro capitularium, cp. ccxciii². De eo qui latroni mansionem dederit³

Quicumque post illam sancti Iohannis missam⁴ preteriti anni cuidam latroni mansionem dederit, si francus est, cum duodecim similibus francis iuret, quod latronem eum⁵ non scisset⁶ fuisse⁷, licet pater eius sit⁸, aut frater, uel aliquis propinquus. Si hoc iurare non potuerit⁹, et ab alio conuictus fuerit quod latronem in hospicio suscepisset, quasi latro sit, quia infidelis est¹⁰ noster¹¹ et¹² francorum et qui illum suscepit¹³ similis est illi. Si autem audiuit quod latro fuisset, et tamen non scit firmiter, iuret solus quod nunquam eum audisset nec per ueritatem nec per mendacium latronem, aut sit¹⁴ paratus, si ille postea de latrocinio conuincitur, ut similiter dampnetur.

ID 16.223

¹ vi CRSWBVPalZJ²H; quinto JTA; sexo Q

² corr. fr. ccxciii Q

³ De - dederit CRSWBPal; om. VZJTHQA

⁴ s. Ioh. missam CRSWBPal; missam s. Ioh. ZJTHQABodl

⁵ eum CRBZTHQBodl; om. A

⁶ non scisset CRSWBPalH; scisset non ZTABodl

⁷ non fuisse sciss. JQ

⁸ eius sit CRSBZJTQA; sit eius HBodl

⁹ -tuerit CRSBZTABodl; -terit HQ

¹⁰ est CRBZ²JTHQ; om. ZA

¹¹ noster est Q

¹² ss C

¹³ suscepit CRSPal; suscipit BV; suscepit WZJTHQA

¹⁴ sit CRWVZTHQA; si B

151

Cccxliiii¹. Non esse credendum seruo si super aliquem crimen obiecerit, uel dominum suum de crimine impetierit²

Seruo penitus non credatur si super aliquem crimen obiecerit, aut si³ etiam dominum suum in crimine impetierit. Nam si in tormentis positus exponat quod obicit⁴, credi tamen illi nullo modo oportebit.

¹ cccxliiii CRWVZTHQA; clxiii B; om. S

² Non - impetierit CRSWBPal; om. VZJTHQA

³ si CRWBZTHQ; om. A

ID 16.224, cf ID 16.57, above 3.29.19

⁴ exponat quod obicit RXSWBVZJTBDl; exponat quod obiecit CL; exponat quod obiecerit Pal; obicitur quod exponat HQ; exponat obicit A

152

Ccclv¹. De eo apud quem scelus agnoscitur et pars rapine inuenta fuerit²

Apud quem³ scelus agnoscitur⁴ et pars rapine fuerit [217va] inuenta, statim socios suos nominare⁵ cogatur. Quod si nominare noluerit, teneatur ad uindictam.⁶ Quod si honestior persona est, et pro scelere rationem reddat, et que ablata uel⁷ euersa fuerant, quadruplicem⁸ restituat. Quod si certe apud seruum rapine pars reperiatur, cxl flagella publice extensus accipiat⁹, et socios suos nominare non differat.

ID 16.225

¹ om. S

² De - fuerit CRSWBPal; om. VZJTHQA

³ quem CRBZJTHA; om. Bodl

⁴ agn- CRBZTQABodl; cogn- H

⁵ nominare CLWBZTQA; nuntiare RX

⁶ Quod si nominare - uindictam add. in mg. T

⁷ uel CWBVZTQA; est uel L; sunt RX

⁸ quadruplicem LRXSBVPalZJTQA; quadrupliciter CWH

⁹ accipiat CRBZTHQ; om. A

153

Ex¹ vii libro capitularium clxxxi². Quod in leuioribus criminibus dilatio danda est.

Homicide uero, adulteri³, malefici, uenefici⁴ conuicti non audiantur⁵

In ciuilibus causis uel leuioribus criminibus legibus dilatio prestanda est. Homicide uero adulteri, malefici, uenefici, conuicti, si appellare uoluerint⁶, non audiantur⁷

ID 16.226, cf 16.315, below 29.238; IP 5.42

¹ Ex CRWBZTHA; De Q

² corr. fr. cclxxxi Q. Ex - clxxxi om. S

³ -du- ss X

⁴ uenefici C²LWB; om. CXS; fenefici R

⁵ Quod - audiantur CLRXSWBPAl; om. VZJTHQA

⁶ uol- CRBZTHQBodl; nol- A

⁷ -iantur CRBZTHQBodl; -iatur A

153A¹

Ccxcviii²

Si facto pretio rem uendendam aliquis cuicumque tradiderit, et dum ab eo uendenda profertur quacumque occasione perierit, ei perit qui eam dederat distrahendam. Ceterum si rem acceptam non rogante domino sed promittente³ eo qui accepit⁴, dum uellet uenundare perdiderit, sibi rei perditae ingerit detrimentum.

ID 16.227, cf 3.29.129 above

¹ in JTHQABodl (HQBodl as c 153B); om. CLRXSWBPAlZ

² corr. fr. ccviii A; '+' add. in mg. J

³ prom- JTABodl; perm- HQ

⁴ -epit JTQA; -ipit HBodl

153B¹

Ccxcviii²

¹ in JTHQABodl (HQBodl as c 153A); om. CLRXSWBPAlZ

² ccxcviii JTHQ; ccxcviii A; '+' add. in mg. J

Creditor si sine conditione pignus sibi depositum tenens ter debitorem conuenerit, ut soluto³ debito pignora sua recipiat, et debitor noluerit post tres admonitiones soluto debito pignora sua⁴ recipere, creditor distrahendi pignoris habebit liberam potestatem⁵.

ID 16.228 in IDcrsm only

³ soluto JTHQBodl²; solito ABodl

⁴ recipiat (recipiat H; recipere Bodl) et debitor - pignora sua JTHQBodl; *om.* A

⁵ hab. lib. pot. JTHABodl; lib. hab. pot. Q

154

Ccciii¹. De debito²

Si quis debeat alicui solidos x et ille qui debet de quacumque ratione debeantur illi³ a⁴ creditore suo solidi quinque et ueniens creditor⁵ totos x solidos a creditore⁶ petat, si probauerit ille debitor sibi ab eo v solidos⁷ deberi, quare illum in solidum pro totis x solidis⁸ conuenit, causam perdat, qui noluit debitum compensare. Similis⁹ ratio est de frumento, uel de¹⁰ aliis speciebus¹¹.

ID 16.229

¹ ccciii] Ex libro capitularium S

² De debito CRWB; *om.* VZJTHQA

³ ss ZQ

⁴ a CRWVZTHQA; *om.* B

⁵ *corr. fr.* debitor Q

⁶ creditore CRSWBV; debitore S²ZJTHQA

⁷ *corr. fr.* -dis B

⁸ solidis A; quare illum in sol. - solidis *om.* B (*in V*)

⁹ Similis CLRSBZTHA; Similiter X

¹⁰ de CRXSWVZJTHQBodl; *om.* BA

¹¹ speciebus LRXSWBZTHQABodl; specibus C; sp^{us}ebus V

155

Ccciiii. Quod qui filiofamilias inscio patre pecuniam commodauerit nec uiuente patre nec mortuo eam poterit postulare¹

Qui filiofamilias² contra interdicta inscio³ patre pecuniam commendauit⁴, nec uiuente nec mortuo patre eam⁵ ab eodem poterit postulare.

ID 16.230

¹ Quod - postulare CRWB; *om.* VZJTHQA

² familias Bodl; patris *add. ss* S

³ *corr. fr.* incio H

⁴ commendauit CLRXSV; commendauerit (*corr. fr.* commodauerit) W; commodauit B; commodauit eam ZJTHQBodl; commendauit eam A

⁵ eam CRSWB; *om.* ZTHQABodl

156

Cccxiii¹. De creditore qui rem pro debito positam distraxerit²

Si quis creditor debitore³ in solutionem tradente⁴ rem sibi pro debito positam distraxerit, si quid amplius [217vb] acceptum fuerit quam debebatur, quod amplius acceptum est restituatur debitori⁵.

ID 16.231

¹ cccxiii C?RWBZTHQ; cccxxv A; *om.* S

² De - distraxerit CRSWB; *om.* VZJTHQA

³ cred. deb. CRBZTHABodl; debitorie cred. Q

⁴ tradente CRXSV; tradente LWBZJTHQABodl

⁵ debitori CRBZTHABodl; creditori Q

157

Cccxvi¹. De re aliena minori precio uendita quam mandatum sit²

Si quis cuilibet mandet ut rem suam x solidos³ uendat et⁴ ille eam octo uendiderit⁵, precium quod ei⁶ mandatum est quicquid minus ab emptore percepit⁷, mandatori complere compellatur⁸, uenditio tamen⁹ rescindi non potest.

ID 16.232

¹ cccxvi CRWBV; cccxxvi ZTHQA; om. S

² De - sit CRSWB; om. VZJTHQA

³ solidos CRSBVZJTA; sol' WQBodl; solidis H

⁴ uendat et ss C?

⁵ acto uederdiderit A

⁶ ss X

⁷ percepit LRXWBVZJA; perceperit CSTHQBodl

⁸ corr. fr. -ellebatur Z

⁹ tamen CRBZTHQ; om. A

158

Cccxxvi¹. Omnibus contra uoluntatem defuncti facientibus auferendam esse hereditatem²

Omnibus³ qui⁴ contra uoluntatem defuncti faciunt, ut indignis auferatur hereditas.

ID 16.233

¹ om. S

² Omnibus - hereditatem CRSWB; om. VZJTHQA

³ Oomnibus A

⁴ ss W

159

Cccxxvii. De eodem¹

Qui per testamentum sibi aliquid derelictum acceperit et uindicauerit, et uoluerit² contra uoluntatem defuncti agere³, licentiam penitus non habebit.

ID 16.234

¹ cccxxvii. De eodem CRW; De eodem SB; cccxxvii VZJTHQA

² et uoluerit LRXSWBVZTQABodl; et uolerit agere C; om. H

³ agere L(before defuncti)RXSWBVZTHQABodl; om. C

160

Ccclxi¹. De eo qui in alterius fama in publico scripturam aut uerba contumeliosa confinxerit²

Qui in alterius fama in publico scripturam aut uerba contumeliosa confinxerit³ et repertus scripta⁴ non probauerit, flagelletur. Et qui⁵ ea⁶ prius inuenerit⁷ rumpat, si non uult auctoris ficti⁸ causam incurrere.

ID 16.235; C 5 q 1 c 1

¹ om. S

² De - confinxerit (confix- W) CRSWB; om. VZJTHQA

³ confinx- CRS²BVJTHQ; confix- SWZA

⁴ scripta CRBZTHQ; in scriptura A

⁵ corr. fr. quia R

⁶ ss X

⁷ ea add. A, om. CRBZTHQ

⁸ corr. fr. fieri J

161

Ex iii libro¹ capitularium². De pace seruanda³ cp. lxi⁴

De latronibus qui magnam habent blasphemiam quicumque⁵ aliquem ex his comprehenderit, nullum dampnum⁶ exinde patiat. ¶ De pace et iusticia infra patriam sicut sepe per alia⁸ capitula iussi adimpletum fiat.

ID 16.236-7 (cf 29. 195A below)

¹ iii lib. CRXWBZJTQA; iiii lib. L; lib. iii H

² capitularium CLRWBZTQ; capitulis A. Ex – cap. om. S

³ De pace seru. om. V

⁴ lxi LRX(before De)VZTHQA; c no. in binding C; cp. lxi om. SWB

⁵ corr. fr. quec- Z

⁶ dampnum CRBZTQABodl; om. H

⁷ ¶ LRXWBVJZTQA; om. CS

⁸ alia CRBZTHQ; illam A

162

Ex iiii libro¹ cp. xiii². De eo qui hominem in ecclesia occiderit³

Si quis aut ex⁴ leui causa aut sine causa hominem in ecclesia interfecerit, de uita componat. Si uero⁵ foris⁶ rixati⁷ fuerint, et unus alterum in ecclesia fugerit, et ibi⁸ se defendendo eum occiderit⁹, et si huius facti testes [218ra] non habuerit, cum iuratoribus xii¹⁰ legitimis per sacramentum affirmet se defendendo¹¹ eum interfecisse, et post hec de solidos¹² ad partem¹³ ecclesie¹⁴ quam illo¹⁵ homicidio polluerat, et insuper bannum nostrum soluere cogatur. Is¹⁶ uero qui interfectus est absque compositione iaceat¹⁷. Ac deinde interfector secundum iudicium canonicum congruam facinori quod admisit¹⁸ penitentiam accipiat. Si proprius¹⁹ seruus hoc commiserit²⁰, iudicio aque feruentis²¹ examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur. Si autem non fuerit, dominus²² eius iuxta quod²³ guigildus²⁴ illius est ad ecclesiam persoluat, aut eum si uoluerit eidem ecclesie tradat. De ecclesiastico et fiscalino et beneficiario seruo uolumus aut²⁵ pro una uice guigildus²⁶ eius²⁷ componatur, altera uice²⁸ ipse seruus ad supplicium

¹ iiii lib. CRWBVZJTA; tercio libro S; lib. iiii HQ

² cp. xiii om S

³ De - occiderit CRSWB; om. VZJTHQA

⁴ om. Bodl; ss H (in Q)

⁵ ss A

⁶ ss Z

⁷ risatur A

⁸ ibi CRBZTHQ; sibi A

⁹ occiderit CRSWB; interfecerit ZJTHQABodl

¹⁰ iur. xii CRSWB; xii iur. ZJTHQABodl

¹¹ defendendo CRXBVJTHA; defendo Z

¹² solidos CRBZTHQBodl; om. A

¹³ partem CRBZJTABodl; patrem HQ

¹⁴ ss C

¹⁵ ss Z

¹⁶ Is CRBZTHQBodl; His A

¹⁷ iaceat CRBZTHQ; iacent A

¹⁸ admisit CRS²WBZTHQ; admissit L; amisit R²XSA

¹⁹ ss A

²⁰ corr. fr. fecerit Q

²¹ aque feru. CRWVZTHQBodl; feru. aque B; atque feru. A

²² repeated A

²³ ss Z

²⁴ guig- CRXSW; guildus L; guirg- S²; wig- BVZJTHQABodl

²⁵ aut CLRWV; ut BZJTHQABodl

²⁶ guig - C²RXW; guil- C; guildus L; wig- BVZJTHQABodl

²⁷ pro eo add. ZJTHQABodl, om. CRWBV

²⁸ uice CRBZTHQ; die A

tradatur. Hereditas tamen liberi hominis qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus ad legitimos illius heredes²⁹ perueniat³⁰. Si in atrio ecclesie cuius porta reliquiis sanctorum consecrata est huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur uel componatur. Si uero porta ecclesie non est sacrata, eodem modo³¹ componatur sicut componi debet quod in immunitate uiolata³² committitur.
ID 16.238

²⁹ illius heredes CRWBV; heredes illius ZJTHA; heres illius Bodl

³⁰ illius *add.* Q; Si in atrio ad mortem fuerit iudicatus - illius perueniat *add. again partly fr. above* A; De ecclesiastico et fiscalino – heredes perueniat *om.* S

³¹ non *add.* HQ, *om.* CRSBZJTABodl

³² in immunitate uiolata CXSVZJTA; immunitate uiolata LR; in munitate uiolata W; in imm. uiolenta B; inuiolata immunitate (-atem Q) HQ

163

Cp. xxvii¹. De libero uel seruo de furto accusato²

Si liber homo de furto accusatus fuerit, et res proprias habuerit, in mallo ad presentiam comitis se³ adhramiat⁴. Et si res non habet, fideiussores donet, qui eum⁵ adhramire⁶ et in placitum adduci faciant. Et liceat⁷ ei prima uice per sacramentum se⁸ secundum legem⁹ idonei¹⁰, si potuerit aut si¹¹ alia uice duo uel tres eum de furto accusauerint¹², liceat ei contra unum ex his cum¹³ scuto et fuste in campo [218rb] contendere. Quod si seruus de furto¹⁴ accusatus fuerit¹⁵, dominus eius pro eo emendet, aut cum sacramento excuset, nisi tale furtum perpetratum habeat propter quod ad supplicium tradi debeat.

ID 16.239

¹ Cp. xxvii *om.* S

² De - accusato CRSWB; *om.* VZJTHQA

³ comitis se CRSWBZJ²TBodl; comitis se J; comitis HQA

⁴ adhr- CRSWVZJTA; adhr- HQBodl

⁵ adhramiat. Et si res – eum *om.* B (*not* V)

⁶ adhramire CRSWBTZJ; adhramire HQBodl; haramire A

⁷ -t *supercsr.* H

⁸ se CRBZTHQ; *om.* A

⁹ legem CRBZTHQ; lege A

¹⁰ id<i>on<i>are Z, *corr. fr.* -eare Q

¹¹ si CRBJTHA; *om.* Z

¹² -erint CRBZJHQBodl; -erit TA

¹³ cum CRBZJTQ; *om.* A

¹⁴ de furto ss T

¹⁵ fuerit CRBZTQ; fuere A

164

Cp. xlv¹. De iniustis et nouis consuetudinibus auferendis²

De iniustis occasionibus et consuetudinibus nouiter institutis, sicut sunt tributa et thelonei in media uia³, ubi nec aqua nec palus nec pons nec aliquid tale fuerit unde iuste census exigere possit, uel ubi naues sub pontibus transire solent, siue in medio flumine⁴ ubi nullum obstaculum est, ut auferantur. Antiqui autem ad nostram noticiam deferantur.

ID 16.240

¹ Cp. xlv *om.* S

² De iniustis (*corr. fr.* iustis B) - auferendis CRSWB; *om.* VZJTHQA

³ media uia *corr. fr.* mediana Z

⁴ -inef H; ne *add.* ZJTQABodl, *om.* CRSWBVH

165

Cp. lxiii¹. De forestibus antiquis seruandis et nouis dimittendis²

De forestibus³ nostris ut ubicumque fuerint diligentissime inquirant quomodo salue sint, et defense et ut comitibus denuncient⁴ ne ullam forestem nouiter instituant, et ubi nouiter constitutas⁵ sine nostra iussione⁶ inuenerint, dimittere debent⁷.

ID 16.241

¹ Cp. lxiii om. S

² De - dimittendis CRSWB; om. VZJTHA

³ after corr. Z

⁴ -ient CRBZTHQ; -iet A

⁵ constitutas CRSWB; institutas ZJTHQBodl

⁶ ullam forestem nouiter – iussione om. A

⁷ debent CRSWB; debeant ZJTHQABodl

166

De pacto legum¹

Communes causas absentibus consortibus alii consortes agere possunt², si illi qui presentes sunt³ caueant acceptum esse illis qui absentes sunt⁴ quicquid fuerit iudicatum, aut in presenti fideiussorem dederint, ut omnia que definita fuerint implere non differant⁵.

ID 16.242

¹ De pacto legum om. V

² possunt CLWBZTQA; om. R

³ si illi - sunt ss Z

⁴ sunt CRBZTHQ; om. A

⁵ differam A

167

De peruasoribus iuris alieni¹

Si quis peruasor² finium fuerit approbatus, eo quod priusquam aliquid iudicio finiretur id quod alter tenuerat inuasisse, non solum illud quod male peruasit³ amittat⁴, sed ut non unusquisque rem⁵ alienam occupet, cum fuerit in causa deuictus peruasor iuris alieni⁶, tantum spatii restituat quantum presumpsit inuadere.

ID 16.243

¹ De - alieni CRWB; om. VZJTHQA

² quis peru. CRBZTHABodl; peru. quis Q

³ persuasit Bodl

⁴ amittat CRBZJTH²QBodl; admittat HA

⁵ rem CRBZTHQ; om. A

⁶ iur. al. CRBZTQABodl; al. iur. H

168

De re¹ minori² precio uendita³ quam ad presens ualeat⁴ [218va]

Cum⁵ inter ementem atque uendentem fuerit res diffinito precio comparata, quamuis plus ualeat quam ad presens uenditur, hoc tantummodo inquirendum est, si nichil fraudis uel uiolentie egit ille qui comparasse probatur, et uoluerit reuocare qui uendidit, nullatenus permittatur.

ID 16.244

¹ re LSWB; om. RX; ? C

² ss W

³ -ita LSWB; -ito RX; ? C

⁴ De - ualeat CLRSWB; om. VJZTHQA

⁵ autem add. HQBodl, om. CRSWBVZJTA

169

Quod unus ex consortibus¹ cum uoluerit uendendi res liberam habeat facultatem²

Prior ordinatio legis fuerat, ut si unus ex consortibus pro quacumque necessitate rem uendere uoluisset, extraneus emendi licentiam non haberet³, sed hoc melius probatur indultum⁴, ut quicumque de suis rebus libero utatur arbitrio, et pretermisiss consortibus uel propinquis cui uoluerit uendendi⁵ habeat liberam potestatem.

ID 16.245

¹ unus ex cons. RXSWBV; ex cons. unus CL

² Quod - facultatem CLRWBV; om. ZJTHQA

³ haberet CRBZTHQBodl; habet A

⁴ indultum CRBZTQABodl; in adultum H

⁵ corr. fr. uendidi J

170

Vt dos uiro¹ data a muliere mortuo uiro ad eam redeat²

Si contigerit ut maritus uxore superstite moriatur, quecumque a muliere marito in dote data³ fuerant, ad suum dominium⁴ femine reuocabunt⁵, nec heredes⁶ defuncti mariti hoc uendicare presumant⁷.

ID 16.246

¹ uiro C²L²R²SWBV; nec C?L?R

² Vt - redeat CRSWBV; om. ZJTHQA

³ data C²LSWBVZTQA; dota CR

⁴ dominium CRBZTHQ; dominum A

⁵ -abunt LR²XWVZJ; -abit CSBTHA; -abaint R

⁶ heredes CRBZTQABodl; heres H

⁷ -ant CRBZTQABodl; -at H

171

De eo qui alium de homicidii crimine impetiuert¹

Quicumque alium de homicidii crimine periculosa uel capitali obiectione pulsauerit², non prius a iudicibus audiatur quam se similem penam³ reo intendi⁴ conscripserit subitum, et si seruos alienos accusandos esse crediderit, se simili inscriptione constringat futurum, ut supplicia innocentum seruorum aut pena capitis sui, aut facultatum amissione compenset.⁵ ¶ Ante inscriptionem nemo efficiatur criminosus. Nam inscriptione per ordinem facta, tunc a iudice suscipiendus est reus, et custodie cum accusatore tradendus est, ea tamen ratione ut tam [218vb] accusati quam accusatoris dignitas estimetur. Et⁶ unumquemque ante discussionem ita iudex faciat custodire⁷, ut eorum natalis aut dignitas patiantur⁸. Sane hii qui⁹ crimina sua in questione confessi sunt, de aliis si dicere uoluerint, a iudice non credantur, quia iure et legibus constitutum est¹⁰, ut spontanea professione reus reum non faciat, neque illi¹¹ de altero¹² credatur, qui se criminosum esse confessus est.

¹ De - impetiuert (-ierit C?V) CRSWBV; In libro nono ZJTHQA

² pulsauerit CRWVZTHQA; putauerit B

³ quam add. ZJTHQABodl, om. CRSWBV

⁴ intendi CRBZTHQ; intendit A

⁵ S ends cap. here

⁶ Et CRWBJTA; Vt Z

⁷ -ire CRWVZTHQA; -ie B

⁸ pat- CRBZTHQ; spat- A

⁹ qui CRBJTHA; quia Z

¹⁰ est CRBZTHQ; om. A

¹¹ illi CRWBV; ille ZTHQABodl

¹² de altero ss T

ID 16.247; IP 5.14 (Quicumque - subiturum), 5.15a (et si seruos - compenset)

172

De eo qui famosam cartam ad cuiuscumque iniuriam uel maculam in publico affixerit¹

Qui famosam² cartam ad cuiuscumque iniuriam et maculam conscripserit in secreto et³ in publico affixerit, inueniendamque proiecerit, illum contra quem proposita est cartula non nocebit, nec fame eius aliquid derogabit. Sed si inueniri potuerit qui huiusmodi cartulam fecit, constringatur ut probet que conscripsit. Qui si etiam que scripsit⁴ probare non potuerit, fustigetur, quia⁵ infamare⁶ maluit quam accusare.

ID 16.248 in IDcrsm only

¹ De - affixerit CRSWBV; om. ZJTHQA

² car- add. and canc. H

³ et CRSBJTHA; aut Z

⁴ Qui si etiam - scripsit om. A

⁵ quia CRSWBHQ; qui ZJTABodl

⁶ infamare CRBZTQABodl; immare H

173

De eo qui cuiuscumque criminis reum accusare uoluerit¹

Quicumque inscriptione² premissa cuiuscumque³ criminis reum accusare uoluerit, ab eo die quo⁴ inscripsit intra annum peragat propositas actiones. Qui si distulerit, infamis effectus bonorum suorum quarta parte⁵ multabitur⁶.

ID 16.249; IP 5.15b

¹ De - uoluerit CRSWBV; om. ZJTHQA

² after corr. Z

³ cuiuscumque CRBZTHQ; cuiusque A

⁴ quo CRBZTHQ; quod A

⁵ quarta parte CRSWB; quartam partem ZJTHQBodl; cartam partem A

⁶ mutabitur A

174

De induciis¹ accusatoris uel accusati de criminalibus negociis²

Iudices qui inscriptione premissa criminalia negotia audire ceperint, a die inscriptionis si inducias aut accusator aut reus petierit, intra annum prestare debebunt, ut hec actio intra anni circulum finiatur. Quod si accusator intra annum que proposuit probare [219ra] distulerit, absoluto reo penam suscipiat legibus superioribus³ comprehensam. Quod si talis persona sit ad cuius deformitatem infamia non⁴ pertineat, exilio deputetur. Tamen si inter accusatorem et reum ita iudice presente conuenerit, ut pro inscriptione utriusque partis⁵ integri⁶ inducie tribuantur,⁷ debet a iudice non negari futurum, ut pars que⁸ post inducias fuerit superata, districtiori sententia feriat.

ID 16.250; IP 5.41 to comprehensam

¹ induciis C²RSWBV; iudiciis CLX

² De - negociis CLRSWBV; om. ZJTHQA

³ superioribus T; srioribus Bodl

⁴ ss C

⁵ corr. fr. patris H

⁶ after tribuantur Q

⁷ et add. A, om. CRBZTHQ

⁸ pars que CRWVZTHQA; que pars B

175

Quod si post accusationem criminaliter factam accusatori cum accusato innocente conuenerit, inuicem se absoluant, et quod abolitio inuito accusato intra triginta dies accusatori petenti¹ sit permittenda. Post triginta uero² dies sit deneganda nisi accusatus et accusator eam a³ iudice petierunt, quod etiam sumptus⁴ testium accusatus si conuictus fuerit, uel accusator si non conuicerit exsoluat⁵

Si quem penituerit accusasse criminaliter et inscriptionem fecisse de eo quod probare non potuerit⁶, si ei cum accusato innocente conuenerit, inuicem se absoluant. Si uero iudex eum qui accusatus est criminosum esse cognouerit⁷, et inter reum et accusatorem per correptionem⁸ de colludio penam excipiat, legibus constitutam. ¶⁹ Abolitionem¹⁰ inuito reo postquam fuerit officii custodie¹¹ traditus intra¹² dies triginta¹³ accusatori petenti dari permittimus, post hoc tempus nisi reus consentiat censemus non esse tribuendam¹⁴. Si criminis accusator intra triginta dies¹⁵ abolitionem petierit, etiam¹⁶ inuito reo a iudice concedatur, et liberi¹⁷ et accusatus¹⁸ et accusator abscedant. Post triginta uero dies quam accusatus custodie fuerit traditus nisi abolitionem et reus et accusator a iudice petierint, accusatori solo non esse [219rb] prestandum. Quod si testes exhibiti¹⁹ ad petitionem accusatoris²⁰ fuerint, et in custodiam missi fuerint, et abolitio petita prestitaque fuerit²¹, sumptus quos fecerint²² testes eis accusator exsoluat. Nam si testes exhibiti ab accusatore pene subiacerint, etiam si consentiant²³ partes abolitio a iudicibus denegetur, sed aut in accusatum si conuictus fuerit, aut in accusatorem si non conuicerit legibus sententia iudicis penam quam passurus erat reus accusator excipiat.

ID 16.251; C 2 q 3 c 8 to legibus constitutam

¹ -enti C?LRWV ; -endi B

² dies acc. - uero LR²SWB; dies accusatori - triginta *add. in black over erasure and in mg. C; om. R; uero X*

³ a CLRWV; *om. B*

⁴ *in mg. in black L*

⁵ Quod - exsoluat CLRSWBV; *om. ZJTHQA*

⁶ accusasse - potuerit *om. A*

⁷ *corr. fr. cgn- A*

⁸ correptionem CRSWBVQ; corruptionem ZJTHABodl

⁹ ITEM S. *New canon, without insc., begins here in W*

¹⁰ tionem *after lacuna A*

¹¹ -odie CRSWB; -odia ZJTHQA

¹² intra CRBZTQABodl; *inter H*

¹³ trig. dies Q

¹⁴ -dam CRBZTQBodl; -dum H

¹⁵ trig. dies CRSBZJT; dies trig. HQBodl; accusatori petenti - triginta dies *om. A*

¹⁶ etiam CRBZTHQ; *om. A*

¹⁷ et liberi CRBZTHQ; *om. A*

¹⁸ et accusatus CRSBZJTA; *om. HQBodl*

¹⁹ -h- ss A

²⁰ -oris CRBJHTA; -res Z

²¹ -rit CRSWBQ; -rint ZJTHABodl

²² -rint CRSWB; -runt ZJTHQABodl

²³ *corr. fr. consenserint Q*

176

Eum qui ab irato principe iussus est occidi, non statim a iudicibus occidendum, sed per triginta dies reseruandum¹

Si princeps cuiuscumque² graui accusatione commotus quemquam occidi preceperit³ non statim a iudicibus que ab irato principe iussa sunt⁴ compleantur, sed

¹ Eum - reseruandum (seru- S) CRSWB; *om. VZJTHQA*

² cuiuscumque CRBZTHQ; cuiusque A

³ preceperit CRBZTHQ; precipit A

⁴ ss C

triginta dies qui puniri iussus est reseruetur, donec pietas dominorum iusticie amica subueniat.

ID 16.252

177

Ex libro i Pauli sententiarum¹. De eo si alienum animal alicui dampnum intulerit²

Si alienum animal cuicumque dampnum intulerit, aut alicuius fructus leserit, dominus eius aut³ estimationem dampni reddat aut ipsum animal tradat, quod etiam de cane similiter est⁴ statutum.

ID 16.253; IP 5.69b

¹ Ex - sent. CRWVZJTHA; om. SB

² De - intulerit CRSWB; om. VZJTHQA

³ ss Z

⁴ est CRBZTHQ; et A

178

De eo qui feram uel quamcumque bestiam in se proritauerit¹

Si² qui³ irritatu suo feram bestiam uel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit⁴, eaque dampnum dederit, neque⁵ in eius dominum neque in custodem actio datur.

ID 16.254; IP 5.69c

¹ De - proritauerit CRSWB; om. VZTHQA

² Si C?RXSWBVA; Ei ZTQ; Et H; [Jt Bodl

³ qui CRBVZJTHA; quis SW

⁴ proritauerit CRWBVZJH; portauerit TA; proirritauerit Q

⁵ neque CRBZTQABodl; nec H

179

Debiti¹ restitutionem inter fideiussores esse diuidendam²

Cum multi³ fideiussores extiterint⁴, etiam si ad soluendum⁵ que promiserunt probantur idonei, et possint omnes in solidum retineri⁶, tamen restitutio⁷ [219va] debiti inter eos diuidenda est, ut unusquisque id quod eum pro portione sua contingit⁸ exsoluat.

ID 16.255; IP 5.70a

¹ -iti L?WB; -ita CR; -itam X

² Debiti - diuidendam CLRSWB; om. VZJTHQA

³ multi CRBZTHQ; multa A

⁴ extiterint CRSB; extiterunt W; exstiterint V; institerint ZJTHQABodl

⁵ ad soluendum CRBZTHQ; absoluendum A

⁶ retineri CRBZTHQ; itineri A. tamen ret. *repeated and canc.* Z

⁷ tam. rest. *repeated and canc.* Z

⁸ -ingit CXSBVZJTHQA; -igit LR; -igerit W

180

Ex libro v¹. De his qui famosos libellos in contumelia alterius proposuerint²

In eos auctores qui famosos libellos in contumelia alterius proposuerint, extra ordinem usque ad religationem insule uindicatur, ista interpretatione³ non indiget.

ID 16.256 var.

¹ Ex - v om. S

² De - proposuerint CRSWB; om. VZJTHQA

³ -ione CRBZTHQ; -ionem A

181

Appellatores infames esse qui fecerunt conuicium iudici¹

Conuicium² iudici³ ab appellatoribus fieri non oportet, alioquin infamia notantur, ista interpretatione⁴ non indiget.

ID 16.257a var.

¹ Appellatores - iudici CRWB; om. VZJTHQ; Item A

² Conuicium CRBZTHQ; Non uicium A

³ ss C

⁴ interpretatione CRSWBVHQBodl; in tempore ZJTA

182

Quod confessi debitores pro iudicatis habeantur¹

Confessi debitores pro iudicatis² habentur, ideoque ex die confessionis tempora solutionis³ prestituta computantur, ista interpretatione⁴ non indiget⁵.

ID 16.257b var.

¹ Quod - habeantur CRSWB; om. VZJTHQ; Item A

² iudicatis Q

³ -ionis LRXSWBZTHQA; -iones C?

⁴ interpretatione CRSWBHQ; int' ZJTA

⁵ -et CLRSWVQ; ind' BJTA; -ent Z; indig' J

183

De eo qui a iudice tercio uocatus uenire noluerit¹

Quicumque tribus² auctoritatibus³ iudicis⁴ conuentus uel⁵ tribus edictis ad iudicem⁶ fuerit prouocatus⁷ aut uno pro omnibus peremptorio id est quod causam extinguit⁸ fuerit⁹ euocatus, et presentiam suam apud eum iudicem a quo ei denuntiatur est exhiberi noluerit, aduersus eum quasi in contumacem iudicari¹⁰ potest, quin immo nec retractari per appellationem negocia possunt, quoties in contumacem fuerit iudicatum.

ID 16.258; IP 5.43

¹ De - noluerit (corr. fr. uol- W) CRSWBH; om. VZJTQA

² tribus CRBZTHABodl; om. Q

³ corr. fr. auctoribus X²

⁴ iudicis CRBZTHQ; iudici A

⁵ uel CLSWBZTHQABodl; ut RX

⁶ ad iudicem RXSBVZJTHQABodl; a iudice CLW

⁷ ss C

⁸ -u- ss C; extingit R

⁹ prouocatus aut uno pro - fuerit om. A

¹⁰ corr. fr. -are B

184

Appellandum esse quando sacramentum offertur, non postquam iuratur¹

Si quando dum² causa a iudice audiatur sacramentum³ petente uno ex litigatoribus alter obtulerit, litigator qui iudicibus appellare uoluerit tunc appellare debet quando sacramentum offertur, non postquam iuratur.

ID 16.259

¹ Appellandum - iuratur CRSWB; om. VJZTHQ; Item A

² ss Z

³ short erasure follows in Z

185

De eo qui timens preiudicium fideiussorem dare noluerit¹

Si quando inter litigatores de dampno presentie sue fideiussore contentio² est, si aliquis [219vb] in cautionem uerborum preiudicium timeat, et propter hoc fideiussorem dare nolit, post certum aliquid de rebus suis pene causa³ deponere, sed⁴ si contra eum fuerit iudicatum et ipse defuerit, perdet quod deposuit.

ID 16.260

¹ De - noluerit (uol- RXW) C?LRXSWB; om. VZJTHA

² contentio CRSWBVJTHA; contemptio Z

³ corr. to causam R

⁴ sed CRBZTHQ; om. A

186

Ex libro i capitularium, cp. lxxxiii. De personis a quibus non sunt res accipiende¹

Sanctitum² est ut nullus quilibet³ ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere presumat, quarum liberi aut propinqui hac inconsulta⁴ oblatione possunt rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis deinceps hoc facere temptauerit, synodali uel imperiali sententia modis omnibus feriat.

ID 16.261

¹ Ex - lxxxiii. (cp. lxxxiii om. B) De - accipiende CRWB; De - accipiende S; De - accipiende. Ex libro primo (primo libro HQ) - lxxxiii VZJTHQA

² Sanctitum CLRX; Statutum R²SWBVZJTHQABodl

³ corr. fr. quibuslibet C?

⁴ corr. fr. con... C?

187

Cp. lxxxv. De mansis uniuscuiusque ecclesie¹

Sanccitum² est ut unicuique ecclesie unus mansus integer absque alio seruicio attribuat, et presbiteri in eis constituti non de decimis neque de oblationibus fidelium, non de domibus neque de atriis, uel de ortis iuxta ecclesiam positos, neque de prescripto³ manso aliquod seruicium faciant⁴, preter ecclesiasticum. Et si aliquid amplius habuerint, inde senioribus suis debitum seruicium impendant⁵.

ID 16.262 (cf ID 3.55, above 3.3.2); +C 23 q 8 c 25 (Palea)

¹ Cp. lxxxv (lxxxv W) . De - ecclesie CRW; De - ecclesie SB; om. V; De - ecclesie. Cp. lxxxv ZJTHQA

² Sanccitum CLRXSWBVZJT²QBodl; Sancitum THA

³ prescripto CRBZTHQ; scripto A

⁴ ss after ecclesiasticum S

⁵ -ant CRXWBV; f. S; -atur ZJTHQABodl

188

Cp. lxxxvi. De uillis nouis et ecclesiis in eis nouiter constitutis¹

Sanctitum² est de uillis nouis et ecclesiis in eis nouiter constitutis³, ut decime de ipsis uillis ad easdem ecclesias conferantur⁴.

ID 16.263

¹ Cp. lxxxvi (corr. to lxxxvii L?). De - constitutis (institutis B). CLRWB; De - constitutis S; Cp. lxxxvii V; De - in eis (in eis om. HQ) nou. const. cap. lxxxvi ZJTHQA

² Sanctitum LRXSWBVZJT²QBodl; Saccitum C; Sancitum THA

³ corr. fr. edificatis Q

⁴ conferantur CRSWBZJTABodl; referantur HQ

189

Cp. lxxxvii¹. Sacra uasa ecclesie in pignus nullomodo danda nisi pro redemptione captiuorum²

De sacris uasis ecclesie que in pignus a nonnullis in quibusdam locis dari comperimus inhibitum est ne³ deinceps a quoquam fieri presumatur, nisi solummodo necessitate redimendorum captiuorum compellente⁴.

ID 16.264

¹ corr. to lxxxviii R?; Cp. lxxxvii om. S

² Sacra - captiuorum CRSWB; om. VZJTHQA

³ ne CRBZTHQ; om. A

⁴ -ente CRSBJTHA; -entem Z

190

Cp. cxxxv. De [220ra] his qui ad casam Dei res tradere uolunt¹

Qui res suas pro anima sua ad casam² Dei tradere uoluerit, domi traditionem faciat coram testibus legitimis. Et que inhoneste³ facte sunt traditiones de quibus nulla est questio stabiles permaneant⁴.

ID 16.265

¹ Cp. cxxxv. De - uolunt CRW; De - uolunt SB; Cp. cxxxv V; De - uolunt. cap. cxxxv (cxxxv om. A) ZJTHQA

² -am CRBZTHQ; -um A

³ inhoneste CRXSWBVJ; honeste S²ZJ²THQABodl

⁴ permaneant LRXSWBZTHQA; permaneane C?

191

Ex iii libro capitularium cp. xii. De theloneis¹

Placet nobis ut antiqua et iusta thelonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus quam² de nauigiis, seu mercatis. Noua ergo seu iniusta ubi uel funes tenduntur, uel cum nauibus sub pontibus transitur, seu his³ similia in quibus nullum adiutorium itinerantibus prestatur, similiter etiam nec de his qui sine negociandi causa substantiam suam de una domo sua⁴ ad aliam, aut ad palacium, aut in exercitum ducunt, theloneum⁵ nullatenus ab eis⁶ exigatur.

ID 16.266

¹ Ex iii (iiii W) libro (libro iii S) - xii (xii C² RSW²; ii CW; cp. xii om. B). De thel. CLRSWB; Ex iii libro capitularium cp. xii V; De tel. Ex iii (corr. fr. intercio T) - xii ZJTHQA

² quam CRXSWB; quamque ZJTHA

³ his CRBZTHQ; om. A

⁴ sua CRBZTABodl; om. HQ

⁵ teleonum corr. fr. teloneum A

⁶ null. ab eis CRBZTHABodl; ab eis null. Q

192

Cp. xliiii. De seruo qui dampnum quodlibet perpetrat¹

Neminem liceat seruum suum propter dampnum ab illo cuilibet illatum dimittere, sed iuxta qualitatem dampni dominus pro illo respondeat, uel eum in compositionem aut penam petitori offerat. Si autem seruus perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inueniri non possit, sacramento se dominus eius excusare studeat, quod hoc nec² sue uoluntatis nec conscientie fuisset³ quod seruus eius tale facinus commisit.

ID 16.267

¹ Cp. xliiii. De - perpetrat CRWB; De - perpetrat S; Cp. xliiii V; De - perpetrat. Cap. xliiii ZJTHQA

² nec CRSWBV; om. ZTHQABodl

³ fuisset CRBZTHQ; est A

193

Cp. xlv. De mannitione secundum legem ad mallum¹

Si quis² ad mallum legibus mannitus³ fuerit, et non uenerit, si eum somnis non tenuerit, xv sol⁴ culpabilis iudicetur. Sic ad secundam et tertiam. Si autem ad quartum⁵ uenire contempserit, possessio eius in bannum mittatur donec ueniat et de re qua interpellatus fuerit iusti[220rb]ciam faciat. Si infra annum non uenerit, de rebus eius⁶ que in bannum misse sunt rex interrogetur, ut quicquid inde iudicauerit fiat. Prima mannitio⁷ super noctes vii, secunda super noctes xiiii, tertia super noctes xxi⁸, quarta super noctes xlii fiat. Similiter et de beneficio hominis si forte res proprias non habuerit, mittantur in bannum usque dum rex interrogetur.

ID 16.268

¹ Cp. xlv. De mann. - mallum CRWB; De mann. - mal<l>um S; Cp. xlv V; De mann. (bann. A) - mallum. cap. xlv (xli H) ZJTHQA

² corr. fr. quid A

³ mallum legibus mannitus C?RBZTHQBodl; bannum legibus bannitus A

⁴ corr. fr. -idos to -idis H

⁵ -tum LRXSWBZTHQBodl; -tam C?A

⁶ eius CRBZTH; suis Q; om. A

⁷ mann- CRBZTHQ; bann- A

⁸ corr. fr. xi A

194

Cp. xlvii. De hominibus¹ ad mortem iudicatis, et postea eis uita concessa si iusticiam quesierint²

De illis hominibus qui propter eorum culpas ad mortem iudicati³ sunt⁴, et postea eis uita fuerit concessa, si ipsi iusticiam ab aliis requisierint, aut ab⁵ ei⁶ iusticiam⁷ querere⁸ uoluerint, qualiter inter illos iudicium terminetur. Primo omnium de illis causis pro quibus iudicatus fuerat ad mortem, nullam potest facere repeticionem, quia omnes res sue secundum iudicium Francorum in publico fuerunt reuocate. Et si aliquid in postmodum postquam uita ei⁹ concessa est cum iustitia acquirere potuerit, in sua libertate teneat, et defendat secundum legem, in testimonium autem non suscipiatur, nec inter scabinos ad legem iudicandam teneatur¹⁰. Et si ad¹¹ sacramentum aliquid iudicatum fuerit quod iurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere uoluerit, contendant¹².

ID 16.269

¹ hominibus CRBZTHQ; omnibus A

² Cp. xlvii (xlvi C). De - ques. CLRWB; De - ques. S; Cp. xlvii V; De - ques. cap. xlvii ZJTHQA

³ -ati C?RBZJHQABoDl; -ari T

⁴ sunt CRSWB; fuerint ZJTHQABoDl

⁵ ab C² LR²SB; om. CRXWVZJTHQABoDl

⁶ ei RXWVZJTHABoDl; eis CLSB; an illegible add. ss C

⁷ quis add. R²B, om. CLRXVZJTHQABoDl; erasure in W

⁸ corr. fr. quere L²

⁹ uita ei CRXBV; ei uita WZTHQABoDl

¹⁰ ad legem iudicandam teneatur CRXWVZJTHQA; ad legem iudicando teneat L; ad legem iudicando (?) locum teneatur R²; legem iudicando locum teneat SB

¹¹ legem add. A

¹² contendant CRXWVZJTHQABoDl; cum armis contendat LSB; contendat L²; cum armis contendat R²

195

Cap. liiii. De non cogendo ad pontem ire causa thelonei¹

Vt nullus cogatur ad pontem ire, uel ad fluuium transeundum² propter thelonei³ causas, quando ille in alio loco compensius illud flumen transire potest. Similiter in

¹ Cap. liiii. De - thelonei CRW; De - ire si noluerit S; De - thelonei B; Cp. lxiii V; De - telonei. cap. liiii ZJTHQA

plano campo ubi pons⁴ nec triiectus est omnibus precipimus ut ibi theloneum non exigatur.

ID 16.270

² transeun A

³ corr. fr. -neos Z

⁴ corr. fr. ponis T

195A¹

De nimium blasphemiis² latronibus cp. lxi³

De latronibus qui magnam habent blasphemiam quicumque aliquem ex his comprehenderit nullum dampnum exinde patiat.

cf 29.161a above; ID 16. 236

¹ JHQBodl only

² -emiis JHQ; -emis H²

³ De - lxi JHQ; om. Bodl.; '+² add. in mg. J

196

Cp. lxxv. De eo [220va] qui domum alienam cuiuslibet infregerit¹

Si quis domum alienam cuiuslibet infregerit, quicquid exinde per uim abstulerit aut rapuerit aut furauerit secundum legem et uuadios² illi cuius domus fuerit infracta et spoliata in triplum componat, et insuper bannum dominicum³ soluat. Si seruus hoc fecerit, sententiam superiorem accipiat, et insuper secundum suam legem compositionem faciat. Si quislibet homo aliquod tale dampnum alicui fecerit, pro quo plenam compositionem facere non ualeat, semetipsum in uuadio pro seruo dare studeat, usque dum plenam compositionem adimpleat.

ID 16.272

¹ Cp. lxxv. De - cuiusl. infregerit (infregit W) CLRW; uel ad aliquem uenerabilem locum add. L²; De - cuiusl. infregerit SB; Cp. lxxv V; De - cuiusl. fregerit. cap. lxxv ZJTHQ; De - fregerit cuiusl. cp. lxxv A

² et uuadios CRWBVZJT; reddat et S; uuadios HQBodl; euuadios A

³ id est lx sol' add. ss S

197

Ex libro iiii cp. viiii. De uxoribus defunctorum quam partem post obitum maritorum de collaboratione accipiant¹

Volumus ut uxores defunctorum post obitum maritorum terciam partem² collaborationis quam simul in beneficio collaborauerunt accipiant. Et de his rebus quas is³ qui illud beneficium habuit aliunde adduxit, uel comparauit uel ei ab⁴ amicis suis collatum est, has uolumus tam ad orphanos defunctorum quam ad uxores eorum peruenire.

ID 16.273

¹ Ex - viiii. De - accipiant CRW; De - accipiant SB; Ex - ix V; De - accipere debent. Ex libro (capitularium add. Q) - viiii ZJTHQA

² partem CRBZTHQ; om. A

³ is CRSBZJTH; his QABodl

⁴ ab C²LR²S(after lacuna)WBZTHA; om. CRX

198

Cp. xv. De uiduis, pupillis et pauperibus¹

Precipimus ut quodcumque in mallum² ante comitem uidue, pupilli et pauperes uenerint, primo eorum causa audiatur et definiatur. Et si testes per se ad causas suas

¹ Cp. xv. De - paup. CRWB; De - paup. S; Cp. xv V; De - paup. cap. xv ZJTHQA

querendas habere non potuerint, leges nescierint, comes illos uel illas adiuuet, dando³ eis talem hominem qui rationem eorum⁴ teneat, et⁵ pro eis loquatur.

ID 16.274

² mallum LRXSWBVZTHQABodl; mallis *and lacuna for one word* C

³ dando CRBZTHQ; donando A

⁴ ss Q

⁵ et CRSWB; uel ZTHQBodl; *om.* A

199

Cp. xvi. De raptu uiduarum¹

Qui uiduam intra primos xxx dies uiduitatis² uel inuitam uel uolentem³ sibi copulauerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidi in triplo componat, et si inuitam eam duxit⁴, legem suam componat⁵, [220vb] illam uero⁶ ulterius non attingat.

ID 16.275

¹ Cp. xvi. De - uid. CRWB; De - uid. S; Cp. xvi V; De - uid. cap. xvi ZJTHQA

² *corr. fr.* -ates R

³ uolentem CRBZTHQ; uoluntatem A

⁴ eam duxit CRSWZJTA; duxerit eam HQBodl

⁵ et si inuitam - componat *om.* B (*in* V)

⁶ uero CRBZTHQ; *om.* A

200

Cp. xvii. De homine publicam penitentiam agente interfecto¹

Qui hominem penitentiam publicam² agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, et guirguldum³ proximis eius persoluat.

ID 16.276, and cf ID 10.44

¹ Cp. xvii. De - interfecto CRXWB; De - interfecto S; Cp. xvii V; De homine interfecto publicam penitentiam agente cap. xvii ZJHQ; De homine agente interfecto publicam penitentiam. cap. xviii T; De homine interfecto agente publicam penitentiam. cap. xviii A

² pen. pub. CRXWVZJTHQBodl; pub. pen. SBA

³ guirguldum RX; guigildum C?; uirgildum S; uigildum W; uuirgildum BV²JT; et uuirgildum V; wirgildum Z; guirgildum HQBodl; ut uuirgildum A

201

Cp. xviii. De homine¹ libero ut potestatem habeat ubicumque uoluerit res suas² dare, et qualiter hoc facere debeat³

Si quis res suas pro salute anime sue uel ad⁴ aliquem uenerabilem locum uel propinquo suo aut cuilibet alteri tradere uoluerit, eo tempore quando intra ipsum comitatum fuerit in quo ille⁵ res posite sunt legitimam traditionem facere⁶ studeat. Quod si eodem tempore quo illas tradere uult extra eundem⁷ comitatum fuerit, siue in exercitu siue in palatio, siue in alio quolibet⁸ loco, adhibeat sibi uel de suis pagensibus, uel de aliis qui eadem lege uiuant qua ipse uiuit⁹ testes idoneos, uel si illos habere non potuerit tunc de aliis quales sibi meliores inuenire possit, et coram eis rerum suarum traditionem faciat. Et postquam hec traditio ita facta fuerit, heres illius

¹ ss C

² res suas CRWZTHQA; suas res B

³ Cp. xviii. De - debeat CRWB; De - debeat S; Cp. xviii V; De - debeat. cap. xviii ZJTHQA

⁴ ss T

⁵ ss Q

⁶ facere CRWZTHQA; tradere B

⁷ eun- RSWBJTHA; ean- Z; ? C

⁸ *corr. fr.* illo Q

⁹ uiuit CRWBZJTA; uult HQBodl

nullam de predictis rebus ualeat facere¹⁰ repeticionem. Insuper et ipse per se¹¹ fideiussorem faciat eiusdem¹² uestiture¹³, ne¹⁴ heredi ulla¹⁵ occasio remaneat hanc traditionem immutandi, sed potius necessitas incumbat illam perficiendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis diuisas habuit, non ei hoc sit impedimento, sed coheres eius si sponte¹⁶ noluerit¹⁷ aut per comitem aut per missum eius distringatur ut diuisionem cum illo faciat, ad quem defunctus hereditatem suam uoluit peruenire. Et si cuilibet¹⁸ ecclesie eam¹⁹ tradere rogauit,²⁰ heres eius eam legem cum illa ecclesia de predicta here[221ra]ditate habeat quam cum alio coherede suo habere debeat. Et hoc obseruetur²¹ erga patrem et filium et nepotem usque ad annos legitimos, postea ipse res ad immunitatem ipsius²² ecclesie redeant.

ID 16.277

¹⁰ add. in mg. C

¹¹ per se CRBZJTH²; om. HQ

¹² eiusdem CRWBZTHA; om. Q

¹³ uestiture CRBZTHQ; uestituere A

¹⁴ ne CRWBZTHA; nec Q

¹⁵ ulla C?LR²SWBVQBodl; nulla RXZJTHA

¹⁶ sponte CRBZJT²HQBodl; ponte TA

¹⁷ nol- LRXSWBZTHQBodl (-r- ss H); uol- A; ? C

¹⁸ cuilibet C?LRWB; cuiuslibet ZJTHQABodl

¹⁹ eam LRBZTH; om. WA; ? C

²⁰ cum add ZJTHQABodl, om. C?LRWB

²¹ obseru- CRBZTQABodl; seru- H

²² immunitatem ipsius CRBZTHQ; unitatem A

202

Cp. xxxi. De adulteratoribus monete¹

Quicumque falsam monetam percussisse comprobatus fuerit, manus eius amputetur. Et qui hoc consensit, si liber est, lx² solid' componat, si seruus lx ictus³ accipiat.

ID 16.278; IP 5.70b

¹ Cp. xxxi. De - mon. CRWB; De - mon. S; Cp. xxxi V; De - mon. (manete A) cap. xxxi ZJTHQA

² lx CRWZTHQA; xl B

³ ss H

203

Cp. xxxv. De terra tributaria¹

Quicumque terram tributariam unde tributum ad partem² nostram exire solebat, uel ad ecclesiam, uel cuilibet alteri tradiderit, is³ qui eam suscepit tributum quod inde soluebatur omnimodo⁴ ad partem⁵ nostram persoluat, nisi forte talem firmitatem de parte dominica habeat per quam ipsum tributum sibi perdonatum possit ostendere.

ID 16.279

¹ Cp. xxxv. De - trib. CRWB; De - trib. S; Cp. xxxv V; De - trib. cap. xxxv ZJTHQA

² partem CRBZTHQ; patrem A

³ is CRBZTHQ; his A

⁴ omnimodo CRBZJTQABodl; omnino H

⁵ par A

204

Cp. xxxvii. De terra censali¹

Si quis² terram censalem³ habuerit, quam antecessores sui uel⁴ ad aliquam ecclesiam⁵ uel ad uillam nostram dederunt, nullatenus eam secundum legem tenere

¹ Cp. xxxvii. De - cens. CRWB; De - cens. S; Cp. xxxvii V; De - cens. (corr. fr. sens- A) cap. xxxvii ZJTHA; De - cens. Q

² corr. fr. quisquam Z

³ terr. cens.] cens. terr. Bodl

potest, nisi ille uoluerit ad cuius potestatem uel illa ecclesia uel illa uilla pertinet⁶, nisi forte filius aut nepos eius sit qui eam tradiderit, et ei eadem terra ad tenendum placitata sit. Sed in hac re considerandum est⁷ utrum ille qui hanc tenet diues⁸ an pauper sit, et utrum aliud⁹ beneficium habeat, uel etiam proprium. Et qui horum neutrum habet, circa hunc¹⁰ misericorditer agendum est, ne ex toto despoliatus in egestatem¹¹ incidat, aut talem ille¹² censum inde¹³ persoluat qualis ei fuerat constitutus, uel portionem aliquam inde¹⁴ in beneficium¹⁵ accipiat unde se sustentare ualeat.

ID 16.280

⁴ ss B

⁵ al. ecc. CRVZTHQA; ecc. al. B

⁶ -net RSWBJTHA; -neat Z; ? C

⁷ re cons. est CRBZTHQBodl; cum ecclesiandum est uel A

⁸ corr. fr. diuos A

⁹ corr. fr. alium H; illud Q

¹⁰ hunc CRBZTHQ; om. A

¹¹ -atem CRBZTHQ; -ate A

¹² inde S; corr. fr. illum Bodl

¹³ inde CRWBZJTA; unde HQBodl; om. S

¹⁴ inde CRBZTHQ; ei A

¹⁵ short erasure follows in Z

205

*Cap. lvi. De debito ad opus dominicum reguadiato*¹ [221rb]

Vt² de³ debito quod ad opus nostrum fuerit reuadiatum talis⁴ consideratio fiat ut is⁵ qui ignoranter peccauit non totum secundum legem soluere cogatur, sed iuxta quod possibile uisum⁶ est. Is uero qui tantum mala⁷ uoluntate peccauit totam legis compositionem cogatur exsoluere.

ID 16.281

¹ Cap. lvi. De - reguadiato (reuuad- WB) CRWB; De - reguadiato S; Cp. lvi V; De - reuadiato. cap. lvi ZJTHQA

² Et V

³ de CRS²WBV; om. SZJTHQABodl

⁴ talis CRBZTHQ; om. A

⁵ is CRBZTHQ; his A

⁶ after corr. Z

⁷ mala CRBZTHQ; om. A

206

*Ex libro v, cp. cccli. De eo qui per inuidiam uel dolum uel¹ liberi uel serui domum incenderit*²

Si quis per aliquam inuidiam uel dolum in nocte uel in die ignem imposuerit, et incenderit liberi uel serui domum, primo omnia edificare restituat, et quicquid ibi arserit componat et insuper lx solid³ sit culpabilis, et⁴ publica⁵ penitentia secundum iudicium sacerdotum multetur. Et quanti homines de ipso incendio euaserint, unicuique secundum legem componat, et omnia que⁶ ibi perdiderint restituat.

ID 16.282

¹ uel CLRXXW; om. SBZJTHQA

² Ex - cccli. De - incend. CLRXXW; De - incend. SB; Ex - cccli V; De - incend. Ex - cccli ZJTHQA

³ lx sol. CRSWBZJTA; xl sol. HQBodl

⁴ in add. Z, om. CRSBJTHA

⁵ sententia add. and canc. A

⁶ et omnia que CRBZTHQ; omnia meque A

207

Cp. ccclii. Vt si quis seruum iniuste accusauerit alienum domino simile mancipium pro hoc facto reddat¹

Si quis seruum² iniuste accusauerit alienum, et innocent³ tormenta pertulerit, domino simile mancipium pro⁴ hoc facto reddat. Si uero innocens in tormento⁵ mortuus est, duos seruos eiusdem meriti sine dilatione domino restituat.

ID 16.283

¹ Cp. ccclii. Vt - reddat CRWB; Vt - reddat S; Cp. ccclii V; Vt - reddat. cap. ccclii ZJTHA

² corr. fr. -uus Z

³ -enti RSWBVTHA; -entem Z; ? CJ

⁴ pro CRBZTHQ; per A

⁵ -ento CRBZTQABodl; -enta H

208

Cp. ccclx. De eo qui causam alterius tulerit de loco¹ suo²

Si quis causam alterius³ tulerit de loco suo, ipsam illesam reddat⁴ aut⁵ similem. Si uero foras aliqua traxerit et absconderit⁶ atque negauerit interrogatus, furtiuam componat.

ID 16.284

¹ -co ss T

² Cp. ccclx. (cccxl corr. fr. ccxl C, cccx L) De - suo CLRW; De - suo SB; Cp. ccclx V; De - suo. cap. ccclx ZJTHQA

³ caus. alt. CRSWBZJTA; alt. caus. HQBodl

⁴ -t ss H

⁵ aut CRBZTHQ; ac A

⁶ absconderit LRXSWBZTHQABodl; absconderit C?

209

Cp. ccclxii. De uenditionibus uili precio distractis¹ uel uiciosis²

Placuit in uenditione hanc formam seruari, ut seu³ res seu mancipia uel quodlibet⁴ genus animalium uenundetur⁵, nemo [221va] propterea uenditionis firmitatem irrumpat quod dicit se uili precio uendidisse, sed postquam factum est negotium non sit mutatum, nisi forte uicium sibi a uenditore celatum inuenerit. Si autem uenditor dixerit uicium, stet emptio et non sit mutata. Si autem non dixerit, mutare potest in illa die, et in alia⁶, siue in tertia die. Et si amplius de tribus noctibus illud habuerit⁷, postea non potest mutare, nisi forte eum inuenire infra⁸ tres dies non poterit. Tunc quando inuenerit recipiat, quia uicium uendidit. Et si non uoluerit recipere, iuret cum suis sacramentalibus quod uicium ibi nullum⁹ sciebat in illa die quando negotium fecit, et stet factum¹⁰.

ID 16.285

¹ corr. fr. detr- J

² Cp. ccclxii. De - uiciosis (uel uic. ss L) CLRWB; De - uiciosis S; Cp. ccclxii V; De - uiciosis. cap. ccclii (ccclxii H) ZJTHQA

³ seu CRBZTHQ; se A

⁴ quodlibet CRSWBJTH² QBodl; quolibet ZHA

⁵ uenundetur CRBZTQ; uendetur A

⁶ alia CRBTHQ; illa A

⁷ illud hab. CRSBZJTA; hab. illud HQBodl

⁸ infus A

⁹ nullum CRBZTHQ; in illum A

¹⁰ et stet (corr. fr. stetit A) factum CRSWBJTHA; om. Z

210

Cp. ccclxiii. Vt qui arras dederit pro quacumque re precium reddere¹ compellatur²
 Qui arras dederit pro quacumque³ re pretium cogatur implere quod placuit emptori.
 ID 16.286

¹ dere Q

² Cp. ccclxiii. Vt - comp. (cogatur W) CRWB; Vt - comp. S; Cp. ccclxiii V; Vt - comp. cap. ccclxiii (ccclviii Q) ZJTHQA

³ quacumque CRSWBJ²THA; cumque ZJ

211

Cap. ccclxiii. Vt peregrinos transeuntes nemo inquietet¹

Placuit ne peregrinos transeuntes quis inquietare presumat, eisque nocere audeat, quia alii propter² Deum, alii propter suas³ discurrunt necessitates. Quod si aliquis presumptuosus⁴ fuerit, qui peregrino nocuerit, uel eum assallierit⁵, aut despoliauerit, leserit, plagauerit, ligauerit, uendiderit, uel occiderit⁶, ipsi peregrino singillatim⁷ dupliciter sicut de alio homine solet componi, aut suo seniori, uel socio cum sua lege componat. Quod si mortuus fuerit, et seniore ibi uel socium non habuerit, tunc episcopus aut⁸ sacerdotes⁹ eiusdem¹⁰ pagi ipsam compositionem¹¹ in duplo sicut de indigena¹² distringente iudice accipi[221vb]ant, et in suam elemosinam illa¹³ tribuant, et insuper lx¹⁴ sol¹⁵ fisco cogatur persolvere. Et si peregrinum uiuentem reliquerit, omnem iniuriam ei factam et quicquid illi tulit dupliciter ut predictum est, et per singula illi componat, sicut solet de infra prouinciam aliquem componere. Si autem eum occiderit, ut liberum hominem de ipsa prouincia in duplo componat, et ipsa pecunia a memoratis sacerdotibus in sua detur elemosina. Quoniam Dominus ait, Peregrinum et aduenam non contristabis.

ID 16.287

¹ Cap. ccclxiii. Vt - inquietet CRWB; Ex libro v capitularium. Vt - inquietet S; Cp. ccclxiii V; Vt - inquietet. cap. ccclxiii ZJTQA

² propter CRSBZTQABodl; pro H

³ ss Q

⁴ -uosus CRBZJ(partly in mg.)THQ; -iosus A

⁵ assal- LRSBVZJTQABodl; assil- C?XWH

⁶ uendiderit add. A

⁷ sing- CRBZTHQ; sig- A

⁸ aut CRVZTHQA; uel B

⁹ -otes CRWBZTA; -os HQ

¹⁰ eiusdem CRWBZTHQ; eius de A

¹¹ corr. fr. od'poem X²

¹² de indigena CRBZTHQ; diindigerant A?

¹³ illa CRSBZJTA; illam HQBodl

¹⁴ lx CRBZTQABodl; xl H

¹⁵ sol' C²LR²SZTA; om. RX; solidos BH

212

Cp. ccclxvi. De eo qui alicuius quadrupedi unum¹ oculum excusserit²

Si quis alicuius caballo uel boui, uel cuilibet de quadrupedibus unum oculum excusserit, apprecietur illud pecus quod ualet, et partem terciam componat.

ID 16.288

¹ quadrupedi (-ede W, before corr.) unum RXSWBZJTHQA; quadrupedis CL

² Cp. ccclxvi. De - exc. CRWB; De - exc. S; Cp. ccclxvi V; De - exc. cap. ccclxvi ZJTHQA

213

Cp. ccclxvii. De eo qui iussu regis uel ducis aliquem¹ occiderit²

¹ aliquem CRBZTHQ; alium A

Si quis iussione regis uel ducis illius qui ipsam prouinciam regit hominem occiderit, non requiratur ei, nec propterea faidosus³ sit, quia lex et iussio dominica occidit eum, et ipse non potuit contradicere. Princeps⁴ uero⁵ et successores eius defendant eum et totam progeniem eius, ne ob hoc⁶ pereat aut malum patiat. Quod si propterea ipse aut eius progenies aliquid mali passi fuerint aut⁷ occisi, dupliciter componantur.
ID 16.289

² Cp. ccclxvii. De - occ. CRWB; De - occ. S; Cp. ccclxvii V; De - occ. cap. ccclxvii (T mg. unclear, ccclxviii A) ZJTHQA

³ faidosus CRSWBJTHA; faidos Z

⁴ corr. fr. -ipes A

⁵ short erasure follows in Z

⁶ ho A

⁷ aut CRBZTHQ; ad A

214

Cp. ccclxviii. De eo qui scripturam protulerit, ut ueritatem eius testibus probet¹

Si quis scripturam profert², ueritatem eius testibus probare debet. Quia in omnibus causis constitutum est ut scripturam prolator affirmet.

ID 16.290

¹ Cp. ccclxviii. De - probet CRWB; De - probet S; Cp. ccclxxviii V; De - probet. cap. ccclxviii (ccclxviii A) ZJTHQA

² profert CRBZTHQ; om. A

215

De vi libro. cp. xxiii. De asino, boue, oue, omnique iumento amico ad custodiendum tradito¹

Si quis commendauerit amico asinum, bouem, ouem, [222ra] et omne iumentum ad custodiam², et mortuum fuerit, aut debilitatum, uel captum ab hostibus, nullusque hoc uiderit, iusiurandum erit in medium quod non³ extenderit manum in rem proximi sui, suscipiatque dominus iuramentum, et ille reddere non cogetur. Si furto sublatum fuerit, restituat dampnum domino suo. Si comestum a bestia, deferat ad eum⁴ quod occisum est, et non restauretur. Qui a⁵ proximo suo quicquam⁶ horum mutuo postulauerit, et debilitatum aut mortuum fuerit, domino presente reddere compellatur. Quod si⁷ in presentia⁸ dominus non⁹ fuerit, non restituatur, maxime si conductus uenerit¹⁰ pro mercede operis sui.

ID 16.291

¹ De vi (quinto B) - xxiii. (Vt add. W) De - trad. CRWB; De vi - xxiii V; De boue, asino, oue, omnique iumento ad custodiendum tradito amico S; De - trad. De vi (v A) - xxiii ZJTHQA

² custodiam CRBZTHQ; custodiendam A

³ ss Z

⁴ ad eum CRBZTHQ; om. A

⁵ Qui a CRB?ZTQA²Bodl; Quia H; Qui A

⁶ quicquam CRBZTHQ; quicumque A

⁷ om. Bodl

⁸ presentia CRSWB; presentiarum ZTHQABodl

⁹ non CRSWB; om. ZJTHQABodl

¹⁰ -en- ss S

216

Cp. xxiii. Qui seduxerit uirginem¹ desponsatam uel² dormierit cum ea³

¹ non add. ss S

² uel CRWBZJTA; et SH

³ Cp. xxiii. Qui - ea CRWB; Qui - ea S; Cp. xxiii V; Qui - ea. cap. xxiii ZJTHQA

Si seduxerit quis⁴ uirginem⁵ desponsatam et dormierit cum ea, dotabit eam et habebit uxorem.

ID 16.292

⁴ sed. quis CLRSBZTHA; quis sed. X

⁵ illegible add. ss C; non add. ss S

217

Cp. xxv. De patre puella si eam dare noluerit, ut¹ reddat pecuniam iuxta morem² dotis³

Si pater noluerit uirginem dare, reddat pecuniam⁴ iuxta morem dotis⁵, quam uirgines accipere consueuerunt.

ID 16.293

¹ ut CRWBZTH; om. A

² morem RXSWBZTHA; ordinem C; ord' L

³ Cp. xxv. De - dotis (after corr. LW) CLRWB; De - dotis S; Cp. xxv V; De - dotis. cap. xxv ZJTHA; cap. xxv Q

⁴ pecuniam CRBZTHQ: capitalem et qui with pecuniam ss A

⁵ dotis CRBZTHQ; om. A

218

Cp. xxxviii. De eo qui propter Deum¹ furtum confessus fuerit²

Si propter Deum³ confessus fuerit homo furtum quod fecit, reddat capitalem et quintam partem desuper ei in quem peccauit.

ID 16.294

¹ corr. fr. dominum Z?

² Cp. xxxviii. De - fuerit CRXW; De - fuerit SB; Cp. xxxviii V; De - fuerit. cap. xxxviii ZJT; De - confessus fuerit (est H) furtum. cap. xxxviii HA; cap. xxxviii Q

³ after corr. Z

219

De his qui fidelium oblationes auferunt¹

Qui fidelium oblationes ab ecclesiis uel a iure sacerdotum auferunt, uel ablatas² accipiunt, non solum aliena uota dirumpunt³ sed et sacrilegium operantur, nec non ecclesie Dei fraudatores existunt⁴. Quia⁵ ecclesie aliquid fraudari uel auferri sacrilegium esse a maioribus approbatur⁶.

ID 16.295

¹ De - auferunt CRSWB; om. V; De his qui fidelium oblationes auferunt uel uastant aut sine proprii episcopi iussione dant uel accipiunt ZJTHQA

² -as CRSBZTABodl; -am H; -a Q

³ dirumpunt CLRSBVZBodl; dirumpunt C² WJTHQA; diripunt X

⁴ estunt A

⁵ corr. fr. Qua C

⁶ -r- ss H

220

Cp. ciiii. Ne episcoporum uel reliquorum sacerdotum uita turbetur¹ [222rb]

Nullis² uita presulum turbetur excessibus, quia ualde indignum est ut qui throni Dei uocantur aliqua motione turbentur, aut inique tractentur. Vnde est illud, Qui uos tangit, quasi³ pupillam oculi mei⁴. Et illud, Qui uos audit, me audit, et qui uos spernit

¹ Cp. ciiii. Ne - turb. (tribuat X) CRXWB; Ne - turb. S; Cp. ciiii V; Ne - turb. cap. ciiii ZJTHQA

² Nullis CLR²SB² VH²Bodl; Nullus RXBZJTHQA; Nulli W

³ quasi CRBVZTQABodl; tangit SWH(over erasure)

⁴ mei CRSBZTHABodl; tui Q; S ends cap. here

me spernit. Et rursus, Qui scandalizauerit unum de⁵ pusillis istis, melius est illi⁶ ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris.
ID 16.296

⁵ de CRXVZJTHQA; ex WB

⁶ illi CRWB² VZJTHQBodl; om. BA

221

Cp. cx. De his que¹ a² singulis principibus ecclesiis sunt concessa, et³ que singuli antistites impetrauerint⁴ quod sacrilegium sit hec auferentibus. De clericis ut non accusentur ad iudices seculares, sed⁵ ad episcopos proprios⁶

Quecumque a singulis regibus circa sacrosanctas⁷ ecclesias⁸ sunt constituta, uel singuli quique antistites pro causis ecclesiasticis impetrarunt, sub pena sacrilegii iugi solidata eternitate seruentur. Clerici etiam non secularibus iudicibus sed episcopali audientie reseruentur⁹. Fas enim non est ut diuini muneris ministri temporali potestati¹⁰ subdantur.

ID 16.297

¹ que CRSWZTHA; qui BQ

² ss Q

³ et CRWBZTA?; ut Q

⁴ impetrauerint CRWB; impetrauerunt SZJT²HQA; imperauerunt T

⁵ seu W

⁶ Cp. cx (corr. to cxi R). De - proprios CRWB; De - proprios S; Cp. cx V; De - ep. proprios (proprius ep. HQ).

cap. cx ZJTHQA

⁷ sacrosanctas (corr. fr. sacra- B) CRSBVZTHA; sacrosanctam X; sacrosancta WQ

⁸ ecclesias CLSBVZJTQA; om. RW

⁹ Clerici etiam non - reseru. in top mg. W

¹⁰ -te- ss S

222

Cp. cxvi. De his qui¹ ecclesiastica priuilegia uiolant uel dissimulant²

Si ecclesie uenerabilis priuilegia cuiusquam fuerint temeritate uiolata uel dissimulatione³ neglecta, commissum hoc in triplo iuxta legum sanctionem⁴ ecclesie cui factum est componatur, nobisque bannus noster in triplo, hoc est ter lx solidos⁵ persoluatur⁶.

ID 16.298

¹ ss B

² Cp. cxvi. De - diss. CRWB; De - diss. S; Cp. cxvi V; De - diss. cap. cxvi ZJTQA

³ dis- ss A

⁴ -ionem CRBZTHQ; -ione A

⁵ solidos SWB; solidi C²H; solid' RZJ; sol' XVTQ; om. A; ? C

⁶ persoluatur C?RSWBV; persoluantur ZJTHQBodl; soluantur A

222A (J only)

Vt socios suos nominet apud quem pars rapine fuerit inuenta. cap. cxxxvii¹

Apud quem scelus agnoscitur et pars – teneatur ad uindictum.

ID 16.299; cf 16.225, above 3.29.152

¹ '++' add. in mg.

223

Cp.¹ cl. Contra diffinitionem² priorum legitimam³ filio uel heredi non licere uenire⁴

¹ ss L²

² -it- ss Q

³ legitimam CRSWB; om. ZJTHQA

⁴ Cp. cl. Contra - uenire (uiuere W) CRWB; Contra – uenire S; Cp. cl V; Contra - uenire. cap. cl ZJTHQA

Filio uel heredi contra priorum iustam aut⁵ legitimam definitionem uenire non liceat, quia iuste [222va] repellitur presumptio illius qui facta seniorum iniuste conatur irrumpere.

ID 16.300; IP 5.70d

⁵ aut CRSWBZJTABodl; ac HQ

224

Cp. clx. De his qui cum furibus conscii fuerint¹

Non solum ille qui furtum fecerit, sed etiam et quicumque conscius fuerit, uel furto ablata sciens suscepit, in numero furantium habeatur, et simili uindictae subiaceat.

ID 16.301; IP 5.70e

¹ Cp. (om. W) clx. De - fuerint CRXW; De - fuerint SB; Cp. clx V; De - fuerint. cap. clx ZJTHQA

225

Cp. ccxii. De eo qui filios¹ non habuerit, et in eorum loco² alium sibi heredem facere uoluerit³

Qui filios non habuerit, et alium quemlibet heredem sibi facere uoluerit, coram rege uel coram comite et scabinis uel missis dominicis qui ab eo ad iusticias faciendas in prouincia fuerint ordinati traditionem faciat.

ID 16.302

¹ after corr. Q

² loco CLRSWB; locum ZTHQA?

³ Cp. ccxii (xxii B). De - uoluerit CLRWB; De - uoluerit S; Cp. ccxii V; De - uoluerit. cap. ccxii (ccxii J) ZJTHQA

226

Cp. ccxxii. De fugitiuis et peregrinis ut distringantur¹

De fugitiuis et² peregrinis ut³ distringantur, ut scire possimus qui sint, aut unde ueniant⁴.

ID 16.303

¹ Cp. ccxxii. De - dist. CRWB; De - dist. S; Cp. ccxxii V; De - dist. cap. (om. ZJ) ccxxii ZJTHQA

² et CRBZTABodl; om. H; aut Q

³ ut CRBZTQABodl; om. H

⁴ ueniant CLRSWBV; uenerunt ZJTHQABodl

227

Cp. ccxxiii. De armillis et bruniis negociatoribus non dandis¹

Vt armille et brunie non dentur² negociatoribus.

ID 16.304

¹ Cp. ccxxiii. De - dandis CRWB; De - dandis S; Cp. ccxxiii V; De armillis (armis Z) - dandis. cap. (om. ZJ) ccxxiii (ccxxii A) Z(mg.)JTHA; cap. ccxxiii Q

² corr. fr. uidentur H, fr. ? Bodl

228

Cp. ccxxviii. Ne presumat hominem aliquis sine causa ad iudicium mittere¹

Vt nullus presumat hominem ad iudicium mittere sine causa², nisi iudicatum fiat.

ID 16.305

¹ Cp. ccxxviii. Ne - mittere CRWB; Ne - mittere S; Cp. ccxxviii V; Ne - mittere (admittere H). cap. (om. ZJ) ccxxviii Z(mg.)JTHA; om. Q

² sine causa CRSBJTHA; om. Z

229

Cap. ccxliii. Vt nullus presumat theloneum rodaticum¹ uel² pulueraticum recipere³
Vt nullus homo presumat theloneum per uias nec per uillas rodaticum nec
pulueraticum recipere.
ID 16.306

¹ pres. thel. rod. CRBZTA; tel. rod. pres. H

² uel CRBZTH; om. A

³ Cap. ccxliii. Vt - recipere (accipere LB). CLRWB; Vt - recipere S; Cp. ccxliii V; Vt - rec. cap. (om. ZJ) ccxliii (ccliii H) Z(mg.)JTHA; cap. ccxxviii Q

230

Cp. liiii. De eo cui non recte iudicatur¹
Vt² si aliquis³ uoluerit⁴ dicere quod iuste ei non iudicetur, tunc in presentiam
nostram ueniat. Aliter uero non presumat in presentiam nostram uenire, pro alterius
iusticia dilatanda.
ID 16.307

¹ Cp. liiii (liii B). De - iud. CRWB; De - iud. S; Cp. liii V; De - iud. cap. (om. ZJ) clliii (ccliii Q) Z(mg.)JTHA

² Vt CRBZTHQ; Et A

³ aliquis CRWBZTHA; quis Q

⁴ uol- CRSVZJTHQA; nol- WB

231

Cp. ccxciiii. Ne aliquis de ignoto homine¹ equum, bouem uel aliquod² animal emat³
[222vb]
Vt nullus⁴ comparet caballum, bouem aut iumentum uel aliud animal nisi illum
hominem⁵ cognoscat qui eum uendidit, et de quo est, et ubi manet et quis est eius
senior.
ID 16.308; IP 5.71

¹ homine CLXSWBZTHA; nomine R

² aliquod CLRSWB; aliud ZJTHA

³ Cp. ccxciiii. Ne - emat CLRWB; Ne - emat S; Cp. ccxciiii V; Ne - emat. ccxciiii ZJTHA; cap. ccxciiii Q

⁴ nullus *repeated and canc.* A

⁵ illum hom. CRSBWZJTA; hom. illum HQBodl

232

Cp. cccviii. De episcopo qui¹ ab aliquo impetitur², ut³ si ipse questionem aliquam
retulerit, ut per episcopos iudices causa terminetur⁴
Si quisquam⁵ episcopus a quoquam impetitur, uel ille aliquam questionem retulerit,
per episcopos iudices causa finiatur, siue quos eis primates dederint, siue quos ipsi
uicinos ex consensu delegerint.
ID 16.309

¹ qui CRXSWBZTHA; ut si L

² *corr. fr.* impetur B

³ ut CLRBZTHQ; aut A

⁴ Cp. cccviii. De - term. CLRWB; De - term. S; Cp. xxxix V; De - term. cap. (om. ZJ) cccviii ZJTHQA

⁵ quisquam CLRSWBV; quis ZJTHQABodl

233

Cp. cccliii. Si possessor per uiolentiam expellatur¹
Quicumque uiolenter expulerit² possidentem priusquam pro ipso iudicis sententia
procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam de qua agitur perdat. Ille uero

¹ Cp. cccliii. Si - exp. CRW; Si - exp. SB; Cp. cccliii V; Si - exp. cap. (om. Z) cccliii ZJTHQA

qui uiolentiam pertulit uniuersa in statu³ quo fuerant recipiat, et que possedit securus teneat. Si uero illud inuadit quod per iudicium obtinere potuit, et causam amittat, et aliud tantum quantum inuasit reddat expulso.

ID 16.310

² -erit CRWVZTHQA; -it B

³ in *add.* A

234

Cp. cccliiii. Si ad diripiendum quisque alios inuitasse reperiatur¹

Si quis ad diripiendum alios inuitauerit, aut² cuiuscumque rem euertat, aut pecora³, aut⁴ animalia, quecumque diripiat, illi cuius res direpta est in septuplum que sublata⁵ sunt⁶ restituat. Si uero qui cum⁷ ipso fuerint ingenui sint, quinos solidos componere compellantur. Aut si non habuerint unde componant, cl⁸ flagella suscipiant. Si uero serui⁹ hoc sine domini uoluntate commiserint, centenis quinquagenis flagellis uerberentur, et ab eis res omnes integro in statu reddantur.

ID 16.311

¹ Cp. cccliiii (cccliii W) . Si – reperiatur (*corr. fr. rsper- after a lacuna C, fr. direperiatur R*) CLRW; Si – reperiatur SB; Cp. cccliiii V; Si - rep. cap. (*om. J*) cccliii ZJTHQA

² aut CLRSWB; ut ZJTHQABodl

³ aut pecora *om.* A

⁴ aut CRWA; uel SBVZJTHBodl

⁵ subl- CLRSBVZJTHA; abl- WQ

⁶ que sub. sunt *after* restituat *but marked for reversal* Q

⁷ qui cum CRSWBZ²JTQ²ABodl; quicumque ZHQ

⁸ cl CRSBZHBodl; centenis quinquagenis W; centum quinta JT; centum quinquaginta QA

⁹ *after corr.* R

235

Cp. ccclxvi¹. Quod omnes cause que [223ra] uel pretorio iure uel ciuili tractantur episcoporum sententiis terminate, perpetuo iure firmentur²

Quicumque litem habens siue possessor siue petitor fuerit, uel in inicio litis, uel decursis temporum curriculum, siue cum negotium peroratur³, siue cum iam ceperit promi sententia, si iudicium elegerit sacrosancte legis antistitis, ilico sine aliqua dubitatione etiam si alia⁴ pars refragatur ad episcoporum iudicium cum sermone litigantium dirigatur. Multa⁵ enim que in iudicio captiose⁶ prescriptionis uincula promi non patiuntur, inuestigat et promit sacrosancte religionis auctoritas.⁷ Omnes itaque cause que⁸ uel pretorio iure⁹ uel ciuili tractantur episcoporum sententiis terminate perpetuo stabilitatis iure firmentur. Nec liceat ulterius retractari negotium, quod episcoporum sententiis deciderit. Testimonium etiam ab uno licet episcopo perhibitum omnes iudices indubitanter accipiant, nec alius audiatur cum testimonium episcopi a qualibet parte fuerit repromissum. Illud est enim ueritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a sacrosancto¹⁰ homine conscientia mentis illibate

¹ Cp. ccclxvi CLRWBVQ; ccclxvi ZJTH; ccclxxvi A; *om.* S

² Quod - firmentur CRSWB; *om.* VZJTHQA. L *mg. add.* Hec sententia ex sexto decimo Theodosii imperatoris libro, capit' uidelicet xi, sumpta et intra Karlomanni capitula est inserta et consultu omnium tam clericorum quam laicorum approbata et pro lege recepta ut in ipsis capitularibus inuenitur.

³ peroreatur A?

⁴ J's last leaf, fo. 340v, begins here, and the microfilm is effectively illegible from now on.

⁵ -l- ss A

⁶ captiose CLR²WBZTHQ; copiose RX²; coposiose X; cautione A

⁷ Multa enim que in - religionis auctoritas *om.* S

⁸ ss Z

⁹ iure CRBZTHQ; et ure A?

¹⁰ sacrosancto CRBZTHQ; sancto suo A

protulerit.¹¹ Hoc nos edicto salubri aliquando¹² censuimus, hoc perpetua lege firmamus, maliciosa litium semina comprimantes.

ID 16.312; IP 5.23 from Omnes itaque cause; C 11 q 1 c 35 (Quicumque - diragatur), c 36 (Omnes itaque - end, much of it a later addn)

¹¹ Testimonium etiam ab uno – illibate protulerit *om.* S

¹² A leaf missing here in B, which resumes in c 258 below

236

Ex libro legum Theodosii¹, iii². cp. xii³. De incestis

Quod incesti non sunt⁴ legitimi heredes, sed infamia sunt notate utreque persone.
ID 16.313

¹ -osii CRXSWVZTHQA; -osiani L

² iii CRWVZTHQ²A; *om.* L; iiii S²Q; *om.* S

³ cp. xii *om.* S

⁴ sunt CRSWVHQ; sint ZTABodl

237

Cp. ccccxvii. Vt ita ualeat mutatio sicut et¹ emptio²

Commutatio si non fuerit per uim et metum exorta³ talem qualem et emptio habeat firmitatem.

ID 16.314

¹ et CRTHA; *om.* Z

² Cp. ccccxvii (ccxxvii L). Vt - emptio CLRW; Vt – emptio S; Cp. ccccxvii V; Vt - emptio. ccccxvii ZTHQA

³ exorta CLRXST?A; extorta C²WVZHQBodl

238¹

De libro vii, cp. clxxxi². De homicidis³, [223rb] maleficis, ueneficis, conuictis, appellare uolentibus non audiendis⁴

In ciuilibus causis uel leuioribus criminibus legibus dilatio prestanda est. Homicide, adulteri, malefici, uenefici, conuicti, si appellare uoluerint, non audiantur.⁵

ID 16.315 and cf 16.226, above 3.29.153; IP 5.42

¹ in CLRXSWVPalZHQBodl, *om.* TA

² clxxxi CRWZQ; cclxxvi L; De – clxxxi *om.* S

³ -idiis Q

⁴ in mg. Q; before De libro – ZH; *om.* V

⁵ -iantur CRSWZHQ; -iant V

239

Cp. cciiii. De causis in iudicio conuincendis, et de sententia aduersus absentes infirmanda, et de causis in iudicio non reuoluendis¹, et ut absentes per alium nec accusare² nec accusari possint³

Conuinci nemo potest in iudicio sine testibus aut scriptura. Sententia absente parte alia a iudice⁴ data nullam obtinet firmitatem. Causa inter presentes iudicata post decennium reuolui non potest. Nec inter absentes post uicennium⁵. In causa capitali absens nemo dampnetur. Neque absens per alium accusatorem accusari potest.

ID 16.316; IP 5.16

¹ reuoluendis CR²XSWZJHQ; resoluendis LRA

² nec accusare CRSWZTQ²; accusare HQ; *om.* A

³ Cp. cciiii. De - possint CRW; De – possint S; Cp. cciiii V; De - possint. cap. cciiii ZTHA; J ends about here

⁴ i- ss H

⁵ uic- CRSVZTBodl; uinc- WHQA

240

*Cp. ccxxvii. Vt ea que ad perpetuam utilitatem¹ sunt instituta² inconuulsa
permaneant³*

Que ad perpetuam utilitatem sunt instituta nulla commutatione uariantur. Nec ad priuatum trahantur commodum que ad bonum sunt commune prefixa. Et manentibus terminis quos statuerunt patres nemo dampnet alienum, sed intra fines proprios atque legitimos prout quis uoluerit in latitudine se⁴ caritatis exercent.

ID 16.317; C 25 q 1 c 3 var.

¹ perp. util. (corr. fr. salutem X) LRXSWZTHQA; util. perp. C

² inst- CRWZTHA; const- Q

³ Cp. ccxxvii. Vt - perm. CLRW; Vt - perm. S; Cp. ccxxvii V; Vt - perm. ccxxvii ZTHQA

⁴ ss Z

241

Cp. ccxlviii. De iudicibus contra legem iudicantibus et legem audire nolentibus¹
Quicumque iudex oblatas sibi in iudicio leges uel iuris species audire noluerit, et contra eas iudicauerit, ex hac re² conuictus in carcerem deportetur.

ID 16.318

¹ Cp. ccxlviii. De - nol. CLRW; De - nol. S?; Cp. ccxlviii V; De - nol. (uol- A) cap. ccxlviii ZTHQA

² re CRVZTHQ; om. A

242

Cp. ccxci. De criminibus definitis¹ non liceat postmodum mouere certamen²
De his criminibus de³ quibus quis [223va] absolutus est, ab eo qui accusauit refricari accusatio⁴ non potest.

ID 16.319; IP 5.46a

¹ ut add. L, om. CRXSWZTHQA

² Cp. ccxci. De - cert. CLRW; De - cert. S; Cp. ccxci V; De - cert. cap. (om. ZT) ccxci ZTHQA

³ de CRSWVZTHBodl; om. QA

⁴ in mg. Z

243

Cp. ccxcvii. De tenendis ad solutionem¹ qui debitum promittunt²
Si quis pro alterius debito se pecuniam promiserit³ redditurum, ad solutionem⁴ statute promissionis est retinendus.

ID 16.320

¹ ad sol.] absolutionem W

² Cp. ccxcvii. De - prom. CLR; De - prom. S; Cp. ccxcvii V; De - prom. ccxcvii ZTHQA

³ pec. prom. CRSVZTQABodl; prom. pec. H

⁴ ad solutionem CRSZTHQBodl; absolutionem WVA

244¹

Cp. cccxxv². De peruasoribus finium priusquam causa in iudicio³ terminetur⁴
Si⁵ peruasor finium fuerit approbatus, eo quod priusquam aliquid iudicio terminetur id quod alter tenuerat inuasisse, non solum illud quod male presumpserit amittat, sed⁶

¹ in CLRXSWVPalHQBodl, om. ZTA

² Cp. cccxxv om. S

³ causa in iud. CRW; iud. causa Q

⁴ De peru. - term. om. V

⁵ quis add. Q, om. CRWVHBodl

⁶ ut add. LWHQ, om. CRXSV

non⁷ unusquisque rem alienam occupet cum fuerit in causa deuictus, peruasor iuris alieni tantum spacii restituat quantum presumpserit⁸ inuadere⁹.
ID 16.324 in IDcrsm only

⁷ u'n Bodl

⁸ ss R², om. X

⁹ restituat - inuad. over erasure C

245

Cap. cccxl. Quod non solum qui furtum fecerint, sed et qui ad hoc perficiendum adiutorium aut consilium dederint, furti actione sunt tenendi¹

Non tantum² qui furtum fecerit, sed etiam is³ cuius opere aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur.

ID 16.325 in IDcrsm only)

¹ Cap. cccxl. Quod - ten. CLRWH; Quod - ten. S; Cp. cccxl V; Quod - ten. cccxl (ccclx A) ZTQA

² Non tantum CRSWVZTQABodl; Notandum H

³ is CLRSWVHQ; his Z; bis TA

246

Cp. cccxli. Qui sint agnati, et qui sint cognati¹

Agnati sunt qui² per uirilem sexum descendunt, cognati autem qui per femineum. Et ideo patrum uel³ patruorum filii, et agnati sunt et non⁴ cognati. Auunculi uero et auunculorum filii cognati sunt, et non agnati.

ID 16.326

¹ Cp. cccxli (cp. cccxli om. R). Qui - cogn. CLRW; Cp. cccxli V; Qui - cogn. S; Qui - cogn. cccxli ZTH(largely illegible)QA

² qui CRWVZQ²TH; om. QA

³ uel CRWVZTHA; om. Q

⁴ non CLRXW; om. SVZTHQABodl

247

Cp. cccxliii. De his qui domos effregerint¹, uel² uillas expoliauerint, aut expugnauerint,³ uel rapinas fecerint, quid agendum sit⁴

Si qui⁵ edes aliquas uillasue⁶ expoliauerint⁷, effregerint⁷, expugnauerint⁷, si quidem id turba cum telis coacta fecerint⁷, capite puniantur⁸. Telorum autem appellatione omnia ex quibus saluti hominis noceri possit accipientur⁹.

ID 16.327

¹ corr. fr. freg- Q

² uel CRSZTH; et A

³ aut exp. CRWZTHQ; om. LXA

⁴ Cp. cccxliii. De his (illis W) - sit CRXW; De his - sit S; Cp. cccxliii V; De - sit. cccxliii (ccclxliii A) ZTHQA

⁵ qui CRSWVZTA; quis HQBodl

⁶ uillasue CRSVZTHQ; uillas ut A

⁷ -erint CRVZTQABodl; -erit H

⁸ -antur CRVZTQABodl; -atur H

⁹ -ienter CRVZTHA; -iuntur S

248

Cp. cccxliiii. De his qui [223vb] latrones uel reliquos malefactores susceperint¹

Receptores² aggressorum itemque latronum eadem pena afficiuntur qua ipsi latrones. Sublatis enim susceptoribus, crassantium cupido conquiescit³.

ID 16.328

¹ Cp. cccxliiii. De - susc. CLRW; De -susc. S; Cp. cccxliiii V; De - susc. cccxliiii (ccclxliiii A) ZTHQA

² Receptores CRVZTHQA; Raptores Bodl

³ -scit CRSWZTHA; -scat V

249

Cp. ccclxv. De his qui incendium fecerint¹

Si aliquis malitie studio incendium miserit², de hoc crimine conuictus penis grauissimis iubetur interfici. Quod si per negligentiam factum incendium comprobatur, dampnum quod cuicumque³ illatum fuerit, res que incendio perierit duplici⁴ satisfactione sarciatur.

ID 16.329, om. IDpv

¹ Cp. ccclxv. De - fec. CLRW; De - fec. S; ccclxv V; De - fec. ccclxv ZTHQA

² miserit CRZTHQ; fecerit commiserit A

³ cuicumque C?LRSWZTHA; cuique X; unicuique V

⁴ duplici C WVTHA; dupli RSZ

250

Cp. cccliii. Quod hii qui pro iniuria¹ mediocri dampna subire compelluntur, infames efficiantur²

Qui³ pro iniuria mediocri estimate iniurie dampna subire compellitur⁴, quamuis ciuiler uideatur⁵ adductus, tamen infamis efficitur.

ID 16.330

¹ sua add. Q, om. CRSZTHA

² Cp. cccliii. Quod hii (De his L) - effc. CLRW; Quod - effc. S; cccliii V; Quod hi (De his QA) - effc. cccliii (cccliii A) ZTHQA

³ Qui CRVZTHQBodl; Si A

⁴ corr. fr. -untur S

⁵ uideatur CRSWZTHA; om. V

251

Cp. ccclv. Vt hii¹ qui res alienas uiolenter occupant quicquid ibi perditum² fuerit eis³ quibus competebant pleniter restaurent⁴

Si ex rebus quas uiolenter aliquis occupauit⁵ quelibet sub quacumque occasione perierint aut arserint uel⁶ serui uiolenter occupati mortui fuerint qualibet fraude illius qui occupauit, id quod perit factum non uideatur, tamen ab ipso quecumque perierint reddenda sunt qui rem iuris alieni uiolenter uisus est occupasse.

ID 16.331

¹ hii CRWZTQA; om. H

² uel alienatum add. ZTHQA, om. CRW

³ eis C²LSWZTHQA; eius CRX

⁴ restaurent CRXSWZTHA; restituant L; restituantur Q; restaurarent A²; Cp. ccclv. Vt - rest. CLRXW; Vt - rest. S; ccclv V; Vt - rest. ccclv ZTHQA

⁵ -aut CRVZTHQ; -at A

⁶ aut arserint uel added, ? over erasure and partly in mg. C?

252

Ccccl. De familiaribus uel hominibus tam liberis quam seruis dominum accusantibus uel secreta¹ eius prodentibus quid agendum sit²

Si quis ex familiaribus uel ex seruis cuiuslibet domus cuiuscumque criminis delator aut³ accusator emerit, eius existimationem⁴ caput atque fortunas petiturus cuius familiaritati uel dominio⁵ inhe[224ra]serit ante exhibitionem testium, ante

¹ secreta CRWTHA; sacra Z

² Ccccl (cccl LR). De - sit CLRW; De - sit S; Ccccl V; De - sit. ccccl (cccl A) ZTHQA

³ aut CLRWV; atque ZTHQABodl

⁴ corr. fr. estim- R

⁵ -inio CRVZTHQ; -ino A

examinatum iudicium in ipsa expositione criminum atque accusationis⁶ exordio ultore gladio feriat. Vocem enim funestam potius intercidi⁷ quam audiri oportet. Eorum uero accusandi sacerdotes uel testificandi in eos os obstruimus, quos non humanis sed diuinis uocibus mortuos esse scimus.

ID 16.332, cf 16.61, and above 3.29.23; IP 5.48; cf the variant +dp C 3 q 11 c 4 to potius quam audiri and +C 3 q 4 c 9b from Eorum

⁶ accusationis CRSWVZTH²Q; accusationes H; excusationis A

⁷ intercidi CRZWTHQ; interdici VA

253

Cp. ccccl. De causis definitis¹ minime reuocandis²

Flagitari iudicium non debet de causa que definita uel iudicata est.

ID 16.333

¹ def- CLRWT; diff- SZHQA

² Cp. ccccl. De - reuocandis (-adis R) CLRXW; De - reuocandis S; Ccccl V; De - renouandis. ccccl ZTHQA

254

De eo qui post ueritatem¹ repertam² aliquid deinceps discutit³

Quisquis⁴ enim post ueritatem repertam aliquid ulterius discutit, mendacium querit. Idcirco ab omnibus caute agendum est.

ID 16.334

¹ ss T. De eo qui - disc. om. V

² repertam CRXSWZTQ²A; om. L; recepertam Q

³ discutit CRZTQ; excutit H; discutit A

⁴ Duisquis Z

255

De his qui seruorum matrimonia dirimunt¹

Dictum est nobis² quod quidam legitima seruorum matrimonia potestatiua quadam presumptione dirimant, non attendentes illud³ euangelicum⁴, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Vnde nobis uisum est ut coniugia⁵ seruorum non dirimantur, etiam si diuersos dominos habeant, sed in uno coniugio permanentes dominis suis⁶ seruiant. Et hoc in illis obseruandum est ubi legalis coniunctio fuit, et per uoluntatem dominorum⁷.

ID 16.335 cf 8.167 as BD 9.29; IP 6.40; +C 29 q 2 c 8

¹ De his qui - dir. om. V

² est nobis CRSWVHQ; nobis est ZTABodl

³ illud CRWVZTHA; om. S

⁴ -elicum CLRSWV; -elium ZTHQ²ABodl; euangelium Q

⁵ coniugia CLXSWVZTHA; nugia R

⁶ suis CRSVZTH; om. QA

⁷ suorum add. S, om. CRWZVTHA

256

De his qui ex industria peccant¹

Sed nec hoc pretereundum putamus, quod quidam ex industria peccantes propter elemosynarum largitionem quandam sibi promittunt impunitatem. Elemosyna enim extinguit peccata, iuxta illud, Ignem ardentem extinguit aqua, et elemosina extinguit peccata. Sed ea que aut necessitate² aut³ casu⁴ aut qualibet fiunt fragilitate. Ea uero

¹ De his - pecc. om. V

² -ate C?RVZTHQ; -atem A

que ex industria ad cuiuslibet libidinem⁵ explendam idcirco fiunt, ut elemo[224rb]synis redimantur, nequaquam eis redimi possunt. Quia qui⁶ hoc perpetrant uidentur Deum mercede conducere, ut eis impune peccare liceat. Non ergo idcirco quis peccare debet ut elemosynam faciat, sed ideo elemosynam facere debet quia peccauit. Mentem enim et corpus que libido traxit ad culpam, afflictio et contritio debet reducere ad⁷ ueniam.

ID 16.336

³ q add. and canc. H

⁴ corr. fr. causa X

⁵ corr. fr. ordinem W

⁶ qui C(followed by lacuna)XSVZTHQ; quis LR; qua W; per A

⁷ ad followed by lacuna C

257

Vt comites et iudices¹ uiles personas non admittant ad testimonium²

Summopere³ admonendi sunt comites et iudices ne uiles et indignas personas⁴ coram se permittant ad testimonium accedere, quoniam multi sunt qui periurare pro nichilo ducunt, in tantum ut pro unius diei sacietate⁵ aut pro quolibet paruo⁶ precio ad iuramentum conduci possint, animas suas⁷ periurio perdere minime formidantes. Quamobrem tales nequaquam ad quodlibet⁸ testimonium admittendi sunt. Et hoc notandum⁹ quod non solum hii¹⁰ qui periurant¹¹ sed etiam qui periuris consentiunt simili plectendi sunt dampnatione¹².

ID 16.337; IP 5.24

¹ corr. fr. milites L

² Vt comites – test. om. V

³ Summopere CRVZTHQ; Quem opere A

⁴ et (uel Q) indignas personas CRVZTHQ; personas et indignas A

⁵ sac- CRVZTHQ; soc- A

⁶ paruo CRVZTHQ; om. A

⁷ animas suas CRVZTHQ; anima sua A

⁸ ad quodl. CRVZTHQ; aut quol. A

⁹ notandum CRSWVZTA; notandi sunt HQ; ? Bodl

¹⁰ hii CLRSWV; illi ZTHQABodl

¹¹ periurant C²LR²SZTHA; permittant RX

¹² qui periurant sed – dampnatione in mg. X²

258

De eo qui decimam dare neglexerit ecclesie cuius esse debet alterique ecclesie eandem¹ dederit²

Quicumque decimam abstrahit³ ab⁴ ecclesia ad⁵ quam per iusticiam dari debet, et eam presumptuose uel propter munera aut amicitiam uel aliam quamlibet occasionem ad alteram ecclesiam dederit,⁶ a comite uel a misso nostro distringatur et eiusdem decime quantitatem cum sua lege restituat.

ID 16.338

¹ eandem CLRWTHQ(before eccl.); eam Z; eadem A

² De eo – dederit om. V

³ -s- ss A

⁴ ab CLRSWV; de ZTHQABodl

⁵ corr. fr. a A

⁶ B resumes

259

*De malis scabinis eiciendis*¹

Vt missi nostri ubicumque malos scabinos inueniunt² eiciant et totius populi consensu³ in locum eorum bonos eligant, et cum electi fuerint, iurare faciant⁴ ut scienter iniuste [224va] iudicare non⁵ debeant.

ID 16.339

¹ De malis – eic. *om.* V

² scab. inu. *corr. fr.* scabiniunt R

³ *corr. fr.* conuentu S

⁴ fac- CRBZTHQ; fat- A

⁵ non CRBZTHQ; *om.* A

260

*De melioribus et ueracioribus eligendis*¹

Vt in omni comitatu hii qui meliores et ueraciores inueniri possunt eligantur a missis nostris ad inquisitiones faciendas, et rei ueritatem dicendam, et adiutores² comitum sint ad iusticias faciendas.

ID 16.340

¹ De melioribus – elig. *om.* V

² adiutores CRBZTHQ; adiuratores A

261

*De scabinis qui propter munera aut amicitiam uel inimicitiam*¹ *iniuste iudicauerint*²

Volumus ut quicumque de scabinis deprehensus³ fuerit, propter munera, aut⁴ propter amicitiam uel inimicitiam iniuste⁵ iudicasse, aut per fideiussores⁶ missus ad presentiam nostram ueniet. De cetero omnibus scabinis denuntietur ne quis deinceps etiam iustum iudicium uendere presumat.

ID 16.341

¹ uel inim. CRSWB; *om.* ZTHQA

² -ca- ss A. De scabinis – iud. *om.* V

³ deprehensus CRSBZTQABodl; reprehensus H

⁴ aut CRBZTHQ; ad A

⁵ inim. in- *in mgs* Z

⁶ per fideiussores CRBZTHQ; perfidi deuiores A?

262

*De eo qui res alienas malo*¹ *ingenio emptas filio suo aut cuilibet persone legitimos annos non habenti tradiderit*²

Quicumque res alienas cuilibet homini uendiderit, et ipse homo easdem res³ comparatas habet per malum ingenium, proprio filio aut alteri cuilibet necdum per⁴ legitimos annos habenti iusticie tollende causa tradiderit, uolumus atque firmiter precipimus ut si⁵ pater eiusdem paruuli uixerit⁶, ipse intret⁷ in causam, rationem reddendi pro filio suo. Si autem ipse pater mortuus est⁸, tunc legitimus eius propinquus qui iuste tutor aut⁹ defensor esse uidetur, pro ipso rationem reddere

¹ malo CRBZTHQ; *om.* A

² De eo qui res – trad. *om.* V

³ res CRBZTHQ; *om.* A

⁴ per CRSWBHQBodl; *om.* ZTA

⁵ si CRBZTHQ; ipsi A

⁶ uixerit CRBZTHQ; iusserit A

⁷ intret CRBZTHQ; intrat A

⁸ est CRBZTHQ; *om.* A

⁹ aut CRBZTHQ; ac A

compellatur. Similiter de omnibus aliis¹⁰ iusticiis¹¹ ad eum pertinentibus, excepta sua legitima hereditate¹² que ei per successionem parentum suorum legitime euenire debuit. Quod si quis hanc nostram iussionem contempserit, uel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus¹³ ita de eo agatur. Is¹⁴ uero qui easdem res primus inuasit [224vb] et iniuste uendidit, necnon et emptores excepta sola persona paruuli hoc quod fraudulententer admiserunt intra patriam emendare cogantur, et postea sicut contemptores¹⁵ iussionis nostre sub fideiussoribus ad nostram presentiam uenire compellantur.

ID 16.342

¹⁰ omnibus aliis CLRSWB; aliis omnibus ZTHQABodl

¹¹ corr. fr. iudicibus A

¹² ei add. A

¹³ contemptoribus CRBZTHQ; temporibus A

¹⁴ Is CRBZTHQ; His A

¹⁵ corr. fr. emptores R

263

De his qui¹ ad confutanda² ea que aduersum se dicuntur adesse nolunt³

Probat uera illa esse⁴ que aduersum se dicta sunt qui ad ea confutanda minime uult adesse. Vnde in secularibus legibus inuenitur scriptum, Iniuste uictus infra tres⁵ menses reparet causam. Quod si facere neglexerit⁶, sententia que aduersus⁷ eum collata fuerit perseueret. Et ne sit uobis contrarium uel etiam ne miremini quod de secularibus legibus loquutus sum in nostro iudicio, quia ecclesiastice leges et diuine eas recipiunt⁸.

ID 16.343; IP 5.44

¹ qui LRXSWB; que C

² confutanda C² LWB; confirmanda RXS; ? C?

³ De - nolunt CLRSWB; om. VZTHQA

⁴ uera illa esse CRWBZTA; uera esse illa S; illa uera esse HQBodl

⁵ infra (C over erasure) tres CL²WBZTHQA; infra L; in fratres RX

⁶ -x- ss A

⁷ -sus CRSWBQ; -sum ZTHABodl

⁸ recipiunt CRBZTHQ; respiciunt A

264

Quod sacerdotum et populorum conuentus in communionem debeant recipere illos culpatorum quos regia potestas in gratiam receperit¹

Si quos culpatorum regia potestas aut in gratiam benignitatis receperit, aut mense sue participes effecerit, hos² etiam sacerdotum et populorum³ conuentus suscipere in ecclesiastica communione debet, ut quod principalis pietas recipit⁴, nec a sacerdotibus Dei extraneum habeatur.

ID 16.344

¹ Quod - receperit CRSWB; om. VZTHQA

² hos CRBZTHQ; omnes A

³ populorum CRBZTHQ; apostolorum A

⁴ recipit CRBZTHQ; recepit A

265

Libelli ii¹, cp. xl. Quod qui sacerdotibus noluerint obedire, coherceantur per disciplinam secularis potentie²

Qui sacerdotum admonitionibus nolunt obedire, uolentes in suis³ criminibus perdurare, oportet eos per disciplinam secularis⁴ potentie a tam praua⁵ cohiberi⁶ consuetudine.

ID 16.345

¹ capitularium add. S, om. CRXWBVZTHA

² Quod - potentie CRSWB; om. VZTHQA

³ in suis CRBZTHQ; om. A

⁴ -aris CRBZTHQ; -ari A

⁵ praua C?RBZTHQ; parua A

⁶ cohiberi C?LRSWB; coherceri ZTHQABodl

266

Cp. xvi¹. De hominibus [225ra] liberis qui uxores fiscalinas duxerint, et de feminis liberis que fiscalinis hominibus nupserint²

Homines liberi qui uxores fiscalinas regias, et femine libere que homines fiscalinos regios accipiunt, nec de hereditate parentum³, nec de⁴ causa querenda, nec de testimonio⁵ pro hac re abiciantur.

ID 16.346; IP 5.38

¹ Cp. xvi om. S, Cp. om. V

² De - nupserint CRSWB; om. VZTHQA

³ add. subscript W

⁴ de CRVZTHQA; om. B

⁵ -onio CRBZTHQ; -onium A

267

Cp. xxiii¹. De his qui latroni mansionem dederint²

Quicumque latroni mansionem dederit, si francus, cum xii similibus francis iuret³ quod ipse latronem eum fuisse non scisset. Si iurare non poterit, quasi latro iudicetur⁴.

ID 16.347

¹ Cp. xxiii CRWZTHQA; Cp. xxiii B; om. S; xxiii V

² De - dederint CRSWB; om. VZTHA

³ iur. fr. marked for reversal Q

⁴ Si iurare - iudicetur in mg. Q

268

De eo qui proximum in rixa¹ percusserit²

Si rixati³ fuerint uiri et percusserit alter proximum suum lapide uel pugno, et ille mortuus non fuerit, et iacuerit in⁴ lecto, si surrexerit et ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit, ita⁵ tamen ut operas⁶ et impensas eius in medicis restituat.

ID 16.348

¹ in rixa CLRSW; iniuria B

² De - percusserit CLRSWB; om. VZTA; xxxix H; xliiii Q

³ rixati XSWB(after correction)VZTHQBodl; irrixati CLR; rixati non A

⁴ in LR²SWBVZTHQABodl; om. CRX

⁵ corr. fr. in S

⁶ operas LRXSWBZTHQABodl; operis C?

269

Cp. xvi.¹ De eo qui cisternam operuerit², si alienum animal in eam inciderit³

Si quis aperuerit⁴ cisternam et foderit⁵ et operuerit eam⁶ cecideritque bos uel asinus in eam⁷, dominus cisterne reddet pretium, quod autem mortuum est, ipsius erit.

ID 16.349

¹ Cp. xvi in mg. L²

² oper- LRXWB; aper- CS

³ Cp. xvi. De - inciderit CRW; De - inciderit SB; xvi V; Cp. (om. Z) xvi ZTHA; Cp. xv Q

⁴ aper- LXSWBZTHQA; oper- R; ? C?

⁵ foderit CRBZTHQ; fodit A

⁶ et add. A

⁷ eam LRXSWBVZHQABodl; ea C?T?

270

Cp. xvii.¹ De eo si bos alienus bouem alterius uulnerauerit et ille mortuus fuerit²

Si bos alienus bouem alterius³ uulnerauerit, et ille mortuus fuerit, uendent bouem uiuum et diuident pretium et cadauer. Si uero sciebat dominus eius quod bos uitiosus erat, et noluit eum custodire, reddat⁴ bouem pro boue, et cadauer integrum [225rb] accipiat.

ID 16.350; IP 5.72

¹ Cp. xvii om. S; Cp. om. V; x ii Z

² De - fuerit CRSWB; om. VZTHQA

³ bou. alt. C?RSWBZT; alt. bou. HQABodl

⁴ reddat C?RSWBZT; reddet HQABodl

271

Cp. xviii. De eo qui furatus fuerit bouem uel ouem¹

Qui furatus fuerit² bouem³ uel⁴ ouem, quinque boues pro uno restituat, et quatuor oues pro una.

ID 16.351; IP 5.73

¹ Cp. xviii. De - ouem CLRW; De - ouem SB; xviii V; Cp. (om. Z) xviii ZTHQA

² fur. fuerit CRSWZTHA; fuerit furatus B

³ bouem CRWBZTH; om. A

⁴ uel CLXWB; aut RSVZTHQABodl

272

Cp. xviii. De eo qui furem¹ domum effringentem uel suffodientem uulnerauerit, et ille mortuus fuerit²

Si effregerit fur domum siue suffodiens fuerit inuentus, et accepto uulnere mortuus fuerit, percussor non³ erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit.

ID 16.352; IP 5.74

¹ furem CLRXSB; rem W

² Cp. xviii. De - fuerit CRXW; De - fuerit SB; xix V; Cp. (om. Z) xviii ZTHA

³ ss A

273

Cp. xx. De eo qui alienum agrum uel uineam leserit¹

Si leserit quispiam agrum uel uineam et dimiserit iumentum suum ut depascatur² aliena, quicquid optimum habuerit in agro uel in³ uinea⁴ pro dampni estimatione restituat.

ID 16.353; IP 5.75

¹ Cp. xx. De - leserit CRW; De - leserit SB; xx V; Cp. (om. Z) xx ZTHQA

² depascatur C?RBZTHQ; pascatur ABodl

³ in CRSWBZT; om. HQABodl

⁴ corr. fr. uenea B

274

Cp. xxi. De eo si egressus ignis spicas uel aceros frugum comprehenderit¹

Si egressus ignis inuenerit spicas et comprehenderit aceros frugum, siue stantes segetes in agris, reddat dampnum qui ignem succenderit.

ID 16.354

¹ Cp. xxi. De - comprehenderit CRW; De - comprehenderit SB; xxi V; Cp. (om. Z) xxi ZTHQA

275

Cp. clvii¹. De aduocato cupiditate corrupto²

Si aduocatus³ in causa suscepta iniqua⁴ cupiditate fuerit repertus a conuentu honestorum iudiciorumque communione⁵ separetur, et uideant ne iudicis et assertoris personam⁶ accipiat.

¹ Cp. clvii om. S, Cp. om. V

² De - corrupto CRSWB; om. VZTHQA

³ aduocatus CRBZTHQ; ducatus A

⁴ iniqua CRBZTHQBodl; in aliqua A

ID 16.355

⁵ -ione CSWBZTHQA; -ionem LRX

⁶ personam CRBZTHQBodl; personis A

276

*Cp. clvii. Ne seruus super dominum sit delator*¹

Seruus si super dominum fuerit delator etiam si obiecta² probauerit puniatur.

ID 16.356; IP 5.40

¹ Cp. clvii (cxlvi W; clxvii B). Ne - delator CLRWB; Ne - delator S; clxvii V; clxvii ZTHQA

² ob- CRBVZTHQBodl²; sub- A; ? Bodl

277

*Cp. ccxv. Ne uox anathematum in accusatione uel testimonio audiatur*¹

Omnium anathematum uox in accusatione uel² testimonio aut³ [225va] humano iudicio penitus⁴ non audiatur.

ID 16.357; IP 5.39

¹ Cp. ccxv. Ne - audiatur CLRW; Ne - audiatur SB; ccxv V; Cp.(om. Z) ccxv ZTHQA

² uel CRWBZTHA; aut S

³ aut CRSWBZTABodl; uel HQ

⁴ penitus CLRSWBV; plenius ZTHQABodl

278

*Cp. cclxviii. De furibus et malefactoribus*¹

De furibus et malefactoribus decreuimus obseruari, ut si quinque aut septem bone fidei homines absque inimicitia preposita criminorum cum sacramenti interpositione esse dixerint, sicut contra legem fecit, sic secundum legem moriatur.

ID 16.358

¹ Cp. cclxviii. (cclviii W) De - malef. CLRW; De - malef. SB; cclviii VZTHQA

279

*Cp. cccxxxiii¹. De eo qui contempto fideiussore debitorem tenere maluerit*²

Si quis contempto fideiussore³ debitorem suum tenere maluerit, fideiussor⁴ aut⁵ heres eius a⁶ fideiussione liberetur⁷.

ID 16.359

¹ cccxxxiii CRWBVZTQA; cccxxxiii H; Cp. cccxxxiii om. S, Cp. om. V

² De - maluerit CRSWB; om. VZTHQA

³ fideiussore A

⁴ fideiussor A

⁵ aut CRWB; ut ZTHQABodl

⁶ corr. fr. et Z

⁷ -etur CLRWB; -atur ZTHQA

280

*Cap. ccclxxxvi. De consciis alienorum peccatorum*¹

Peccatorum alienorum consciis nisi emendationis et salutis causa prodiderint² delinquant.

ID 16.360

¹ Cap. (om. V) ccclxxxvi (ccclxxxvii CL). De - pecc. CLRWBV; De - pecc. S; ccclxxxvi ZTHQA

² -di- ss S

281

Cap. cccxlvi. Vt contra extraneos parentela aut propinquitat testimonium minime¹ dicat²

Fratres³, sorores, uterini, patrui, auunculi, matertere seu eorum filii, item nepotes, nepte⁴, consobrini uel⁵ amitini, seu etiam quidam ex propria consanguinitate in iudicio aduersus extraneos testimonium dicere⁶ non permittimus, nisi forsitan parentes eiusdem cognationis inter se litem habuerint, aut in causa de qua agitur aliam omnino ingenuitatem deesse constiterit.

ID 16.361

¹ minime CRWBZTA; non S; ? H

² dicat C² LR² SWBZTQA; dant dicat C; dant R; dent X; Cap. cccxlvi. Vt - dicat CRWB; Vt - dicat S; cccxlvi V; Vt - dicat. cccxlvi (ccxlvi H) ZTHA

³ et add. W

⁴ nepte CRXWVZTQABodl; neptes LBH; om. S

⁵ ss C

⁶ dicere CRBZTHQBodl; dare A

282

Cp. cccxciii. Quod ea que Domino consecrantur ad ius¹ ecclesiasticum² pertineant³

Ea que Domino offeruntur uel consecrantur ad ius pertinent sacerdotum, et sacrilegi sunt omnes qui ea auferunt uel in aliud transferunt⁴.

ID 16.362

¹ ius CLRSWBPALZT; usus HA; usum Q

² -icum CLRSWBTQA; -icos H

³ Cp. cccxciii. Quod - pert. CLRSWBPAL; Quod - pert. S; cccxciii V; Quod - pert. cccxciii (ccxciii Q) ZTHQA

⁴ uel in aliud transferunt CLRSWBZTHQ; om. ABodl

283

Augustinus de bono coniugali. Quod non soluitur uinculum coniugale nisi coniugis morte¹

Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines [225vb] in causa generandi est, et in fide castitatis. Quod autem ad populum Dei etiam in sanctitate sacramenti per quam nefas est etiam in repudio discedente alteri nubere dum uir² eius uiuit nec saltem ipsa causa pariendi que cum sola sit qua³ nuptie fiunt, nec ea re non⁴ subsequenter propter quam fiunt, soluitur uinculum nuptiale nisi coniugis morte, quemadmodum si fiat ordinatio cleri⁵ ad plebem congregandam etiam si plebis congregatio non subsequatur manet tamen in illis ordinatis sacramentum ordinationis. Et⁶ si aliqua culpa quisquam ab officio remouetur, sacramento Domini semel imposito non carebit, quamuis ad iudicium permanente.

AL 10.12; Pol. 6.4.59

¹ Quod non - morte CLRSWBPAL; om. VZTHA

² ss Z

³ qua CLRSWBPAL; quia ZTHQABodl

⁴ non LRXSW²ZTHQABodl; om. C?(?after erasure)B; expunct. L²; que W

⁵ cleri CLRBALZTH; celeri ABodl

⁶ Main text of R ends here at foot of fo. 193ra; the first lines of fo. 193rb are erased, and other texts follow in other hands

283A¹

Institutionum libro iii. titulo xxx

¹ om. CLXSWBPAL; in ZTHQABodl

Ex maleficio seruorum uelut si furtum fecerit² aut bona rapuerit, aut damnum dederit, aut iniuriam commiserit, noxales actiones perditae sunt quibus domino dampnato permittitur, aut litis estimationem sufferre, aut hominem noxe dedere. Noxa est autem³ corpus quod nocuit, id est⁴ seruus, noxia⁵ ipsum maleficio uelut furtum, dampnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione⁶ permissum est noxe deditioe perfungi. Namque erat iniquum nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse. Dominus noxali⁷ iudicio serui sui nomine conuentus seruorum auctor quidem⁸ noxe dedendo liberatur, nec minus perpetuum eius dominium a domino transfertur. Si autem damnum ei cui deditus est resarcierit, quesita pecunia auxilio pretoris inuito domino manumittetur⁹.

ID 16.106a, above 3.29.54a

² fecerit ZTHQ; fecerint A

³ est autem ZTBodl; autem est HQ; autem A

⁴ id est ZTQABodl; idem H

⁵ noxia ZT; noxa HQABodl

⁶ -ione THA; -ionem Z

⁷ noxali ZT?; noxiali HQ; noxial' A; noxialis Bodl

⁸ quidem ZTHBodl; quod A

⁹ Bodl ends

284

Ambrosius in ii libro penitentiae. Vnam esse penitentiam publice actam, sicut unum est¹ baptisma²

Sicut est unum³ baptisma, ita et una penitentia que tamen publice agitur. Nam cotidie nos debet penitere peccati⁴. Sed hec delictorum leuiorum, illa grauiorum. Facilius autem inueni qui innocentiam seruauerint⁵ quam qui congrue egerunt⁶ penitentiam. An quisquam illam putat penitentiam ubi⁷ acquirende ambitio dignitatis, ubi uini effusio, ubi ipsius copule coniugalibus usus? Renuntiandum est seculo, somno⁸ ipsi minus indulgendum quam natura postulat, interpellandum est gemitibus, interrompendum suspiriis, sequestrandum est orationibus, uiuendum est ita ut uitali⁹ huic moriamur usui se ipsum sibi homo abneget, et totus commutetur¹⁰

AL 11.154 med. (*Corpus Christi Coll. ms 269 fo. 220*) has this text from Facilius with *insc.* Ambrosius in libro de penit'; from AL in De pen. D 1 c 56; Ivo cites the first two sentences in a letter to Geoffrey of Vendôme (PL 157.88), with *insc.* as here.

¹ est CXWB; om. LS

² Vnam - baptisma CLSWBPAl; om. VZTHQA

³ est unum CLSBZTHA; unum est X

⁴ corr. fr. -ata Z

⁵ -erint C?LSBZTHA; -erit X

⁶ -erunt C?LXSWBZ; er' TQA; -erint C²H

⁷ ss T

⁸ seculo somno C?LXWBPAlZTHQ; somno seculo A

⁹ uitali C?LXWBPAlZTHQ; in tali A

¹⁰ totus commutetur LXSWBPAl?ZH²AS?; totius committetur C?; totus committetur THQ. Explicit defloracio decretalium add. V³

Conclusion to 'A' versions

Z	T	HQ	A
290	285	286	286
291	286	285	285
285	287	287	287
286	288	289	289

287		290	
292		291	

285

Si quis de conuentione ulla¹ aliquem interpellauerit non per postremas [T fo.150] aut adiacentes sed per primarias rationes iuxta quod in primis res facta se habuerit² tractetur. Quod si testes legitimi adfuerint conuentioni, iuxta³ testimonium eorum maxime non aliis posteris occasionibus quam⁴ per primam stipulationem quod factum est oportet diffiniri.

Cap. incertum, otherwise only reported in the principal 'Reims group' manuscript of Ansegis (ed. Schmitz 444n) at the beginning of Bk. I, in Paris BN lat. 10758

¹ ulla ZTHA; aliqua Q

² habuerit HQA; habuit ZT

³ iuxta ZTQA; iusta H

⁴ quam THQ; quod ZA

286

Si ecclesie aliquid sui iuris¹ defraudatum fuerit a prauis procuratoribus aut prece aut pretio aut priuata gratia precessorum², successoribus omni tempore liceat inferre calumpniam, quia nullo tempore ecclesia debet suum ius amittere, preter mobilem possessionem ut est aurum, argentum, uestes, aut pecora aut domus. Predia uero, terras, uillas, ecclesias, census, quia inde magni redditus possunt exire in commune³ bonum, nulla commutatione, nullo pacto, liceat ad proprietatem alicuius transferre. Quod postquam compertum fuerit rescindatur.

BN lat 10758 (as above) at end of Bk I (ed. Schmitz 516)

¹ sui iuris ZTH; si iuris Q; sui A

² prec- THA; predec- Z

³ commune ZTHQ; communione A

287

Si seruus sciente et non contradicente domino in clero sortitus sit, ex hoc ipso liber et ingenuus fiat. Si enim ignorante domino¹ consecratio facta² fuerit, liceat domino intra annum tantum conditionem probare et proprium seruum recipere. Si autem seruus³ sciente uel ignorante domino⁴ secundum ea que diximus ex ipso honore clericatus libertatem meritis postea ecclesiasticum ministerium relinquerit, et ad laicorum uitam transierit, domino suo in seruitio tradatur⁵.

Juliani Epitome ed. Haenel p. 154, and also in the 'Reims' group of copies of Ansegis (including BN lat. 10758); ed. Schmitz 144; IP 3.166; Ars. 713 fo. 138

¹ et add. A, om. ZTHQ

² facta ZHQ; acta T; om. A

³ autem seruus ZTA; seruus autem H; autem Q

⁴ uel ign. dom. ZTA; dom. uel ign. H; seruus uel ign. dom. Q

⁵ tradatur ZTQA; reddatur H

T only (addition, ? in original hand)

[288]

Pelagius Iohanni comiti patrimonii anagnostico¹

Clementissimus princeps generalibus legibus constituit illam sacram uniuscuiusque supplicantis desiderio concessam ualere et effectum mancipari, que cum iuris et legum

¹ *in mg.*: Hec sententia est antepenultimam in decretalibus Pelagii pape

ratione concordat, ea uero que subrepticie uel falsis precibus forsitan impetrantur, nullum supplicantibus ferre remedium.

See above 1.54.29A

T ends; ZHQA continue after 287:

[289]

Ex decretis Paschasii¹ pape

Fraterne mortis incurrit crimen quisquis potest et fratrem a morte minime defendit. Nos quoque qui [228v] excellentie uestre - futuro seculo remittatur. Explicit liber iste².

Ps. Paschal I; Dd 4.93-4 (53); CB Varia II 109 is shorter; ID 2.84; cf Gilchrist DA 37 (1981), 576-604.

¹ Paschasii HA; Gelasii Q

² Exp. liber iste A *only*

[290]

De repudio culpa uiri aut mulieris facto. Libro nouellarum cp. ccxxxii¹

Si repudio misso² matrimonium solutum sit culpa uxoris uel³ mariti, et uel ille dotem uel illa propter⁴ nuptias donationem lucratus lucrataue⁵ fuerit, liberis quidem proprietas statim competat uxori uel marito ususfructus.

Juliani Epitome ed. Haenel 91. 2a (p. 116); Anselmo dedicata 7.132a as printed by G. Russo, Tradizione manoscritta di Leges Romanae (Modena 1980) 226.

¹ cp. ccxxxii Z; *om.* H

² *corr. fr.* miso H

³ uel ZH; et Q

⁴ propter ZH; *om.* Q

⁵ -aue ZH; -iue Q

[291]

Ea autem persona que usumfructum habet liberos alere debet. Sed si bona gratia¹ matrimonio soluto quasi transactionis nomine alterutra persona aliquid acceperit, nichilominus eius proprietatem quidem liberi habeant², parens autem usumfructum³.

Juliani Epitome 91. 2b (as above), Anselmo dedicata 7.132b.

¹ bona gratia Z; gratia in H

² quidem lib. hab. Z; quidem hab. lib. H; lib. quidem hab. Q

³ *Here there is a change of hand in Q; the later one adds IP 8. 135-6 and ends.*

H

Explicunt excepta¹ Iuonis Carnotensis uenerabilis episcopi².

¹ *corr. fr.* excerpta

² H *ends*

Z only

[292]

Si de area aut torculari tollitur aliquod ad sacrificia demoniorum sciente Christiano ideo peccat si fieri permittit ubi prohibendi potestas est. Quod si factum comperit aut prohibendi potestatem non habuit, utitur mundis reliquis fructibus unde illa sublata sunt.¹

¹ Z *ends in mid-leaf*

Above B 21. 21 (where Z omits)

Conclusion to 'B' copies

C(? *mf illegible*)LXSWPal

Expliciunt decreta¹ pontificum Romanorum² atque aliorum sanctorum patrum.³

[fo.226ra] CLW(qv)B(after 29. 284)Pal (C after change of hand but same rubricator):

*Vt coniugati non separentur si necessitate mortis filium suum baptizauerint*⁴

Iohannes papa Anselmo Lemozine ecclesie episcopo. Ad limina apostolorum beati Petri et Pauli - aliquatenus separari debere. [226rb]⁵

JE 3258; AL 10.30; ID 1.306 (IDrm); C 30 q 1 c 7

[C only]

De clericis ordines transilientibus

Alexander secundus Rumaldo Constantiensi episcopo. Sollicitudo dilectionis tue nos studuit - eum redire concedas.

ID 6.409 as CB Alex. II 54; +D 52 c 1

[C only]

Gregorius vii.

Qui ordines transiliunt suspendantur ab officio, et si meruerit uita eorum indulgentiam consequantur, et intersint ordinibus quos omiserunt.

Cap. incert.; Coll. in X pts 3.3.2

¹ sanctorum *add. and canc.* L

² pont. Rom. L² XSPal; Rom. pont. WL

³ X ends; rest of leaf cut off. Explicit defloratio decretalium only, added much later, in V

⁴ Vt - baptizauerint (-erit L) CLWPal; om. B

⁵ Explicit *add.* L (for L's later texts see T.Reuter, in *Deutsches Archiv*); Pal ends; for BSW see below.

After 284 S continues here in the original hand, and following the capitulatio at the beginning:

De illis quos unus aut ambo parentes sancte religioni tradiderunt. Ex concil. Tolet. X cap. vii

Quoniam huc usque dissolutionis effectus interdum – religioni semper inhereat.

cf above 2.42.3

[De loco sepulture in mg.] Ex priuilegiis et epistolis Siluestri pape.

Silvester episcopus seruus seruorum Dei Arnulfo Remorum archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem. Nuper nobis ad notitiam perlatum est - optato in pace quiescant.

JL 3932; cf Neues Archiv 8.364; Zimmermann, Papsturkunden 896-1046 2 (1985) no. 367

*Ex concilio Triburiensi. Nulli sacerdoti esse licitum una die in uno altari plusquam
tres missas celebrare*

Statuimus et iudicamus nulli sacerdoti – conveniat altari precipimus.
Coll. of St Hilary 8.38

*Ex concilio Caballionis. Vt pro fidei<bus> defunctis singulis diebus missas celebrare
liceat*

Visum [preterea *canc.*] nobis est ut in omnibus – pia matre communi.
BD 3.64; ID 3.66

*Ex concilio Toletano. De sacerdotibus si missarum tempore egritudinis aliquis
euentus acciderit*

Nichil contra ordinis statutum temeritatis ausu – excommunicationis
sententiam sustinebit
Above 2.39.1

B (*after JE 3258, cf C etc above*)

Cap. xxvii. Quid significet exsufflatio in baptismo

Postquam se baptizandus per confessionem – sanctorum in sepulchris erunt
IP 1.41 – 50, 66-70, 104-6, 110, 112-22, 130-2, 139, 128, 140.

Sanctorum patrum vestigiis inherentes quenquam – servetur auctoritas.
C. Westminster 1125 cc 1-17 (Councils and Synods i (2) 738-41, unaware of this copy)

I d s b g e f – tristicia sint in ecclesia

Deus propicio esto michi Willelmo peccatori

fo. 200v continues with distinct texts in a later hand

W (*after 29.284; cf C etc above*)

Cap. xxvii. Quid significet exsufflatio in baptismo

Postquam se baptizandus per confessionem – sanctorum in sepulchris erunt
IP 1.41 – 140, cf B above

Vt coniugati non separentur si necessitate mortis filium suum baptizauerint

Iohannes papa Anselmo Lemozine ecclesie episcopo. Ad limina apostolorum beati
Petri et Pauli - aliquatenus separari debere.
cf C etc above

and ends